

Om drottning Christinas trosskifte och tronavsägelse

I. Inledning

I

Den 7 augusti 1651 var svenska riksrådet samlat i råds-kammaren på Stockholms slott. Den 24-åriga drottning Christina presiderade. Femton riksråd med fältherren Jacob de la Gardie och rikskanslern Axel Oxenstierna i spetsen var närvarande. Det upplästes några med posten ankomna brev från svenska diplomater i Helsingör, Wien och Lübeck samt från svenske postmästaren i Hamburg. När uppläsningen var slut, tog den unga drottningen ordet.

Tre dagar tidigare, den 4 augusti, hade Christina i riksrådet omnämnt, att hon tänkte inkalla ett utskott av rikets ständer till slutet av september. Utskottet, hade hon uppgivit, skulle behandla vissa finansiella angelägenheter »och annat». Hon hade fått riksrådets samtycke härtill. Nu, den 7 augusti, blottade Christina för riksrådet sin verkliga avsikt med att inkalla ett utskottsmöte. »H. K. M:t funne sig oblikerad», heter det i protokollet från riksrådsmötet, »att upptäcka riksens råd den förnämsta orsaken, som H. K. M:t därtill hade bevekt». Hon trodde väl, att det skulle förefalla riksrådet »något underligt och sällsamt». Hon fortsatte: det var nu åttonde året, som hon haft den äran att presidera i riksrådet; »riket är satt i frid utrikes och står i god enighet här hemma.» Nu ville hon upptäcka dem en sak: »nämligen att det är en fattad resolution hos H. K. M:t att överdraga hertig Carl, rikets arvfurste, regementet.» Själv

ville hon avsäga sig detta. Detta var rätta orsaken till sammankallandet av ständerna till ett utskottsmöte. Christina »fordrade intet consilium (råd) av riksrådet, utan allenast deras consens (samtycke), att hon må ställa denne fast hos sig tagne resolution i exekution».¹

Det är uppenbart, att Christina vid detta tillfälle, som så ofta annars, hade en bestämd plan för sitt handlande. Första momentet i denna var att med svepskäl vinna riksrådets samtycke till att inkalla ett ständernas utskottsmöte. Det andra var att delge riksrådet beslutet om tronavsägelsen och kräva dess samtycke. Sedan skulle tronavsägelsen föreläggas utskottsmötet; »då preparerar man humörerna till riksdagen, och finner för sig de hanterligaste», sade Christina i riksrådet. Slutligen skulle riksdagen sammankallas och tronavsägelsen äga rum. Christina menade, att det skulle ske tillkommande år. Planen var väl genomtänkt. Men Christina lyckades icke genomföra den.

Christina sade i riksrådet »sig väl veta, att intet kunna ställa tronavsägelsen i verket utan riksrådets consens». Hon fick icke denna. Hennes tronavsägelse mötte det kraftigaste motstånd. Riksrådet fann, att Christina »har ingen orsak till att resignera»; »H. K. M:t är klok, av Gud högt begåvad härtill, livsdispositionen är ock tämmelig; är 24 år. Riksens stat i ett önskeligt och optimo statu». »Hon är klok, har courage etc., är kvalificerat mera än någon kvinnsperson». Detta är några av de ord, som sekreteraren Anders Gyldenklou upptecknat från diskussionen i riksrådet den 7 augusti.² Riksrådet skrev avstyrkande och bevekande inlagor. Christina ansåg sig icke kunna verkställa tronavsägelsen.

Två och ett halvt år senare, vid mitten av februari 1654, delgav Christina ånyo riksrådet sitt beslut att avsäga sig kronan. Riksrådet avstyrkte; det bad och bönföll Christina att ändra sitt

¹ Sv. riksrådets prot. 1651, s. 75, 78, 81, 82.

² Sv. riksrådets prot. 1651, s. 83-85.

beslut. Men Christina var orubblig. Ständerna sammankallades.

Den 6 juni 1654 nedlade den 27-åriga drottningen Sveriges krona.

2

En frivillig tronavsägelse är något i historien nära nog unikt.

»I ingen historia i världen finnes något slikt exempel», heter det i riksrådsprotokollet från diskussionen om Christinas tronavsägelse den 7 augusti 1651. Tankarna i riksrådet gick till drottning Margareta, som avträtt regementet till Erik av Pommern, och till kejsar Carl V, som överlevererat det till sin egen son Filip II. Men man fann ingen likhet med Christinas tronavsägelse. Margareta, resonerade man, var gammal, tog sig först an Erik för en son och hade alltid sin hand med i regementet; Carl V var också gammal, »sönderskjuten», och levde inte längre än två år därefter. Kungen av Danmark, man syftade på Christian IV, »lät aldrig sin son, en herre om 40 år, komma därtill». Christina själv dröjde vid samma tankar. Senare, på äldre dagar, skrev hon, att hon endast kände till fyra monarker, som av sagt sig kronan: Diokletianos, Almansor, Carl V och hon själv. »Jag talar inte om kung Casimir»,³ tillägger hon, »jag vet inte vad jag skall kalla hans handling; denne furste, vars hela liv och död var så litet värdig den kungaätt, vars blod rann i hans ådror».⁴

Drottning Christinas tronavsägelse är även en i Sveriges historia betydelsefull händelse.

Stora problem väntade vid tiden för Christinas tronavsägelse på en lösning. De förändringar i Sveriges både inre och yttre förhållanden, som de stora krigen och erövringarna under 1600-talets förra hälft medfört, hade givit den svenska adeln en övermäktigt ställning i samhället. De hade lett till ekonomiska, so-

³ Vasaättlingen, Johan Casimir av Polen, Christinas syssling.

⁴ Ridd. o. adelns riksdagsprot. 1654, s. 164; Pensées de Christine ed. BILDT. Les sentiments III.

ciala och politiska motsättningar mellan adeln och de ofrälse stånden. Situationen 1654 var även svårbemästrad ur finansiell synpunkt. Den svenska staten laborerade, dock knappast i hög grad än många gånger tidigare, med finansiella svårigheter.

Christinas tronavsägelse kom att följas av en ny tid i Sveriges historia. Den nye kungen, Carl X Gustaf, sökte genom kraftåtgärder lösa alla svävande problem. Kraftåtgärderna voro två. Den ena var en indragning, en reduktion, av från kronan under tidigare tid till adeln bortdonerade gods och räntor. Den andra var ett stort tänkt försök att fullfölja Gustaf II Adolfs erövringspolitik på andra sidan Östersjön. En erövring av de polska Östersjöländerna, främst de rika preussiska städerna, skulle göra Östersjön till ett svenskt innanhav. Skatter och tullar i dessa länder och städer skulle sanera den svenska statens finanser.⁵

Det unika i händelsen och händelsens betydelse i Sveriges historia har tilldragit drottning Christinas tronavsägelse ett eminent intresse. Under århundraden har den i snart sagt hela världen varit ett kärt ämne för historieskrivare och romanförfattare. Uppfattningarna har växlat. Fantasien har mer eller mindre fritt spelat kring händelsen.

II. Äldre historieskrivning. »Mémoires de Chanut»

I

I den historieskrivning, som under 1800-talet bestämde allmän svensk föreställning om drottning Christinas tronavsägelse, hade man ännu på en och annan punkt bristfällig kännedom om källmaterialet. Men det väsentliga och för kunskap om händelsen avgörande var känt och delvis tillgängligt i tryck.¹ Historie-

⁵ CURT WEIBULL, Riksdagen i Kronhuset och Carl X Gustafs död. Göteborg 1959, s. 13.

¹ Det källmaterial av större betydelse, som tillkommit efter 1830-talet är: en ny berättelse av jesuiten Paolo Casati om Christinas omvändelse och en samling

skrivarna arbetade emellertid under 1800-talet mången gång efter andra linjer än i våra dagar. Källmaterialet användes utan kritisk sovring. Alla källor tillmättes värde och källmaterialet utnyttjades endast sporadiskt. I viktiga delar ignorerades det helt. Allmänna resonemang om Christina, hennes karaktär och livsföring och om de förhållanden, som man menade ha rått i Sverige under hennes regering, spelade en huvudroll i framställningen.

Av betydelse för svensk föreställning under 1800-talet om Christinas tronavsägelse blev främst den korta framställning, som Erik Gustaf Geijer givit i sin »Svenska folkets historia». Den var i mycket en sammanfattning och ett fullföljande av den uppfattning, som härskat sedan 1600-talet. Christinas tronavsägelse har enligt Erik Gustaf Geijers mening föränletts dels av statsförhållanden dels av personliga skäl. De förra var de djupa inre sociala och ekonomiska missförhållanden, som det stora kriget lämnat efter sig och som ytterligare förvärrats under Christinas egen regering. Christina skall ha gett upp hoppet att komma till rätta med dem och slutat med att överlämna deras lösning åt en annan hand. I framställningen av Christinas personliga skäl talar Erik Gustaf Geijer om hennes nyhetslystna blick, hennes lättsinne, hennes ateism och religionsförakt. Hennes enda åtrå, sedan hon ansåg sin politiska roll slutad, säger han, var ett oavhängigt liv i lyckligare länder.²

Svensk historieskrivning var under årtionden bunden av Erik Gustaf Geijers uppfattning. Den upprepades och utbyggdes.

dokument av stort värde om förbindelserna mellan Christina och jesuitorden tryckta redan 1874, men i över ett halvt århundrade förbisedda i svensk historieforskning. PASTOR, *Geschichte der Päpste*, XIV: 2, s. 1172; P. G. BOERO, *Conversione alla fede cattolica di Christina regina di Svezia etc.* Modena 1874. De senare årens forskningar i det spanska riksarkivet i Simancas och i jesuitordens arkiv i Rom har icke givit nytt källmaterial av större betydelse för Christinas tronavsägelse.

² ERIK GUSTAF GEIJER, *Svenska folkets historia*. Örebro 1836, III, s. 438, 469.

Utförligast av Anders Fryxell. Han var 1800-talets mest läste svenske historieskrivare, och hans »Berättelser ur svenska historien» har mer än något annat bestämt svenska folkets uppfattning av Christinas tronavsägelse. Hans berättelse om denna är ordrik, livfullt utbroderad och har en moraliserande underton. Den har emellertid samtidigt en viss övertygande kraft. Orsakerna till tronavsägelsen, skrev Anders Fryxell, torde från början förnämligast böra sökas i nygirighet, i fåfänga och den av många slag, och i falsk levnadsvishet. Längre fram tillkom, menar han, andra orsaker. Christina begynte ledsna vid de många och enformiga regeringsgöromålen. Sådan sysselsättning var ej i längden passande för Christinas livliga sinne och hetsiga äregirighet. Snart längtade hon därifrån till vitterhetens och de fria konsternas lysande värld, till kvickhetens lekar, till vetenskapernas djupa forskningar och förvånande upptäckter. Vidare kunde hon oaktat all egenkärlek icke för sig själv helt och hållet dölja de gjorda felstegen, rikets och hennes egen vådliga ställning, ständernas missnöje emot varandra och mot henne själv, rikets tömda skattkammare samt omöjligheten att fortsätta det lysande levnadssätt, hon så mycket älskade och hittills fört; slutligen omöjligheten att reda sig ur alla dessa svårigheter och farhågan att Carl Gustaf skulle frestas att störta henne och själv taga kungakronan. Lätt kunde en dylik välvning lyckas; ty drottningen var allmänt hatad, prinsen allmänt älskad. Fryxell tillägger: »Några har påstått, att Christina nedlade kronan och reste till Italien därför, att hon antagit katolska läran, och således ej kunde stanna i Sverige. Oss synes motsatsen sannolikare, nämligen att hon antagit katolska läran förnämligast för att få obehindrat uppehålla sig i söderns rikare länder». Beslutet om trosförändringen mognade, anser Fryxell, i samma mån som Christinas likgiltighet, hennes förakt för varje religion i allmänhet.³

³ ANDERS FRYXELL, *Berättelser ur svenska historien*. Stockholm 1841-42, IX: 1, s. 109, 238; 2, s. 176.

I skiftande utformning och utbrodering härskade denna Erik Gustaf Geijers och Anders Fryxells uppfattning om Christinas tronavsägelse i svensk historieskrivning fram till slutet av 1800-talet. Det rådde i denna fråga en sällsynt enhällighet.⁴

En annan och rakt motsatt uppfattning möter i katolsk historieskrivning. Redan under åren närmast efter Christinas övergång till katolicismen 1655 hävdade främst den italienske historieskrivaren Galeazzo Gualdo och kardinalen Sforza Pallavicino, att trosskiftet var orsaken och enda orsaken till hennes tronavsägelse. Trosskiftet, framhölls det, hade framgått ur en inre allvarlig övertygelse. Christina skildrades som en furstinna »så fullständigt fri från all mänsklig storhets fåfänglighet och med så riktig uppskattning av allt till dess rätta värde, att hon syntes uppfödd med själva mærgen av moralfilosofien». Hennes tronavsägelse bottnade i insikten om att hennes katolska tro var oförenlig med hennes ställning som regerande drottning i Sverige, protestantismens huvudland i Europa. Genom tronavsägelsen offrade hon Sveriges krona för sin katolska tro, för fäderneslandets bästa.⁵

Denna uppfattning i katolsk historieskrivning satte i viss utsträckning spår i icke konfessionellt betonad tysk historieskrivning. Så är fallet i den svensk-tyske historikern Fr. Rühs' framställning i hans *Geschichte Schwedens* (1810), i Leopold von Ranke på sin tid berömda *Digression über Königin Christine von Schweden* (1836)⁶ och i W. H. Grauert's banbrytande men nu i stora delar föråldrade biografi *Christina, Königinn von*

⁴ F. F. CARLSON, *Sveriges historia under konungarna av pfalziska huset*, I, s. 129; STARBÄCK-BÄCKSTRÖM, *Berättelser ur svenska historien*, V, s. 431; ERNST CARLSON i *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar*, IV, s. 350; GUSTAFSSON, C. HJ., *Bidrag till historien om drottning Christinas tronavsägelse*, s. 41.

⁵ GALEAZZO GUALDO, *Historia di Christina. Venetia 1656*, s. 9; SFORZA PALLAVICINO, *Descrizione del primo viaggio fatto a Roma della Regina di Svezia Christina Maria*. Rom 1838; omtryckt i densamme, *Della vita di Alessandro VII*. Prato 1839, I, s. 340.

⁶ Ingår i RANKE, *Die römischen Päpste*, III. Aches Buch.

Schweden und ihr Hof (1837–1842). Dessa historieskrivare följer väl i sina framställningar av Christinas tronavsägelse samma huvudlinjer som den svenska historieskrivningen. Men alla har i dessa infogat en berättelse om Christinas trosskifte. Fr. Rühs och W. H. Grauert har gått något längre. Den förre anser i enlighet med ett Christinas eget uttalande, att religionen var det huvudsakliga skäl, som förmådde henne att avsäga sig kronan. Den senare räknar, om ock med tvekan, Christinas föresats att övergå till katolicismen som en tredje och mycket viktig orsak till hennes tronavsägelse.⁷

I svensk historieskrivning fästes intet avseende varken vid denna katolska eller denna tyska historieskrivning. När den uppmärksammades, gav den endast anledning till polemiskt bemötande. Drottning Christinas omvändelse togs icke på allvar. För Erik Gustaf Geijer var den en akt av lättsinne och ateism. »Den bestämdes», enligt honom, »genom en ny gunstling Don Antonio Pimentelli, vilken år 1652 kom såsom spansk ambassadör till Sverige»; »en man», skriver Geijer, »av utmärkt behagliga egenskaper, som länge från drottningen var oskiljaktig, bodde på slottet och tillbragte tiden med henne intill kl. 3 och 4 om nätterna.⁸ Ännu 1887 berättas det i en akademisk avhandling, att Christina själv skall ha ansett hela sin högtidliga omvändelse för ett gyckelspel.⁹

⁷ RÜHS, FR., Geschichte Schwedens, IV, s. 366, 374; GRAUERT, W. H., Christina. Königinn von Schweden, I, s. 332, 569, 571; II, s. 57.

⁸ ERIK GUSTAF GEIJER, a. a., s. 477. Geijer har icke uppmärksammat, att Pimentel kom till Stockholm först i augusti 1652 och sålunda icke kan ha haft något inflytande på Christinas redan tidigare fattade beslut att övergå till katolicismen. – Senare har Geijer givit uttryck åt en i viss mån annan uppfattning av Christinas trosskifte. I »Om vår tids inre samhällsförhållanden. Andra föreläsningen», från 1844 skriver han: »Hennes (Christinas) ombyte av religion vill jag varken försvara eller ursäkta. Men den, som är bekant med den lika andelösa som hjärtlösa karaktären av den tidens svenska ortodoxi, känner sig även härutinnan böjd att föredraga ett mildare omdöme framför en ovillkorlig fördömmelses utslag.»

⁹ GUSTAFSSON, C. HJ., Bidrag till historien om drottning Christinas avsägelse. Uppsala 1887, s. 46. – Det Christina tillskrivna yttrandet om »ett gyckelspel»

2

Svensk-luthersk historieskrivning målade en bild av Christina och hennes tronavsägelse i svart, romersk-katolsk i vitt. Knappt mera än namnet Christina förrådde, att bilderna föreställde samma person.

Dessa olika bilder av Christina och hennes tronavsägelse härrör ytterst från tider, då trosstrider rasade mellan lutherdom och katolicism. Christinas avfall var för lutherdomens män en brottlig och onationell handling. Att Gustaf Adolfs, den store troskämpens dotter, en högt begåvad kvinna på höjden av sin tids bildning, av religiös övertygelse skulle kunnat överge lutherdomen och omfatta den påvlige Antikrists läror var för dem något ofattbart. Det var en vederstygglig tanke. De sökte och fann yttre, låga och nedsättande motiv. För den katolska kyrkans män var däremot Christinas övergång till katolicismen och hennes tronavsägelse en seger och triumf av stora mått. Det gällde att för världen förkunna, att det skett av djup religiös övertygelse.

Intet tvivel: åtskilliga talesmän för de olika uppfattningarna av Christina och hennes tronavsägelse har haft en förutfattad, konfessionellt bunden inställning. Men detta ger icke hela förklaringen till den skarpa motsättningen i denna fråga mellan svensk-lutherska och romersk-katolska historieskrivare. Även olikheter i det källmaterial, på vilket dessa byggde sina upp-
har, liksom så många andra Christina tillskrivna, lösryckts ur sitt sammanhang. Detta var följande. Ärkehertig Ferdinand Carl av Tyrolen hade uppgjort programmet för Christinas vistelse i Innsbruck utan att ha kunskap om att Christinas avsikt var att här, i slottskyrkan, avsvärja lutherdomen och högtidligt och offentligt övergå till katolicismen. Enligt programmet skulle samma dags eftermiddag till Christinas ära spelas en komedi. Programmet fullföljdes trots händelsen i slottskyrkan. Efter komedien skall drottningen ha sagt: »Messieurs, il est bien juste que vous me donniez la comedie, après vous avoir donné la farce». Yttrandet är en elakhet mot ärkehertigen. Det ger tydligen icke Christinas syn på sin högtidliga omvändelse. Dess formulering stämmer så nära med andra formuleringar av elakheter, som tillskrives Christina, att man kan frestas tro, att yttrandet är autentiskt.

fattningar, bestämde motsättningen. Så underligt det kan låta: både de svensk-lutherska och de romersk-katolska historieskri-
varna byggde sina framställningar på till synes vetenskapligt
säker grund.

Huvudkällan för den svensk-lutherska historieskrivningen
var den i Paris 1674–1675 tryckta och utgivna boken: Mé-
moires de ce qui s'est passé en Suède et aux provinces voisines,
Depuis l'année 1645 jusques en l'année 1655. Ensemble le de-
mêlé de la Suède avec la Pologne. Tirez des Depesches de
Monsieur Chanut Ambassadeur pour le Roy en Suède. Par
P. Linage de Vauciennes. I–III.¹ Sålunda: boken angavs på titel-

¹ LINAGE DE VAUCIENNES' bok utkom i två upplagor. Den första upplagan är
utgiven »A Paris, Chez Loüis Billaine, au second Pillier de la grand'Salle
du Palais, au Grand Cesar»; den andra »A Paris, Chez Claude Barbin, au Palais
sur le Peron de la sainte Chapelle». Båda upplagorna har på titelbladet tryckåret
1675 och i båda uppgives efter Privilège du Roy, att tryckningen avslutats första
gången den 30 augusti 1674. Den första av dessa upplagor, »chez Loüis Billaine»,
har trots årtalet på titelbladet utkommit redan 1674. Christina har läst boken
redan den 6 november detta år. I ett brev av denna dag till sin tidigare liv-
medicus Pierre Bourdelot skriver hon, att hon gillar allt vad Bourdelot gjort be-
träffande boken. »Upphör inte att fullfölja denna angelägenhet så kraftigt att Ni
utverkar en exemplarisk bestraffning av denna förbrytelse». ARCKENHOLTZ, Mé-
moires concernant Christine, III, s. 492. Bourdelot utverkade, att boken be-
slagstogs. »Jag har här», skrev han till Le Grand Condé, en mängd bokhandlare,
som uppvaktar mig vid min 'lever' för att slippa sändas till galererna.» LEMOINE
ET LICHTENBERGER, Trois familles du Grand Condé. L'abbé Bourdelot. Paris 1909,
s. 78. Men Bourdelot lyckades icke länge förhindra, att boken utgavs på nytt.
I den nya upplagan, »chez Claude Barbin», har emellertid insatts ett antal kar-
tongblad med delvis omskriven text. Kartongbladen i den nya upplagan gäller
främst Bourdelot. Kartongbladen är i bd III följande: s. 79–80, 91–96, 121–126,
131–132, 169–184, 195–196, 239–240, 251–252, 329–332, 365–366, 461–462. Några
exempel på omskrivningarna i upplagan »chez Claude Barbin» lämnas nedan s.
251–254. – Av senare upplagor av »Mémoires de Chanut» är upplagan från Köln
1677 ett omtryck av upplagan »chez Claude Barbin», sålunda upplagan med
kartongbladen, och upplagan från Paris 1696 av upplagan »chez Loüis Billaine».
Av betydelse, och av bibliofilt intresse, är att det även finnes varianter av upp-
lagan »chez Loüis Billaine» från 1675. Lunds universitetsbiblioteks exemplar av
denna upplaga har sålunda s. 173–180 delvis en äldre text. I ett mig tillhörigt
exemplar av denna upplaga överensstämmer texten på dessa sidor helt med tex-

bladet vara utdrag ur depescher från monsieur Chanut, den franske kungens ambassadör i Sverige. Chanut var, som Linage de Vaucinnes även säger i den tillägnan, som inleder boken, bokens verkliga författare; han själv endast utgivare eller bearbetare av Chanuts depescher. Bokens titel blev även kort tid efter utgivandet förkortad till »Mémoires de Chanut.»²

Pierre Chanut var en av Frankrikes många berömda diplomater under 1600-talet. Han hade under tiden januari 1646–juni 1651 varit Frankrikes resident och ambassadör i Stockholm. I hög grad hade han åtnjutit Christinas förtroende. Namnet Chanut var en borgen för att Linage de Vauciennes' bok var en historisk källa av högt värde. Icke minst gällde detta för Christinas tronavsägelse. I de utdrag ur Chanuts depescher,

ten i upplagan »chez Claude Barbin». Kartongblad har kommit att insättas i detta exemplar.

Skillnaden mellan de båda upplagorna är av icke ringa betydelse vid användandet av »Mémoires de Chanut» som historisk källa. Ett exempel: RENÉ PINTARD har i sitt arbete »Le libertinage érudit dans la première moitié du XVIIe siècle», I, s. 115, 389, omsorgsfullt samlat uppgifter om Christinas ateism och ateismen vid hennes hov samt uppgifter, som kunna antyda denna. Men han har inga uppgifter från »Mémoires de Chanut». Orsaken torde vara, att han använt Kölnerupplagan av memoarerna, ett omtryck av upplagan »chez Claude Barbin». Se a. a., II, Bibliographie nr. 902. I denna upplaga är praktiskt taget alla uppgifter om »ateism» uttagna.

Upptäckten av kartongbladen i upplagan »chez Claude Barbin» gjordes redan på 1890-talet av Martin Weibull, som dock icke blev i tillfälle publicera den. OLOFSSON, S. I., Efter westfaliska freden, s. 352, har på en enstaka punkt, »Mémoires de Chanut», III, s. 78, uppmärksammat en skillnad i trycken av memoarerna, men icke att det är fråga om kartongblad och ett flertal dylika. – I följande framställning hänvisas, när annat ej angives, till upplagan »chez Louÿs Billaine» av »Mémoires de Chanut».

² I stället för eller jämte Linage de Vauciennes' bok har äldre svensk historieskrivning som källor även använt SAMUEL PUFENDORF, Commentariorum de rebus Suecicis libri XXVL. 1686, i tysk översättning 1688, och ARCKENHOLTZ, Mémoires concernant Christine. 1751–1760. Båda dessa verk är emellertid bearbetningar med inströdda subjektiva synpunkter av Linage de Vauciennes' bok. – Åtskilliga uppgifter om Christinas tronavsägelse och trosskifte har äldre svensk historieskrivning även hämtat från de smådeskrifter, som riktades mot Christina under hennes vistelse i de spanska Nederländerna 1654–1655.

som boken innehåller, skriver Chanut, att han sett planerna på tronavsägelsen födas hos drottningen, att han diskuterat dem med henne och att han länge bekämpat dem. Ytterligare: i boken avtrycktes även ett brev från Christina till Chanut av den 28 februari 1654. I detta skrev Christina, att hon en gång i tiden för honom redogjort för de skäl, som tvingat henne att framhärda i sin plan att avsäga sig kronan. Chanut och en annan hennes vän var de enda, för vilka hon uppenbarat dessa.³

När romersk-katolsk historieskrivning grep sig an att skildra Christinas tronavsägelse var »Mémoires de Chanut» ännu ej utgivna. Huvudkällorna för denna historieskrivning var Christinas egna yttranden efter tronavsägelsen och de berättelser om hennes trosförändring och tronavsägelse, som författats av de båda jesuitfäderna Paolo Casati och Francesco Malines. Christina hade den 2 augusti 1651 sänt jesuitpatern Antonio Macedo till Rom. Hans uppdrag hade varit att till jesuitgeneralen framföra hennes begäran, att två lärda, italienska patres av jesuitorden skulle sändas till henne för att konferera med henne i religiösa frågor. I slutet av februari 1652 hade dessa jesuitfäder kommit till Stockholm. Den ene av dem, Casati, stannade till början av maj, den andre, Malines, mer än 14 månader. Enligt Casati hade de ständiga konferenser med Christina i tros- och tronavsägelsefrågorna, konferenser, som varade i många timmar.

Både den äldre svenska och den äldre katolska historieskrivningen vilade sålunda på samtida berättelser. Dessa var oberoende av varandra. De härrörde från Christina själv och från män, som haft hennes förtroende i tros- och tronavsägelsefrågorna. Källmaterialet var enligt dåtida historieskrivningsuppfattning av utomordentligt värde. Svenska historieskrivare fann ingen anledning att betvivla »Mémoires de Chanuts» tillförlitlighet. Katolska historieskrivare var lika övertygade om tillförlitligheten av Christinas egna yttranden och av jesuitfädernas berättelser.

³ Mémoires de Chanut, II, s. 317, 215; III, s. 306; jfr även I, preface.

3

I slutet av 1800-talet rubbades de cirklar, inom vilka historieskrivningen under århundraden arbetat. Historisk källkritik satte in.

De depescher, som franska diplomater under Christinas regeringstid sänt från Stockholm till Paris är i stor utsträckning bevarade. På grundval av dessa förde Martin Weibull beviset för att *Linage de Vauciennes'* uppgift på titelbladet till »*Mémoires de Chanut*», – att boken var utdrag ur Chanuts depescher, »*tirez des Depesches de Monsieur Chanut Ambassadeur pour le Roy en Suède*» – var falsk. »*Mémoires de Chanut*» är icke vad de på titelbladet utger sig för att vara och vad de ansetts vara. Endast c. 800 sidor av det 1.400 sidor stora trebandsarbetet är utdrag eller rättare en bearbetning av Chanuts depescher. Den sista hälften av verket – från juli 1651 till och med 1654 – är till största delen utdrag eller bearbetning av depescher skrivna av en annan diplomat, Chanuts efterträdare i Stockholm, ambassadsekreteraren, senare ministerresidenten *Sieur Picques*.¹

Sieur Picques åtnjöt icke Christinas förtroende. Han var för henne endast en sekreterare vid franska ambassaden. Han hade inga förbindelser med Christina utöver de rent diplomatiskt rutinmässiga. Säkra informationskällor stod honom icke heller i övrigt till buds. Men i hans ämbetsåliggande ingick att varje vecka skriva rapporter från Stockholm till Paris. Han fyllde dem i stor utsträckning med skvaller och med rykten, som han uppsnappat på olika håll i Stockholm.

»*Mémoires de Chanuts*» framställning av Christinas tronavs-

¹ *Linage de Vauciennes* har i företalet själv uppgivit, att han för del III av sitt arbete begagnat *Picques'* depescher. Men forskningen hade sällan eller aldrig uppmärksammat än mindre insett betydelsen härav. Jfr dock GRAUERT, a. a., I, Vorrede VI–VIII och I, s. 435. – Chanuts och *Picques'* depescher finnas i *Bibliothèque nationale* och i *Archives du ministère des Affaires Étrangères*, Paris. Då i mina excerpter ur dessa och andra diplomatdepescher vid olika tider följts olika principer, återges i det följande depescherna stundom i 1600-tals, stundom i modern stavning.

sägelse 1651 ger klart besked om det ringa historiska värde, som kan tillmätas Picques' i memoarerna återgivna depescher. Memoarerna är ovetande om Christinas tankar att övergå till katolicismen och om hennes förbindelser med Rom. De känner icke det riksrådsmöte den 7 augusti 1651, vid vilket Christina delgav riksrådet sitt beslut att nedlägga kronan, icke heller de inlagor, genom vilka riksrådet sökte förmå Christina att avstå från detta beslut. Med andra ord: memoarerna är okunniga om huvudpunkterna i händelseförloppet. I stället ger de en från verkligheten helt avvikande framställning. De talar om möten av riksråd och utskottsriksdag, som aldrig ägt rum. Christinas tronavsägelse i riksrådet den 7 augusti förlägges först till ett annars okänt riksrådsmöte den 15 oktober. De berättar om överläggningar och tal, som aldrig hållits. Ett av dessa tal – *«un discours extrêmement beau, éloquent et persuatif»* – tillägges Axel Oxenstierna. Han uppges ha hållit det, när han i spetsen för hela utskottsriksdagen och riksrådet säges ha uppvaktat drottningen för att förmå henne att återtaga tronavsägelsen. Uppvaktningen har aldrig ägt rum. Talet aldrig hållits.² Memoarerna meddelar därjämte ett riksdagsbeslut. Utskottsriksdagen 1651 skall ha påtagit sig en allmän bevilning för att betala rikets skulder och det kungliga hovets underhåll, en belöning till Christina för att hon beslutat kvarstå som Sveriges drottning. Ett dylikt riksdagsbeslut har aldrig fattats; utskottsriksdagen 1651 beslöt ingen enda bevilning. Memoarernas hela framställning av Christinas tronavsägelse 1651 är en härva av lösa rykten och rena fantasier. Till dessa knytes skvaller om av fåfänga dikerade motiv, som skall ha bestämt Christinas abdikationsbeslut.³

² I Paris trodde man på Picques' berättelse och denne fick order att komplimentera Axel Oxenstierna för det tal, som han aldrig hållit. Han skulle säga honom, att han till sina övriga stora förtjänster lagt *«un trophée d'immortelle gloire, cuelly dans le champ de l'éloquence»*. Brienne till Picques 2/1 1652. Allm. handskriftssaml. E 410. Uppsala universitetsbibliotek.

³ Om framställningen i *«Mémoires de Chanut»* av tronavsägelsen 1651 se när-

Resultatet av Martin Weibulls undersökningar av »Mémoires de Chanut» var, att man ej utan granskning bör tro på franska memoarer av den art som Linage de Vauciennes' eller på ministerdepescher sådana som de av Picques; man bör ej bilda sig ett omdöme om Christinas tronavsägelse genom att avskriva sådana på så svaga grunder fällda som Picques' och Linage de Vauciennes'. Samtidigt fäste Martin Weibull uppmärksamheten på de svenska källorna – både riksråds- och riksdagsförhandlingarna och Christinas egna uttalanden – och på den äldre katolska historieskrivningen och dennas huvudkällor, de båda jesuitfäderna Casatis och Malines' berättelser om Christinas övergång till katolicismen. I svensk historieskrivning hade tidigare dessa källor aldrig till fullo utnyttjats. De hade förbisetts eller skjutits åt sidan för »Mémoires de Chanut».

På grundval av detta källmaterial drog Martin Weibull upp huvudlinjerna för en ny uppfattning av Christina och hennes tronavsägelse. Den ledde till en genomgripande förändring i svensk historieskrivning. »Mémoires de Chanuts» framställning av händelseförloppet vid Christinas tronavsägelse 1651 kastades över bord. För första gången fick man i svensk vetenskaplig och även i populär-vetenskaplig historieskrivning läsa, att Christinas övergång till katolicism var ett motiv, »helt säkert det viktigaste» till hennes tronavsägelse.⁴

Men ännu kvarstod på skilda håll i svensk historieskrivning och i allmän svensk mening ett och annat av Geijer-Fryxells uppfattning. Till synes icke alldeles utan rätt. Det hade stöd i Chanuts depescher från Stockholm.

MARE MARTIN WEIBULL, Om »Mémoires de Chanut». Hist. tidskr. 1887, s. 160–177. Jfr SÖDERBERG, J. E., Utskottsmötet 1651 och riksdagen 1652. Stockholm 1877, s. 9; OLOFSSON, S. I., Drottning Christinas tronavsägelse och trosförändring. Uppsala 1953, s. 68, som gjort ett försök att rädda riksrådsmötet den 15 okt.

⁴ EMIL HILDEBRAND i Sveriges historia till våra dagar, VII, s. 209; HELGE ALMQUIST i Svenska folkets historia, II, s. 721.

Martin Weibulls undersökningar av »Mémoires de Chanut» var främst inriktade på de delar av dessa, som återgår på Piques' depescher, »Mémoires de Picques». Vissa delar av »Mémoires de Chanuts» framställning av Christinas tronavsägelse 1651 viljar emellertid på depescher från Chanut. Dessa delar behandlar väsentligen motiven till tronavsägelsen. I memoarerna framlägges de i synnerligen bestämd form.

Under april 1651 berättar memoarerna följande: I Sverige synes för närvarande icke finnas någon söndring mellan stånden. Men orsakerna till det onda är endast för tillfället avhjälpna. Det är säkert, att striden skall väckas till nytt liv vid första riksdag. Folket har känt sin kraft och rest hem från riksdagen (1650) missnöjt med adeln. Även prästerskapet tilltror sig makt. Drottningen har väl genom att klokt begagna sig av oenigheten vid riksdagen gjort sig till absolut härskare, men det är liksom oundvikligt, att hon skall råka ut i stora svårigheter. Högadeln är missnöjd med att hon ger ämbetena till sina nya anhängare; de äldre i riksrådet, som dragit sig tillbaka till sina gods, talar om oordningen i förvaltningen. Rikskanslern själv ogillar tydligt den rådande regimen. Den ynnest och det förtroende, som drottningen visar Magnus Gabriel de la Gardie, ökas under denna oenighet och skaffar honom många avundsmän. Carl Gustaf, som är förständig och inbunden, håller sig undan på sina slott på landet. Han tvär sina händer, tar ingen del i regeringen och visar blind undergivenhet för sin välgörarinna. Det är emellertid att befara, att detta tillstånd icke kan räcka länge. Ty finanserna har nått bristningsgränsen. Staten har inga extraordinarie tillgångar för att kunna hålla sig vid makt i denna oreda; kronans gods är till större delen avhänt; drottningen fortsätter att skänka bort det som återstår och man ser slöseriet på onyttiga ting bara ökas. Krigs- och amiralitetskollegierna klagat över att ej ha pengar för ordinarie utgifter. Det farliga tillstån-

det framträder ännu icke klart, men drottningen förutser icke desto mindre de besvärligheter, som hotar henne. Hon ser också den svårighet, som finns att avhjälpa dem; den minsta pålaga skall resa folket i uppror. Chanut menade därför, att Christina hade tankar på något extraordinärt medel för att göra sig fri från de svårigheter, i vilka hon skulle komma, när hon icke hade något att upphålla kungavärdigheten med. Chanut kände till att hon inte resonerade som folk i allmänhet. När han tog hänsyn till hennes uppträdande i sin helhet och till att hon sedan någon tid tycktes visa slapphet i att återställa ordning och allmän reda i sitt rike, så föreställde han sig, att Christina icke ville regera längre än till nästa riksdag. Hon tänkte då helt överlämna regeringen till Carl Gustaf för att sedan leva sitt liv för sig själv under rent privata förhållanden.¹

Denna »Mémoires de Chanuts» framställning av Christinas motiv för sin tronavsägelse återgår på en Chanuts depesch till Brienne, den franske statssekreteraren för utrikes ärenden, av den 29 mars 1651. Referatet återger i stort sett depeschens innehåll riktigt. Med ett undantag. Linage de Vauciennes har utslutit en passus i depeschen, en Chanuts reservation mot hela sin framställning. »Det är mycket djärvt av mig», skriver han, »att i denna utsträckning söka genomskåda drottningens planer, än djärvare att till Er skriva den uppfattning jag fått. Den är byggd på väl grundade förmodanden (bonnes conjectures), men kommer kanske icke att bekräftas av vad som kommer att hända».²

I sin depesch av den 29 mars frammanar Chanut bilden av ett Sverige år 1651, som står inför full samhällsupplösning och ekonomisk ruin. Han menar, att Christina insett detta och förmodar att detta var motivet till hennes tankar på en tronav-

¹ Mémoires de Chanut, II, s. 190. Jfr II, s. 289.

² Chanut till Brienne 8/4 1651. Reservationen i Chanuts depesch har i memoarierna ersatts med orden: L'événement a fait voir qu'il ne s'estoit point trompé dans son jugement.

sägelse. Christina tänkte genom tronavsägelsen göra sig fri från de stora svårigheter, som hotade henne och Sverige.

De centrala frågorna är: har Christina och henne närstående politiskt ledande kretsar haft den uppfattning av Sverige år 1651, som Chanut tillskriver henne och dem, och är Chanuts förmodanden om tillståndet i Sverige 1651 välgrundade?

Några månader efter det att Chanut skrev sin depesch, har Christina uttalat sig om Sverige år 1651. »Det var nu 8:de året,» sade hon vid tronavsägelsen i riksrådet den 7 augusti, »att H. K. M:t har haft den äran att presidera i detta consilio, och gått med Guds hjälp och deras råd verket så igenom, att riket är satt i frid utrikes och står i god enighet här hemma. Intet tribuerade H. K. M:t någon sin kraft eller förstånd, men ett hade H. K. M:t allenast detta kontribuerat: vilja, håg och uppsåtet till riksens tjänst. Välsignelsen av consilierna tribuerade H. K. M:t Gud den högste.»³ »God enighet här hemma», icke ståndsstriker och full samhällsupplösning är i detta Christinas uttalande i riksrådet hennes uppfattning av Sverige år 1651. Denna goda enighet här hemma är en förutsättning för hennes tronavsägelse. På äldre dagar läste Christina en sammanfattning av »Mémoires de Chanuts» uppfattning om hennes tronavsägelse i ett historiskt arbete om Gustaf Adolf av en fransk skriftställare, Jean Royer de Prade. Det talades i detta om det svaghetstillstånd, i vilket Sverige befann sig 1651. Christina skrev i marginalen: »riket har aldrig varit ärorikare, starkare och lyckligare än det var i den tiden.»⁴ Christina själv har sålunda både 1651 och senare i synnerligen bestämd form givit uttryck åt en uppfattning av Sverige år 1651, som står i klar motsats till den, som Chanut tillskriver henne. I svenska riksrådet delade man hennes, icke Chanuts uppfattning om Sverige 1651. Riksrådet stod främmande för tanken, att Sverige år 1651 hotades av stora inrikespolitiska svårigheter. När Christina avlägsnat sig från riksrådsmötet den

³ Sv. riksrådets prot. 1651, s. 82.

⁴ ARCKENHOLTZ, a. a., III, s. 163.

7 augusti föll i riksrådet orden: »drottningen har ingen orsak att resignera»; »Gudi lov står riket nu intet i så stort besvär»; »riksens stat är i ett önskeligt och optimo statu».⁵

Chanuts uppfattning att full samhällsupplösning och ekonomisk ruin hotade Sverige 1651 är oförenlig både med den uppfattning, som uttalats av Christina och i det svenska riksrådet. Denna är den rakt motsatta. Chanuts förmodan, att ett för Christina avgörande motiv för hennes tankar på en tronavsägelse varit de stora inrikespolitiska svårigheter, som hon ansåg hota Sverige, är näppeligen någon »bonne conjecture».

De stora inrikespolitiska svårigheter, som enligt Chanut skulle ha hotat Sverige 1651, var många. En av dem var striden mellan stånden. Chanut fann denna fara säker och oundviklig. Utgångspunkten för denna föreställning är i hans despesch den stora ståndsstriden (*la grande contestation entre les membres du corps de ce royaume*) vid riksdagen 1650. Men Chanut förbisåg, att ståndsstriden vid denna riksdag fått sin utomordentliga häftighet av tillfälliga förhållanden. Det rådde hungersnöd i landet, och drottningen själv hade formligen hetsat de ofrälse stånden mot adeln. Det var ett av hennes medel att genomdriva Carl Gustafs erkännande som arvfurste. Chanut tog också helt miste i sin förutsägelse, att ståndsstriden skulle väckas till nytt liv vid första riksdag. Så skedde icke. Varken vid utskottsmötet 1651 eller riksdagen 1652 förekom några ståndsstrider. Dessa hade ebbat ut. Ständermötena 1651 och 1652 är några av de fridsammare i Sveriges historia.⁶

Lika grundligt tog Chanut miste när han till Paris rapporterade, att den minsta nya pålaga skulle resa folket i uppror. Riksdagen 1652 kom med en förnyad och en skärpt pålaga. De ledde inte till uppror. Ohållbar är även Chanuts förmodan att statens finanser 1651 nått bristningsgränsen. Svenska staten hade sedan årtionden tillbaka laborerat med finansiella svårigheter, ofta

⁵ Sv. riksrådets prot. 1651, s. 84.

⁶ SÖDERBERG, J. E., a. a.

med ren finansnöd. Samma förhållanden rådde under 1600-talet i de flesta, för att inte säga alla, Europas stater. Men den finansiella situationen 1651, om också svår, var icke svårare än mången gång tidigare och hade på intet sätt nått bristningsgränsen. Det fanns ännu gods och räntor att bortskänka och försälja. Sverige var fullt i stånd att ännu under tre år uthärda Christinas »slösaktiga» regim. Sverige stod 1651 inte inför en ekonomisk katastrof.⁷

Chanut var även på villovägar, när han insinuerade, att det rådde en motsättning mellan Christina och Axel Oxenstierna. Christinas partitagande för de ofrälse stånden vid riksdagen 1650 och Carl Gustafs erkännande som arvfurste hade brutit samarbetet dem emellan. Men under de första månaderna av 1651 hade motsättningen utjämnats och i april var samarbetet i regeringen dem emellan återställt och återställt för Christinas hela följande regeringstid.⁸ Icke minst kom detta till synes i förhandlingarna med Chanut om en svensk-fransk allians 1651.

Chanut var en högt bildad diplomat, som vistats i Sverige i fem år. I sina depescher har han också lämnat värdefulla bidrag till rätt förståelse av Christinas personlighet och politik och till Sveriges historia vid mitten av 1600-talet. Men i fråga om motiven till Christinas tronavsägelse bygger han på en rad förmodanden. Inget av dessa kom att bekräftas av vad, som kom att hända. Fransmannens uppfattning av Sverige år 1651 har föga eller intet med verkligheten att göra. Han ser på Sverige med det främmande, men också med det onda ögat. Förhållandet är icke helt vanligt i Chanuts depescher. Förklaringen torde vara att söka i det sammanhang, i vilket depeschen hör hemma, i det syfte, i vilket Chanut skrivit den.

5

Chanuts huvuduppgift som fransk ambassadör i Sverige 1648–1651 var att söka få till stånd en fransk-svensk allians. Allian-

⁷ OLOFSSON, S. I., a. a., s. 74.

⁸ OLOFSSON, S. I., a. a., s. 59.

sen var avsedd att säkra ett fortsatt samarbete i Tyskland och de stora vinsterna i Westfaliska freden.¹ Chanuts diplomatiska aktion i alliansfrågan mötte emellertid många svårigheter.

I Stockholm var man icke angelägen att omedelbart sluta en allians med Frankrike. Sverige och Frankrike hade varit bundsförvanter under trettioåriga kriget. Men med fredssluten 1648 hade en av grundförutsättningarna för bundsförvantskapet bortfallit, och den senaste, i Hamburg 1641 ingångna alliansen mellan Sverige och Frankrike betraktades som utlupen med fredssluten. Freden följdes av nya politiska förhållanden. Den inledde runt om i Europas politiska värld en tid av politisk osäkerhet, en ny- och omorienteringens tid. Så även i Sverige. Handelsekonomiska intressen talade för ett närmande till Spanien, Frankrikes ene huvudfiende. Politiskt olösta frågor, som uppstått genom Sveriges förvärv av land i tyska riket, påkallade att undvika allt, som kunde försvåra underhandlingar med tyske kejsaren, Frankrikes andre huvudfiende. Chanut själv ser i sina depescher orsaken till de svårigheter, som alliansförhandlingarna mötte, i de underrättelser, som man i Sverige fick om fronde-tiden, om inbördeskrigen och oroligheterna i Frankrike 1649–1653. Enligt dessa underrättelser rådde tidvis full anarki i Frankrike. Frondeoroligheterna nådde en av sina höjdpunkter i början av 1651. Kardinal Mazarin, sedan många år Frankrikes regent, tvingades gå i landsflykt. Drottning Anna satt blockerad och innestängd i Palais Royal i Paris. I Sverige föreföll Frankrike icke vara någon eftersträvansvärd bundsförvant.

Chanut var i Stockholm tvungen att fördölja och bemantla olyckorna i Frankrike för att upphålla den franska regeringens anseende.² Hans situation var svår. »Alla vid detta hov», berättar han i ett brev till Hugues Lionne, vid denna tid en av Mazarins närmaste förtroget i utrikespolitiken, »har blivit in-

¹ Om Chanuts alliansunderhandlingar jfr JACOBSON, G., Sverige och Frankrike 1648–1652, s. 99, 126; OLOFSSON, S. I., Efter Westfaliska freden, s. 150.

² Je suis obligé de pallier nos maux pour tenir notre gouvernement en reputation. Chanut till Mazarin 18/2 1651.

fekterade av uppfattningen, att Mazarin och han allenast är hindret för fred i Frankrike. Det felar icke», fortsätter han, »att alla de smädeskrifter mot Mazarin och regeringen som utsprides i Paris, kommer hit med varje post; man läser dem här 'comme le secret de notre gouvernement'. De som har förbindelser i Holland får därifrån mot Frankrikes regering (ministère) lika smädliga underrättelser. De tror på dem, då de kommer från opartiskt håll. Vissa handskrivna underrättelser eller snarare en samling av alla de smädelser, som publiceras i Paris, uppläses varje vecka vid själva riksrådssammanträdet. Ensam och miss-tänkt», klagar Chanut, »har jag att bekämpa alla dessa fiender. När jag träffar ett riksråd på tu man hand, får jag honom att inse sina misstag, men följande dag återfaller han i den allmänna villfarelsen. Hur jag än arbetar, kan jag icke hålla tillbaka den störtsjö av smädelser. Då jag ser, att jag inte kan bevara och behärska allt, har jag inriktat mina bemödanden på att söka bevara och försvara drottningen som ett citadell i min kamp.» Chanut trodde att han lyckats häri.³ Men han mistog sig. Även detta hans »citadell» skulle falla.

Redan i oktober 1648 hade Chanut talat med Christina om en ny, fastare allians mellan Frankrike och Sverige. Hans samtal med henne i alliansfrågan blev emellertid länge utan resultat.⁴ Först på hösten 1650 och under de första månaderna av följande år kunde Chanut till Paris inrapportera framgångar i alliansfrågan. Drottningen hade talat med värme om en allians och hänvisat Chanut till att konferera med Axel Oxenstierna i frågan. Denne hade sagt Chanut, att han högeligen gillade och tillrätt drottningen, att Sverige ingick en »bonne alliance» med Frankrike; han var dock bekymrad för hur man skulle kunna ge den en betryggande utformning. Riksrådet Adler Salvius hade sagt Chanut, att han fått order att uppsätta ett alliansförslag och ännu den 1 och 10 mars inberättade Chanut till Paris,

³ Chanut till Lionne 4/2 1651.

⁴ Mémoires de Chanut, I, s. 359, 366, 367, 383, 390, 426.

att drottningen och Axel Oxenstierna gillade alliansen och att den förra beslutat att utan uppskov låta Axel Oxenstierna och Adler Salvius utarbete ett utkast till denna.⁵

Chanut ingav den franska regeringen uppfattningen, att den svensk-franska alliansen snart skulle avslutas. Men han tog grundligt miste. Chanut visste väl, att man i en diplomatisk underhandling inte kunde förlita sig på allt vad Axel Oxenstierna sade. »Denne gamle minister», skrev han en gång om Axel Oxenstierna till Brienne, »är en av de slugaste och skickligaste män i världen, när det gäller att fördölja sina tankar om människor och förehavanden».⁶ Men han litade på drottningen. Trots ett flerårigt umgänge med Christina synes Chanut icke ha insett sanningen av det omdöme, som kardinal Mazarin en gång fällde om henne som diplomat: »Jag vet väl, att denna drottningens ord icke är någon säker grund att bygga på». Alliansunderhandlingarna bröt plötsligt samman. Rikskansler och drottning gjorde gemensam front mot Chanuts alliansförslag. »Jag är bestört», skrev Chanut den 15 mars till Brienne; »jag har fått veta, att drottningen vid ett riksrådsmöte denna vecka tagit före frågan om alliansen mellan de båda kronorna; hon ville underrätta om huvudpunkterna i denna; i och för sig var den så plausibel, att det endast gällde att överlägga om form och paragrafer. Rikskanslern hade emellertid haft ett långt anförande. Det gick stick i stäv mot vad han enskilt sagt mig. Han hade med många skäl bestämt avstyrkt en allians med Frankrike.» Han hade sagt, att endast om Sverige erbjöds årliga subsidier, var förslaget om en allians med Frankrike antagbart. Men han hade tillagt, att det var osäkert, om detta villkor tilltalade Frankrike och så gott som säkert, att om det gjorde det, skulle Frankrike i det tillstånd, som de inre oroligheterna försatt det, icke kunna betala några subsidier. Drottningen hade anslutit sig

⁵ Chanut till Brienne 10/12 1650, 21/1, 28/1, 4/3, 11/3, 20/3 1651. Mémoires de Chanut, II, s. 91, 112, 131, 139, 151, 176.

⁶ Chanut till Brienne 5/2 1650.

till Axel Oxenstierna. Hon hade begärt 200.000 écus i årliga subsidier.⁷

Chanut stod i mitten av mars 1651 inför ett, som det föreföll honom, totalt misslyckande i sin uppgift som fransk ambassadör i Stockholm. Svenskarna vill inte alls tänka på den allians, som Frankrike föreslagit dem, rapporterade han någon tid senare. Han hade låtit vilseleda sig och själv vilselett den franska regeringen, eller kanske rättare Axel Oxenstierna och Christina hade – som det förefaller i intimt samarbete – bedragit honom. Chanut kände »une amère indignation» mot Axel Oxenstierna. Han tog nederlaget hårt. Han ansåg sig vara onyttig och utan uppgift i Stockholm och begärde i en desillusionerad skrivelse att bli hemkallad.⁸ Men det var också av vikt för den slagne diplomaten att söka bevara ansiktet i Paris. Det var vid denna tid särskilt påkallat. Chanut hade två månader tidigare fått av drottning Anna mottaga en nog så amper reprimand för sin ämbetsutövning i Stockholm.⁹

Brienne hade i slutet av mars meddelat Chanut, att alliansen med Sverige numera ej var »fort désirable». För Chanut blev dessa ord en räddningsplanka. Han begagnade sig också omedelbart av den möjlighet, som här yppades. I depeschen den 29 mars anknyter han uttryckligen till Briennes ord. Depeschens

⁷ Chanut till Brienne 25/3 1651. Mémoires de Chanut, II, s. 184.

⁸ Il y aura désormais peu d'occasion en cette cour où nos intérêts soient mêlés, et comme il ne serait pas de la dignité de leurs Majestés d'y tenir un Ambassadeur sans emploi pendant que les suédois n'ont pas seulement un agent à Paris, aussi serait-il pèsant à un homme de travail d'y veillir sans action, de façon que si je commence dès à présent à vous faire souvenir à me tirer d'ici, ce n'est pas Mr que je fuie la peine et l'occupation, mais parceque je commence d'avoir honte de porter le titre d'un homme d'affaires et de passer ma vie dans l'oisivité. Chanut till Brienne 1/4 1651.

⁹ Chanut hade på Christinas vägnar förhört sig hos franska regeringen, om en hennes medling mellan regeringen och Le Grand Condé kunde accepteras. Drottning Annas svar var ett avslag. Hon tillade: Je n'attendois rien d'approchant de ce qui est arrivé, particulièrement vous estant aupres de la Reine de Suède et ayant lieu de luy représenter tant de choses essentielles pour l'empescher de s'engager a m'en escrire. Drottning Anna till Chanut 16/1 1651.

syfte har varit att bekräfta dem. Chanut har velat uppvisa, att en allians med Sverige – som han länge och intensivt arbetat för – ej var något att stå efter, att Sverige ej var någon för Frankrike önskvärd bundsförvant.¹⁰ Landet befann sig i en situation minst lika farlig som frondetidens Frankrike. Inre strider och ekonomisk ruin var något oundvikligt, och drottningen, enligt Chanuts uppfattning den nära nog enda förespråkaren för en franskvänlig politik, stod i begrepp att abdikera.

Chanuts förmodanden om det inre tillståndet i Sverige 1651 är icke tillkomna för att framlägga motiven till Christinas tronavsägelse. De är tillkomna för att slå blå dunster i ögonen på den franska regeringen, för att beslöja och förminska vidden av Chanuts nederlag. I detta syfte kunde Chanut tillåta sig en rad förmodanden. Han överför förhållandena i frondetidens Frankrike på Sverige. I Paris var man, det visste han väl, icke i stånd att kontrollera allt, som han skrev. Chanuts depesch av den 29 mars om tillståndet i Sverige år 1651 är icke grundad på några »bonnes conjectures». Den kan icke läggas till grund för en framställning av motiven till Christinas tronavsägelse.

III. De senaste årtiondenas historieskrivning

I min bok »Drottning Christina» framlade jag uppfattningen, att Christinas övergång till katolicismen var det avgörande mo-

¹⁰ Il estoit besoin aussy que vous sceuriez la constitution presente de cet estat pour la faire entrer en consideration quand on nous donnera un project d'alliance et qu'on nous demandera peustestre une forme de subvention annuelle en argent. Chanut i anförda depesch till Brienne 8/4 1651. – I en depesch till Brienne av 9/12 1651 tillskriver Chanut i första rummet den franska drottning Anna äran av att Christina återtagit sin tronavsägelse 1651 och tillskapar i detta sammanhang ett nytt motiv för Christinas tronavsägelse: ce n'était pas à mon avis un des moindres motifs qui l'y portait que de faire un coup inouy et sans exemple qui lui acquit une gloire d'une espèce extraordinaire. Ce que vous plut m'écrire il y a quelque temps que la Reine s'étonnait de ce dessein et ne le trouvait pas digne des grandes qualités de cette princesse ne lui ayant pas été celé, aura servi à la desabuser de l'opinion que le monde la dut louer de cet abandonnement. Depeschen torde vara skriven för att läsas av den franska drottningen.

tivet för hennes tronavsägelse.¹ Uppfattningen gav anledning till diskussion. Andra uppfattningar om hennes motiv hävdades.

I

I denna diskussion gjorde Nils Ahnlund gällande, att det i verkligheten finnes mer än ett vittnesbörd om abdikationstankens rötter i det skede av drottningens liv, som ligger före genombrottet i hennes religiösa känsla. De vittnesbörd, som han anför, är två och stammar från drottningen själv. Vid tronavsägelsen i riksrådet den 7 augusti 1651 lämnade Christina upplysningen, att hon »gått med dessa tankar om i fem eller sex år», och i ett brev till Chanut, som hon själv lät publicera, skrev hon i februari 1654, att hon tänkt på sin tronavsägelse i åtta år.² Båda uppgifterna leder till 1646. Tanken på en tronavsägelse skulle sålunda ha börjat sysselsätta drottningen redan detta år, en tidpunkt, då det för hennes vidkommande ännu ej kan vara tal om någon som helst katolsk påverkan. Tanken på en trosförändring har icke varit ett avgörande utan ett förstärkande motiv, verkande i riktning mot abdikationen, ansåg Nils Ahnlund. Det tillkom först efteråt – »som ett sekundärt motiv».³

De uppgifter, som Nils Ahnlund anför, om den tidpunkt, från vilken Christinas tanke på en tronavsägelse härrör, är emellertid icke de enda, som Christina lämnat. I riksrådet 1651 framhöll hon sålunda, att till hennes tronavsägelse funnos skäl, som hon ännu icke kunde riksens råd upptäcka; i riksrådet 1654 sade hon, att rätta orsaken till tronavsägelsen skulle med tiden bliva uppenbar nog. Vid andra tillfällen 1654 sade hon i riksrådet och till ständerna på rikssalen, att hon alltid förtegat or-

¹ Utgiven 1931. Andra upplagan 1934. Tredje upplagan 1961. I det följande citeras sista upplagan.

² Sv. riksrådets prot. 1651, s. 83; Mémoires de Chanut, III, s. 306.

³ NILS AHLNUND, Drottning Christinas tronavsägelse. Några randanteckningar. Personhistorisk tidskrift 1931, s. 196. Omtryckt i Från medeltid och Vasatid, s. 197.

sakerna till tronavsägelsen.⁴ Det kan icke råda tvivel om vad det var, som Christina förteगत: sin övergång till katolicismen. När Christina 1654 lämnat Sverige, blottade hon upprepade gånger vad hon tidigare förteगत. Hon förklarade öppet, att hon av sagt sig kronan utslutande på grund av sin katolska övertygelse. Men Christinas tankar på en övergång till katolicismen kan icke ledas längre tillbaka än till 1650. Enligt dessa drottningens uppgifter skulle sålunda planerna på en tronavsägelse tillhöra tidigast detta år.

Vid två tillfällen har sålunda Christina fört tanken på tronavsägelsen ända bort till 1646, vid andra först till tidigast 1650. Uppgifterna är motstridande. Att Christina i denna fråga lämnat olika uppgifter är knappast ägnat förvåna. Christina var Axel Oxenstiernas lärjunge i diplomatiens och förställningens konst. Hon var liksom sin lärofader en mästare i denna och drog sig lika litet som denne för att, när så syntes påkallat, lämna oriktiga uppgifter. Det var i dessa tider, då en uppgifts riktighet ofta var helt eller hart när omöjlig att kontrollera, ett av diplomaternas vanligaste konstgrepp. En tidigare forskning har skarpt framhållit, att Christinas historia både före och efter tronavsägelsen lämnar många exempel på att hon begagnat sig av detta konstgrepp.⁵ »Ne savoir pas dissimuler, c'est ne savoir pas vivre»; »un prince doit savoir dissimuler, non par crainte, mais par prudence», skrev hon på äldre dagar i sina maximer.⁶ Förklaringen till Christinas här anförda motstridande uppgifter är att söka i den tidpunkt och i de omständigheter, då de lämnats.

Så länge Christina var Sveriges drottning gällde det för henne att använda alla misstankar från att tronavsägelsen stod i något

⁴ Sv. riksrådets prot. 1651, s. 83; Per Brahes tänkebok, s. 83, 85; Ridd. och adelns riksdagsprot. 1654, s. 164.

⁵ Ett belysande exempel lämnar Christinas löfte »att hava Carl Gustaf till sin man». CURT WEIBULL, a. a., s. 29. Se även samma bok s. 47–61 om riksdagen 1650 och kap. om Christina och Frankrike, s. 164.

⁶ Pensées de Christine ed. BILDT. L'ouvrage du loisir 176; Les sentiments 384.

som helst samband med hennes religiösa övertygelse. Det skedde enklast genom att förlägga de första tankarna på tronavsägelsen till en tid, då ingen tvekan kunde råda om denna. För Christina var det också av vikt att låta det för riksrådet oförklarliga beslutet om tronavsägelsen framstå som sedan länge av henne överlagt och att motivera det på ett rimligt sätt. Årtalet 1646 passade i detta sammanhang. Christina hade i riksrådet uppgivit, att hon detta år börjat tänka på att låta utse Carl Gustaf till tronföljare.⁷ År 1654 var Christina i samma situation som 1651. Hon hade också då för ständerna framställt tronföljarvalet som förorsakats av att hon ville förverkliga sin tronavsägelse.⁸ Det finns sålunda goda skäl misstänka, att Christinas uppgifter från 1651 och 1654 om att hon gått med tankar på en tronavsägelse redan 1646 är tillrättalagda i ett bestämt syfte.

En ny situation inträdde, när Christina efter tronavsägelsen lämnat Sverige. Christina kunde nu uttala sig fritt. Men hon förberedde sitt mottagande i Rom eller var bosatt där. Det finnes anledning anta, att detta kan vara orsaken till att Christina nu uppgett, att motivet till hennes tronavsägelse var hennes övergång till katolicismen.

Ingen av Christinas här behandlade uppgifter kan sålunda tillerkännas vitsord. Christinas uppgifter, att tankar på en tronavsägelse börjat sysselsätta henne redan så tidigt som 1646, vid 19 års ålder och två år efter hennes tronbestigning, har intet större värde än hennes andra uppgifter. Snarare mindre. De har icke något stöd i det samtida källmaterialet. Detta talar bestämt emot, att Christina 1646 haft tankar på en tronavsägelse. Hos den unga drottningen hade vid denna tid vaknat ett våldsamt intresse att regera. Hon gick upp i regeringsärendena och kretsade i sina tankar kring de storverk och upphöjda ting, som hon föresatte sig att utföra under sin regering. Christinas uppgifter,

⁷ Sv. riksrådets prot. 1649, s. 357, 359.

⁸ Ridd. och adelns riksdagsprot. 1654, s. 284, 164.

att hennes tankar på tronavsägelse skulle gå så långt tillbaka i tiden som 1646, är av allt att döma oriktiga och påkallade av hennes situation 1651 och 1654.

I sin studie om drottning Christinas tronavsägelse hävdade Nils Ahnlund även en positiv uppfattning om det motiv, som bestämt denna. Uppfattningen ansluter sig på det närmaste till en av L. M. Bååth redan tidigare framförd.⁹

Nils Ahnlund var i sin vetenskapliga produktion en varm försvarare av de berättande källornas historiska värde. Hans studie om drottning Christinas tronavsägelse är ett undantag. I denna studie har Nils Ahnlund ett synnerligen radikalt grepp på det berättande källmaterialet. Chanuts och Picques' lika väl som Casatis och Malines' berättelser om Christinas motiv för tronavsägelse skjutas helt åt sidan. De franska diplomaternas mening, som tidigare så länge varit grundvalen för svensk historieskrivnings uppfattning i denna fråga, icke ens omnämnes. Casati och Malines får finna sig i att Christinas trosskifte, det enda motiv de framfört för hennes tronavsägelse, betraktas endast som tillkommet efteråt, »som ett sekundärt motiv». Nils Ahnlund bygger i stället sin uppfattning av Christinas motiv till tronavsägelsen helt på Christinas egna yttranden och på en hennes handling. Han anför, att Christina vid tronavsägelsen i riksrådet den 7 augusti 1651 främst hänvisade till det skälet, att riket behövde en herre, som kunde sitta till häst och strida i spetsen för sin här. I eftertankens stunder, menar han, har hon återkommit till samma motiv. I den 1681 författade självbiografien uppställer hon sålunda och försvarar med iver satsen, att kvinnor är obekväma att förstå ett lands regering. »Könets fel» är det största av alla fel. Grundsatsen om kvinnans mindre lämplighet att styra ett rike, tillägger Nils Ahnlund, visade sig Christina för övrigt som regerande drottning trogen, när hon tänkte sig arvsrätt till tronen endast för Carl Gustafs manliga avkomlingar. Slutsatsen blir: »Mycket synes mig också tala för, att vi i

⁹ БААТН, L. M., Rec. av Bildts Christinabok. Hist. tidskr. 1900, s. 55.

brytningen mellan Christinas politiska begåvning och hennes osäkerhet om sin förmåga att fylla tronens plikter ha att söka den djupaste förklaringsgrunden till abdikationen».¹⁰

Nils Ahnlund har i detta resonemang råkat ut för en missuppfattning av Christinas självbiografi. Christina skriver i denna: »Min mening är, att kvinnor aldrig böra regera.» Hon fortsätter: »det är nästan en omöjlighet, att en kvinna på ett värdigt sätt kan uppfylla en kungs plikter och detta vare sig hon regerar i egen person eller för en omyndig arvinge. Kvinnors okunnighet, deras såväl själsliga, kroppsliga och andliga svagheter göra dem oförmögna att regera. Alla de kvinnor, som jag i historien eller min egen tid sett regera eller låtsat sig göra detta, har gjort sig löjliga på ena eller andra sättet. Jag undantar icke mig själv härifrån, och jag är beredd, att i min följande framställning fästa uppmärksamheten på mina brister, om jag nu haft några sådana. Och om det likvist någonsin funnits kvinnor, som lyckats värdigt uppfylla sina plikter, bör man icke räkna med dem. Dessa exempel äro så sällsynta, att de icke tillåter någon för könet fördelaktig slutsats; mitt exempel minst av alla, då jag

¹⁰ NILS AHN Lund, a. a., s. 213, 218. – Med full rätt har Ahnlund i sin bevisföring icke använt några ofta anförda yttrande av Christina i ett samtal med den engelske ambassadören Bulstrode Whitelocke. Christina framställde sig i detta som »a poor woman». »The reasons which conduct me to such a resolution (to quit the crown of Sweden) are, because I am a woman, and therefore the more unfit to govern, and subject to the greater inconveniences»; »it is my love to the people which causeth me to think of providing a better governer for them than a poor woman can be». WHITELOCKE, A journal of the swedish embassy. London 1855, I, s. 350. Yttrandena är av Whitelocke hänfödda till 21/1 1654, en tid, då Christina för att fördölja sin katolicism utspredd allehanda rykten om motiven till sin tronavsägelse och om hur hon tänkte inrätta sitt framtida liv. I slutet av samtalet tillät Christina sig att, icke ovanligt i hennes umgänge med Whitelocke, uppenbart driva gäck med denne. Om hon och Cromwell lyckades erövra Sjämland, skulle hon taga sitt residens där, sade hon honom, och fortsatte: »I will promise you more, that if this business be brought to effect, I shall be willing, if England will consent to it, that you shall have the command of all the island, and of all such Swedish and English forces as shall be placed there; and I should not be willing to put that trust into the hand of any other stranger whatsoever so much confidence I have of your worth and honour.»

från vaggan enkom uppfostrats för att regera. I varje fall har min egen erfarenhet lärt mig, att könets svaghet är den största av alla svagheter».¹¹

Christina har i själva verket i sin självbiografi givit uttryck åt en uppfattning av sin förmåga att uppfylla en kungs plikter rakt motsatt den som Nils Ahnlund tillskriver henne. Hennes ord att kvinnor aldrig böra regera, gäller kvinnor i allmänhet. Men de gäller icke henne själv. Hon räknar sig själv uttryckligen i sin självbiografi till de sällsynta undantagen, som värdigt lyckats uppfylla en kungs plikter. Sin egen förklaring härtill har hon givit på annat ställe i sin självbiografi. »Jag tackar Dig Gud, som låtit mig födas till kvinna. Detta så mycket mera som Du i Din nåd icke låtit någon av mitt köns svagheter vidlåda min själ. I Din nåd har Du gjort den helt manlig liksom min övriga varelse.»¹²

¹¹ ARCKENHOLTZ, a. a., III, s. 67.

¹² ARCKENHOLTZ, a. a., III, s. 23. Sannolikt har Nils Ahnlunds tolkning av Christinas självbiografi uppkommit genom att han begagnat ett ofullständigt tryck av denna. Han citerar Arckenholtz, men synes ha blivit vilseledd av trycket i L. M. Bååths recension av Bildts Christinabok i Historisk tidskrift 1900, s. 56. Utan att det anges, är i detta tryck några, och för tolkningen avgörande rader uteslutna. Dessa är här utmärkta med kursiv. »Mon sentiment est que les femmes ne devoient jamais régner et j'en suis si persuadée, que j'aurois ôté sans-doute tout le droit de succession à mes filles, si je me fusse mariée. Car j'aurois sans-doute plus aimé mon Royaume que mes enfants et c'est le trahir que de permettre que la succession tombe aux filles. Je dois être cruë d'autant plus, que je parle contre mon propre intérêt. Mais je fais profession de dire la vérité à mes dépens. Il est presque impossible qu'une femme se puisse acquitter dignement des devoirs du Trône, soit qu'elle gouverne pour elle-même, ou pour son pupile. L'ignorance des femmes, la foiblesse de leur ame, de leur corps et de leur esprit, les rendent incapables de régner. Tout ce que j'ai vu, dans les Histoires et dans le Monde, de femmes qui ont régné, ou qui en ont fait le semblant, se sont rendus ridicules, qui d'une manière, qui d'une autre. Je ne m'en exemte pas, et suis prête de faire remarquer mon défaut dans la suite, s'il y en a en moi. Toutefois s'il y a jamais eu des femmes qui ont réussi à s'acquitter dignement de leur devoir, on ne doit compter là-dessus. Ces exemples sont si rares, qu'ils ne doivent tirer à aucune conséquence favorable au Sexe, et le mien moins qu'aucun autre, parce que je suis nourrie exprès depuis le berceau à cet effet. Toute fois

Regeringshandlingar, riksråds- och riksdagsprotokoll, akter och berättelser vittna också till överlopps om Christinas säkerhet om sin förmåga att fylla tronens plikter. Född och uppfostrad härtill betraktade Christina sin förmåga att regera som något självfallet. Snarare skulle man kunna säga, att hon stundom överskattat denna sin förmåga.

2

Nils Ahnlunds uppfattning om den djupaste förklaringsgrunden till drottning Christinas tronavsägelse blev icke sista ordet i denna fråga.

I en akademisk avhandling, som icke saknar förtjänster, har en av Nils Ahnlunds lärjungar Sven Ingemar Olofsson återupptagit frågan om Christinas motiv för sin tronavsägelse. I åtskilliga punkter ansluter han sig till sin lärare. Han tar sålunda ingen hänsyn till Casatis och Malines' berättelser om motivet till tronavsägelsen och icke heller till Chanuts förmodanden om den betydelse de inre förhållandena i Sverige haft för denna. Varken Christinas övergång till katolicismen eller en hotande samhällsupplösning och ekonomisk ruin i Sverige tillmätes betydelse som motiv för tronavsägelsen. Olofsson ansluter sig även till åsikten, att Christinas tanke på tronavsägelsen går tillbaka till 1646. Men i själva huvudfrågan har han en egen mening. Han förfäktar en från Nils Ahnlund helt avvikande uppfattning om Christinas motiv till tronavsägelsen. Han menar, att Christina »blev tvungen att överge kronan, då hon icke kunde besegra sin häftiga motvilja mot äktenskapet». Han fortsätter: »Att stanna kvar på tronen som ogift drottning och därmed – som hon var övertygad om – skapa förutsättningarna för en adelsrepublik i Sverige efter sin död, mot detta revolterade hennes lojalitet mot monarkiens idé. Ur denna personliga konflikt sprang avsägelsebeslutet fram. En kungagärning, som med viss-
ma propre expérience m'a bien appris, que le défaut du sexe est le plus grand de tous les défauts.

het skulle avslutas med arvrikets avskaffande, skulle hennes stolta kynne icke kunna uthärda. Så har drottningen själv fattat sammanhagen.» Christinas »kungliga plikt- och ansvarskänsla», anser Olofsson, »har drivit henne till att acceptera tanken på att avstå från tronens makt och härlighet.»¹

Denna uppfattning om motivet till tronavsägelsen ger Christina verklig storhet och en kunglig plikt- och ansvarskänsla väl utan like i kungars och drottningars historia. För Sveriges framtida välgång, för monarkiens idé och arvrikets bestånd offrar Christina tronens makt och härlighet.

Olofssons uppfattning återgår ytterst på uttalanden av Chanut och Christina själv. Enligt Chanut hade faran för monarkiens idé och arvrikets bestånd varit aktuella för Christina våren 1650.² Hon hade 1649 icke lyckats bryta riksrådets och adelns motstånd mot Carl Gustafs erkännande som arvfurste. I riksrådet den 7 augusti 1651 framförde Christina själv liknande motiv för sin tronavsägelse.³ Men utan framgång. I riksrådet trodde man icke, att detta var det verkliga motivet. Orsaken ligger i öppen dag. Efter riksdagen 1650 hade en ny situation inträtt. Det motiv Christina framförde, hade efter Christinas seger på riksdagen 1650 mist sin bärkraft. Christinas häftiga motvilja mot äktenskapet, hennes vägran att gifta sig skapade icke längre några förutsättningar för en adelsrepublik i Sverige. Varken monarkiens idé eller arvrikets bestånd var längre hotade. Christina hade på riksdagen så långt det stod i mänsklig makt, säkrat dem båda. Hon hade genomdrivit Carl

¹ OLOFSSON, S. I., Drottning Christinas tronavsägelse och trosförändring. Uppsala 1953, s. 210, 239 n. 29 och passim.

² Chanut till Mazarin 23/4, 18/6 1650.

³ Sv. riksrådets prot. 1651, s. 83. Även Picques har uppsnappat något om detta av Christina anförda skäl för tronavsägelsen. Han rapporterade till Paris: sa (la Reine) raison (pour quitter le gouvernement) estoit que comme elle ne vouloit jamais se marier il falloit que le Prince le fust pour assurer la succession à la Couronne, et le repos à ses sujets et que le meilleur expedient pour l'y porter et prevenir les inconveniens qui pouvoient survenir, estoit de lui resigner dès à present le Gouvernement absolu. Mémoires de Chanut, II, s. 319.

Gustafs och hans manliga bröstärvingar erkännande som Sveriges arvfurstar på denna riksdag.

Ännu i början av 1654 propagerade Christina i samtal med det kejserliga sändebudet, general Raimondo Montecuccoli, uppfattningen, att hon avsåg sig kronan av denna hänsyn till rikets bästa. Motiven sade hon vara: hon ville icke själv gifta sig och såsom kung skulle Carl Gustaf kunna få ett fördelaktigare gifte; genom tronavsägelsen ville hon förebygga risken, att Sverige kom att vara utan kung och invecklas i inbördeskrig.⁴ Chanut gav uttryck åt samma uppfattning i ett brev till Christina av den 21 mars 1654. Med diplomatisk försiktighet skrev han emellertid, att detta var det första och starkaste motiv, som väckt Christinas tanke på en tronavsägelse. Det var det motiv, som drottningen sagt honom för nära sex år sedan. Han säger intet om, att det skulle vara det motiv, som varit bestämmande för Christina 1654.⁵ Chanuts brev var provocerat av Christina. Det spreds av henne själv i avskrifter för att ge en godtagbar förklaring till hennes tronavsägelse; väl även för att dementera de rykten, som gick ute i Europa om hennes tanke att övergå

⁴ Källställen hos OLOFSSON, a. a., s. 324 n. 47, 48.

⁵ Chanut till Christina 31/3 1654. Mémoires de Chanut, III, s. 300. – Chanut uppgift, att Christina meddelat honom sin tanke på att avsäga sig kronan för nära sex år sedan, torde liksom Christinas uppgift i brev till Chanut, Mémoires de Chanut, III, s. 306, att detta skett för minst fem år sedan bero på minnesfel. Intet är så vanligt som att minnet sviktar, då det gäller att tidsbestämma en händelse från närmast förlutna år. Som Frankrikes ministerresident och senare ambassadör i Stockholm kunde Chanut icke ha underlåtit att rapportera ett Christinas meddelande av denna betydelse till Paris. Ännu i sina depescher till Paris av 23/4 och 18/6 1650 känner Chanut emellertid icke några Christinas tankar på en tronavsägelse. Han rapporterar endast, att han av några ord, som Christina fällt, gissat sig till, att Christina kunde ha i tankarna att vidta en förändring i regeringen: »hon kunde komma att gå ända därhän, att i all huvudsak anförтро Carl Gustaf regeringen och för egen del förbehålla sig ett lugnt liv och den kungliga auktoriteten utan funktion». Se närmare nedan s. 266.

Om Nils Ahnlunds uppfattning, att Chanut redan under loppet av 1648 skulle erhållit Christinas förtroende om tronavsägelsen se CURT WEIBULL, a. a., s. 217 n. 56. Ett försök att rädda Nils Ahnlunds uppfattning i OLOFSSON, S. I., a. a., s. 241 n. 46.

till katolicismen. Säkerligen har hennes samtal med Montecucoli haft samma syfte. I Sverige kunde det motiv till tronavsägelsen, som hon sade honom, icke vinna tilltro 1654. Men det var användbart i utlandet. Kunskapen om de inre förhållandena i Sverige var där ringa eller ingen.

Den vackra, för Christina smickrande uppfattningen, att hon offrat tronens makt och härlighet för monarkiens idé och arvrikets bestånd i Sverige, är icke hållbar. Det har tidigare i forskningen hävdats, att den ledande tanken i Christinas inre politik varit att återge den svenska kungamakten dess tidigare starka ställning och säkerställa arvriket.⁶ Olofsson har drivit denna uppfattning av Christinas politik in absurdum.

IV. Trosskiftet: ortodox katolik, ateist eller libertin?

Under senare årtionden har diskussionen om Christina även kommit att röra sig om Christinas inställning till katolicismen. Uppfattningarna ha brutit sig skarpt. Det har hävdats att Christina vid övergången till katolicismen varit ortodox katolik, men även att hon varit ateist eller libertin.

I

Huvudkällorna för frågan om Christinas religiösa inställning vid övergången till katolicismen är rapporter från de båda jesuitfäderna Paolo Casati och Francesco Malines. Jesuitgeneralen hade, som tidigare omnämnts, på Christinas begäran sänt dessa till Stockholm 1652. De hade där på närmaste håll följt och medverkat vid Christinas övergång till katolicismen. Från Casati föreligger två, från Malines en rapport.¹

⁶ CURT WEIBULL, a. a., s. 23, 24.

¹ Casati till Alexander VII. Dal Collegio Romano 5/12 1655. Rapporten är känd endast genom utdrag och referat i RANKE, L. v., Die römischen Päpste, III, Achten Buch. Digression über Königin Christine von Schweden und Analecten 131. Casati till P. Fr. Bonelli. Dal Collegio Romano 19/11 1655. PASTOR, L. v., Geschichte der Päpste, XIV: 2, s. 1172. Malines till icke namngiven, efter 3/11

Casati var Malines' överordnade under beskickningen till Christina 1652. En av hans rapporter kan betraktas som officiell. Den är ställd till påven Alexander VII och daterad Dal Collegio Romano den 5 december 1655. Casati uppger själv källan för sin berättelse om Christinas religiösa utveckling före sin egen ankomst till Stockholm i slutet av februari 1652. Källan är Christinas egna uttalanden.

Christina, berättar Casati i denna rapport till påven, började tidigt finna den lutherska läran otillfredsställande. Hon grep sig under en tid av ungefär fem år an med att sorgfälligt och ingående utforska alla religioner och religionskontroverser. Resultatet blev stor andlig rådlöshet och oro. Christina fann ingen fast grund att stå på. Ingen religion syntes henne vara den sanna. Jag har många gånger, berättar Casati, hört henne anklaga sig för att hon varit allt för världslig och velat utforska de högsta gudomliga mysterierna. Hon sökte finna en religion och läste all slags religiös litteratur; mycket inhämtade hon också från antika, hedniska och ateistiska böcker. Dock blev hon aldrig så förblindad, säger Casati, att hon tvivlade på Guds existens. Slutligen fann hon ingen annan lösning än att till det yttre göra som alla andra. Det syntes henne utan betydelse, om hon följde den ena eller andra religionen eller sekten. Det var tillräckligt, menade hon, att aldrig handla i strid mot förnuftets bud, aldrig göra något som hon behövde skämmas för. Under ungefär två år, säger Casati i sin andra rapport, fann Christina något lugn i denna uppfattning. Huvudsakligen därför att hon funnit andra, från främmande land inkallade personer, som hon ansåg lärda och omdömesgilla, ha föga avvikande uppfattning;

1655. Arch. della Soc. Rom. di storia patria, 33, s. 253. Jfr den officiella kommunikén om Christinas övergång till katolicismen i Innsbruck den 3 november 1655: *Les raisons et motifs de la conversion de la reine de Suède à la foy catholique*. Lyon 1656. Även tryckt i Paris och omtryckt bland annat i ARCKENHOLTZ, a. a., I, s. 511. Casatis rapport till P. Fr. Bonelli är i huvudsak enbart en översättning till italienska av den officiella kommunikén. Den innehåller dock några uppgifter utöver denna.

de bekände icke den sanna katolska läran och hade sedan barn-
domen förkastat denna.

Casati karakteriserar den uppfattning, som Christina sålunda nått i religiösa frågor som »förnuftets villfarelser». För Christina blev den emellertid endast ett övergångsstadium. Christina stannade icke på deras ståndpunkt, som förkastade katolicismen. Hon började inse, säger Casati, att när det gällde själens eviga frälsning måste allt annat vika och att en villfarelse i en fråga av denna betydelse ledde till evig fördömmelse. Christina återvände till tanken, att det måste finnas en religion. Hon hade kunskap om många av dem. Bland dem alla, syntes henne ingen till den grad tillfredsställa förnuftets krav som den katolska. Vid mera uppmärksam eftertanke fann hon också, att dess dogmer och institut ej var så värdelösa, som de lutherska prästerna utgav dem för.

När Christina nått denna religiösa ståndpunkt, satte hon sig i augusti 1651 genom jesuitfadern Antonio Macedo i förbindelse med jesuitgeneralen. Hon lät, som det heter i Casatis andra rapport, genom Macedo säga denne, att hon önskade omfatta den katolska läran, när hon i sitt inre vore övertygad om sanningen. Hon begärde, att jesuitgeneralen skulle sända två jesuitfäder till henne för att konferera med henne i några religiösa frågor eller, som Malines säger, muntligen med få ord skingra hennes tvivel. Jesuitfäderna kommo i hemlighet till Stockholm. Christina hade så stor kunskap i den katolska religionen, att hon inte hade behov av någon undervisning utom i fråga om någon oklarhet och något tvivel i vissa enskildheter, heter det i Casatis andra rapport.² Casati omtalar även de frågor, som Christina underställde honom och Malines: om det fanns någon skillnad på gott och ont eller allt komme an på en

² Jfr den officiella rapporten från Innsbruck: La reine avoit déjà tant de connoissance des points principaux de la vraie Religion, qu'après quelques éclaircissements de quelques difficultés particuliers, il se vit clairement que Dieu avoit touché sa coeur. ARCKENHOLTZ, a. a., I, s. 512.

handlings nytta eller skada; om det fanns en försyn; om människans själ verkligen var odödlig; om det icke var rådligast att i det yttre följa sitt lands religion och i övrigt leva efter förnuftets lagar. Man kretsade i samtalen ständigt kring satsen, att världen icke kunde vara utan den sanna religionen, och att bland dem, som fanns, var den katolska den förnuftigaste. »Vår huvudsträvan var att bevisa», säger Casati, »att våra heliga tros-läror var höjda över förnuftet, men ingalunda stred mot förnuftet». Den huvudsvarighet, som jesuitfäderna mötte, låg emellertid på annat håll. Den gällde dogmerna om åkallan av helgon och dyrkan av bilder och relikier. Men Christina blev övertygad även i denna fråga av jesuitfäderna. »Drottningen fattade med skarpsinne hela tyngden av vår argumentering», försäkrar Casati.

Inom kort tid var jesuitfädernas uppgift löst. Christina beslöt övergå till katolicismen. Slutakten i de båda jesuitfädernas mission kom att gälla Christina och Sveriges krona. Christina frågade de båda jesuitfäderna, om påven icke kunde ge henne tillstånd att en gång om året taga nattvarden efter luthersk ritus. »Vi svarade: nej», berättar Casati. »Då», sade Christina, »gives ingen hjälp; jag måste avsäga mig Sveriges krona». Motivet till Christinas tronavsägelse, och det enda motivet, är i Casatis rapport hennes övergång till katolicismen.

Den andre jesuitfaderns, pater Malines' rapport har endast obetydliga formella överensstämmelser med Casatis. Den är skriven oberoende av denna. Men i mer eller mindre nyanserad form, med förkortningar och tillägg återfinnes i denna samma uppfattning om Christinas omvändelse och tronavsägelse, som i Casatis här refererade rapport. Den återfinnes även i den officiella kommunikén om Christinas övergång till katolicismen, i Casatis andra rapport, och i den samtida katolska historieskrivningen, främst i Galeazzo Gualdos Historia di Christina och Sforza Pallavicinos Vita di Alessandro VII.³ Några tillägg hos

³ GALEAZZO GUALDO, a. a., s. 9; SFORZA PALLAVICINO, a. a., I, s. 340.

Malines är av intresse. Denne berättar sålunda, att Christina till sitt hov inbjöd tidens berömdaste lärde. Under förevändning av att inhämta kunskaper av dem avlockade hon dem skickligt deras tro i religiösa frågor. Malines talar därjämte om att några katoliker, »di gran sapere e bontà di vita», vilka som ambassadörer eller i andra ärenden kommit till Christinas hov, i icke ringa grad bidrog till att styrka hennes tillgivenhet för katolicismen. Christina uppmärksammade också, säger han, att så många lärda män och de mest bildade nationer bekände sig till katolicismen.

Christinas övergång till katolicismen har enligt den samtida katolska historieskrivningens uppfattning framgått av en allvarlig katolsk övertygelse, vunnen efter årslånga tvivel och inre religiös oro. Hon har varit en rättrogen katolik och av sagt sig Sveriges krona på grund av sin omvändelse till katolicismen. Påven Alexander VII handlade i enlighet med denna uppfattning av Christina. Sedan Christina den 3 november 1655 i Innsbruck offentliggjort sin övergång till katolicismen, gestaltade han Christinas färd genom Italien och hennes intåg i Rom till ett månadslångt, oavbrutet triumftåg. Under kanonernas dån och folkets jubel fördes den svenska drottningen till S:t Peterskyrkans högaltare.

2

I ett stort arbete har den franske litteraturhistorikern René Pintard behandlat den lärda libertinismen under första hälften av 1600-talet. Två kapitel i arbetet handlar om Christina och libertinismen.¹ Ordet »libertinism» kan i våra dagar lätt missförstås. Det har skiftat betydelse. Under 1600-talet är »libertinismen» ett slagord: namnet på en fransk kulturströmning. Dennas företrädare ställde sig skeptiska, tvivlande eller förne-

¹ RENÉ PINTARD, *Le libertinage érudit dans la première moitié du XVIIe siècle*. I-II. Paris 1943, I, s. 115, 389.

kande till en rad av kyrkans dogmer. I sin livsföring hade en och annan skakat av sig inte bara teologiens utan även de konventionella religiösa moralbudens tvång. De var förkämpar för den fria tanken och för en fullständig frigörelse och emancipation av den sinnliga naturen hos människan. I regel var de s. k. libertinerna formellt katoliker, men kritiska fritänkare inom kyrkan. Med rätta betraktade den katolska kyrkan libertinerna som en sin farligaste fiende. I mängder av skrifter fördömde den de kätterska libertinska åskådningarna och försvarade den ortodoxa läran.

René Pintard har i svensk litteraturhistorisk forskning karaktäriserats som en grundlärd forskare. Karaktäristiken har icke giltighet för hans bidrag till Christinas historia. Hans kännedom om källorna till denna är till ytterlighet ensidig och bristfällig. Han känner exempelvis icke, använder i varje fall icke svenska källor, varken riksråds- eller riksdagsprotokoll, icke heller Casatis och Malines' rapporter om Christinas omvändelse, icke heller Galeazzo Gualdos eller Sforza Pallavicinos arbeten. Om »Mémoires de Chanut» föreställer han sig, att de till största delen är författade på grundval av Chanuts »lika intelligenta som exakta depescher och i allmänhet värda tilltro». Med andra ord: huvudkällorna till Christinas historia är för René Pintard terra incognita. Starkt bristfällig är även René Pintards kännedom om både svensk och tysk Christinalitteratur. Icke ens Grauerts stora Christinabiografi eller Rankes och Pastors framställningar har kommit till användning i hans arbete. En av huvudkällorna, för att icke säga huvudkällan för René Pintards uppfattning av Christina och hennes religiösa inställning är i stället två smådeskrifter, som riktats mot henne under hennes vistelse i de spanska Nederländerna 1654-1655. Smådeskrifterna är av tarvligaste art; redan Grauert har framhållit att de saknar allt vetenskapligt värde. René Pintard synes sväva i okunnighet härom.²

² Om dessa skrifter se närmare nedan s. 291.

René Pintards bristfälliga kännedom om källor och litteratur samt avsaknad av källkritik har satt sin prägel på hans framställning. Christina är i de svenska källorna – i riksråds- och riksdagsprotokoll – och i de utländska huvudkällorna den självständiga, handlingskraftiga regerande drottningen. Hon går icke i ledband av någon. Utan hänsyn till medlen genomdriver hon målmedvetet mot Axel Oxenstierna, riksråd och adel Carl Gustafs erkännande som tronföljare och arvfurste. Hon återställer de äldre Vasakungarnas starka kungamakt och regerar nära nog enväldigt Sverige efter sina stora segrar vid riksdagen 1650. Samtidigt har hon starka lärda, religiösa och teologiska intressen.

Av denna Christina återfinnes icke en skymt i René Pintards framställning. Redan från 1643 skall Christina enligt denne ha påverkats, snart nog gått i ledband av franska libertiner. Tre av dessa, Marc Duncan de Cérises, senare Jacques Carpentier de Marigny och Saint-Amant, säges »ha efterträtt Hugo Grotius i hennes vänskap». Under inflytande av denna sin omedelbara omgivning skall Christina redan tidigt ha haft böjelse för libertinerna. De lärde skall ha haft svårt att dölja sin förlägenhet inför denna flicka, som diskuterade som en stor filosof och brast i hejdlösa skratt. Nya libertiner kommer från Paris. Deras blasfemier känner knappt någon gräns. »Och Christina?» frågar René Pintard. Svaret blir: »Hon skrattar och hon efterapar.»³ Hon utvecklar sig under deras inflytande till den rena ateisten. Det har med rätta sagts: René Pintard kan i Christina endast se den skamlösa libertinen; han känner icke allvaret i hennes sökande efter en hållbar världsförklaring och en acceptabel tro.⁴

René Pintard har i sin uppfattning av Christina i svensk lit-

³ Que fait la Reine au milieu de tout cela? Elle rit et elle imite. A son âge et dans sa condition, quel plaisir, après avoir hésité en silence, que d'attirer tous les regards en niant avec fracas!» PINTARD, a. a., I, s. 397.

⁴ SVEN SJÖLPE, Drottning Kristina. Den svenska tiden, s. 39.

teratur fått en efterföljare i författaren Sven Stolpe. Liksom René Pintard och den äldre svensk-lutherska historieskrivningen med den lutherske prästen Anders Fryxell i spetsen underkänner Sven Stolpe den samtida katolska kyrkans och katolska historieskrivningens uppfattning av Christina och hennes troskifte. Visserligen tar han avstånd från uppfattningen, att Christina endast är den »skamlösa libertinen». Han modifierar också på åtskilliga punkter René Pintards extrema ståndpunkter. De harmoniseras med andra källor och utvecklas ytterligare i hans framställning av Christinas trosskifte och tronavsägelse. Men René Pintards framställning är en grundval för Sven Stolpes arbeten. Han följer den i många stycken så nära som gärna möjligt.⁵

Sven Stolpe finner uppenbart, att Christina verkligen från unga år hade ett starkt religiöst intresse. Men han hävdar, att när Christina »avgjorde sig för en konversion, hade detta icke – religiösa orsaker»; »hennes konversion rymmer icke skymten av en djup personlig kris eller andlig upplevelse. Christina byter religion av helt andra skäl». Sven Stolpe finner bestyrkt, »att katolicismen för Christina väsentligen var en dräkt, som hon påtog sig för att lättare kunna realisera den förändring av sitt liv, som hon på helt andra grunder beslutat genomföra». Rimligare än att hon omkring 1650 skulle ha blivit bergfast övertygad katolik och av det skälet beslutat lämna sin krona och sitt land, finner han »tanken, att hon till varje pris ville lämna landet och icke ansåg sig kunna göra detta utan att först ha fått starka garantier för sin framtid i något land, där hon trivdes». »Hon måste överväga att byta religion.» Hon valde den katolska. »Hon sympatiserade med katolicismen», menar Sven Stolpe i anslutning till René Pintard, »därför att den – det visade sig vara oriktigt – föreföll henne generöst tillåta en intel-

⁵ SVEN STOLPE, *Från stoicism till mystik*. Stockholm 1959. Här citerad: Stolpe I. Densamme, *Drottning Kristina*. Den svenska tiden. Här citerad Stolpe II, *Drottning Kristina*. Efter tronavsägelsen. Här citerad: Stolpe III.

lektuell skepsis, som inte kunde tolereras i den lutherska kyrkan». ⁶ Hon övergick till libertinernas, fritänkarnas toleranta, uppmjukade katolicism, icke till den strängt ortodoxa katolska läran. Hon intog en minst sagt reserverad hållning till eller såg med skepsis på många av kyrkans dogmer, särskilt underverken, inkarnationen, uppståndelsen och frälsningsverket. Hon avvisade länge tanken på ett purgatorium och är i nästan hela sitt liv irriterad av tanken, att hon skulle behöva en frälsare. Christina, anser Sven Stolpe, var aldrig den lojala och övertygade katolik, som man trott, ägde aldrig under någon period av sitt liv en hel och konsekvent katolsk åskådning; tvärtom rörde hon sig mellan två ytterlighetspunkter – det libertinistiska fritänkeriet och den kvietistiska upprörelsen (båda innanför kyrkans ram). ⁷

Sven Stolpes uppfattning om Christinas övergång till katolicismen står i skarpaste motsättning till den samtida katolska kyrkans och historieskrivningens. I lika skarp motsättning till denna står Sven Stolpe i fråga om orsakerna till Christinas tronavsägelse: denna har inte att göra med hennes katolska orientering, förklarar han; »det katolska har på den punkten icke kunnat spela någon roll». ⁸

Enligt René Pintard och efter honom Sven Stolpe skall Christina sålunda vid sin övergång till katolicismen icke ha varit en rättrogen katolik. Hon var ateist eller libertin. ⁹ På vilka grunder vilar denna uppfattning, och har den stöd i källmaterialet?

⁶ PINTARD, a. a., I, s. 395. Pintard hänvisar för denna uppfattning till en populär Christinabiografi.

⁷ STOLPE, I, s. 183, 144, 185, 10, 20; STOLPE, II, s. 182, 40, 234, 231, 208, 211, 212, 214, 288, 229 och passim.

⁸ STOLPE, II, s. 40, 227, 228.

⁹ Det hade varit önskvärt, att René Pintard och Sven Stolpe fullföljt sina historiska skildringar ännu ett steg. Man saknar en förklaring till den katolska uppfattningens uppkomst, till de hedersbetygelser, som den katolska kyrkans män med påven Alexander VII i spetsen slösade på Christina, ateisten eller den libertiniska fritänkaren, vid hennes ankomst till Rom och till den hållning, som den katolska kyrkan under följande årtionden och ännu efter hennes död intog till henne.

3

Christinas övergång till katolicismen faller under åren 1650–1652. Däröfver råder full enighet. Ett avgörande steg tog Christina i augusti 1651, när hon genom jesuiten Antonio Macedo satte sig i förbindelse med jesuitgeneralen. I slutet av april 1652 var hennes beslut att övergå till katolicismen definitivt.

Sven Stolpes bevisföring för att Christina övergick till libertinernas, fritänkarnas toleranta, uppmjukade katolicism är i all huvudsak hämtad från René Pintards arbete. Dennes och Sven Stolpes bevisföring för att Christina varit en ateist eller libertin följer två huvudlinjer. Den ena är, att Christina »måste anses ha tagit starka intryck av de franska libertiner», som uppehållit sig vid hennes hov. Den andra är, att hon läste och skall ha varit en »ivrig samlare av den djärvaste libertinska litteraturen». Hon skall ha »tagit intryck av dess centrala tankegångar».¹ Vi vänder oss först till den förra linjen.

René Pintards bevisföring har av Sven Stolpe sammanfattats i dessa ord: »tiden närmast efter Descartes' bortgång (från och med cirka 1650) var Christina formligen belägrad av en stor skara franska intellektuella, vilka strömmat till hennes hov på hennes egen kallelse men också därför att de med glädje lämnade sitt hemland, som skakades av frondekrigen . . . De flesta av dem stod vad tiden kallade libertinismen nära.»² Denna framställning stämmer icke med de faktiska uppgifter, som René Pintard och Sven Stolpe själva lämnar om fransmännen vid Christinas hov.

Descartes dog den 11 februari 1650 och under de närmast

¹ Bevisföringen har kompletterats med några e-silentiobevis: att Christina aldrig samlat eller citerat tidens fromma skrifter och att hon är obekant med samtidens kristna renässans. Det torde vara uppenbart, att detta icke har någon bevisande kraft för att Christina varit ateist eller libertin. För övrigt kan det icke visas, att Christina aldrig samlat »tidens fromma skrifter» eller varit »obekant med samtidens kristna renässans». Om andra kompletterande bevis se nedan s. 260, 305.

² STOLPE I, s. 142, 91, 93.

följande två åren faller Christinas övergång till katolicismen. Pintard-Stolpe känner i sina framställningar endast tre fransmän – Claude Saumaise, Saint-Amant och Hercule de Lacger – som under dessa år kommit till Christinas hov. Claude Saumaise är en av den klassiska filologiens stormän. I religiösa frågor var han ingen libertin och fritänkare. »En enveten kalvinist», kallar Chanut honom.³ Han hatade katolicismen och Rom. Saint-Amant och Hercule de Lacger var inga intellektuella. De var poeter. Saint-Amant besökte Stockholm vintern 1650–1651. Sven Stolpe karaktäriserar honom kanske med någon överdrift som en »glad sälle», en »oförarglig och föga djupsinnig» man, en »dryckeshjälte», som »ivrigt deltog i hovets förlustelser» och som »inte drog sig för att, när det föll honom in, smäda och håna.»⁴ Hercule de Lacger kom till Stockholm troligen i början av oktober 1651, sålunda vid en tid, då Christina redan satt sig i förbindelse med jesuitgeneralen. Han författade tillfällighetsdikter och var någon tid Christinas sekreterare. Men efter tre à fyra månader var den bevågenhet, som Christina först visat honom, slut. Redan i maj 1652 säges han skola lämna Stockholm.⁵ Det är inte känt, att Christina i något avseende och

³ La reine de Suède a eu la curiosité d'appeler ici Mr de Saumaise, qui ses admirateurs appellent un homme divin, qui n'ignore rien de ce qui a été su dans les siècles passés. Je les croirois en une matière qui n'est pas de mon resort, et j'irais à l'adoration comme les autres, s'il n'était calviniste si aheurté, car je ne peux croire qu'un homme soit fort éclairé, au reste quand il est aveugle, en ce qu'il devrait le mieux connaître. En sortant du navire il s'est mis au lit de ses gouttes. Chanut till Brienne 3/9 1650.

⁴ DURAND-LAPIE, P., Saint-Amant. Paris 1898, s. 431; STOLPE I, s. 157; II, s. 203.

⁵ CASTRÉN, G., Beys och Lacger: två av drottning Christinas franska balettförfattare. Studier tillägnade Arvid Hultin. Helsingfors 1915, s. 54; STOLPE I, s. 160. – Från 1642 var fransmannen François du Rietz bosatt i Stockholm. Han var Christinas förste livläkare 1644–10 juni 1651 och senare till sin död 1682 Carl X Gustafs, Hedvig Eleonoras och Carl XI:s. Du Rietz har spelat en stor roll i den svenska medicinens historia, främst som grundare av Collegium medicorum, den nuvarande Medicinalstyrelsen. Under åren 1643–1646 uphöll sig tidvis i Stockholm även två andra, äventyrliga fransmän Marc Duncan Cérisantes och Jacques Carpentier du Marigny. PINTARD, a. a., I, s. 118 tillskriver dessa tre fransmän stort inflytande på Christinas utveckling. SVEN STOLPE, I, s. 160; II, s. 191 har

minst av allt i religiösa frågor tagit något intryck av dessa båda franska poeter.

neddämpat Pintards mycket luftiga och oriktiga, i fråga om Du Rietz närmast pamflettistiska framställning av dessa tre fransmäns betydelse för Christina. Han finner dock, att de utövade ett icke föraktligt inflytande, att Christina visade en något osäker smak, när hon i det längsta skyddade Cérésantes, och att det har sitt intresse och är märkligt se två äventyrare i Christinas närhet. Ingetdera är något märkligt. Cérésantes hade kommit till Stockholm med anbefallningsbrev av bland andra ingen mindre än den store rättslärde Hugo Grotius, vid denna tid Sveriges resident i Paris, och han beskyddades även av Chanut. Cérésantes utnämndes i riksrådet till svenskt hovråd och Hugo Grotius' efterträdare i Paris. Av riksrådet bekom han 1643 utom 2.500 Rdl. »en kädh af 200 chronor»; 1644 »till ähreskänk» en »guldkääd av 200 chronor» och vid sitt avsked 1646 även en dylik till ett värde av 400 Rdl. Sv. riksrådets prot. 1643-44, s. 305, 449, 451; 1646, s. 308, 387, 388. Christina sade en gång i riksrådet, att han var »en god man». Enligt Chanut ansåg hon honom vara Axel Oxenstiernas »creature», och föga lämplig som Sveriges resident i Paris. Slutligen fick han även blankt avsked. Om Cérésantes se närmare MONTGREDEU, G., *Un original de Rambouillet. La vie aventureuse de Cérésantes, poëte latin.* *Revue d'histoire littéraire de la France*, 1929, s. 481. Montgredieu har använt Chanuts depescher till Paris, men icke Sv. riksrådets protokoll. – Marigny, mest känd som en av frondetidens stora pamflettister och smådeskrivare, hade kommit till Stockholm i den franske ambassadören de la Thuilleries svit 1644 och vetat att innästla sig i det de la Gardieska huset. – Det finnes ingen uppgift, icke ens skymten av en antydning om att dessa tre fransmän, av vilka du Rietz och Cérésantes var hugenotter, haft något inflytande på Christina i religiöst eller annat avseende. Lika okänt är, att Hugo Grotius, Cérésantes, Marigny och Saint-Amant, som Pintard påstår, åtnjutit Christinas vänskap. – Den tyske rättslärde Hermann Conring tillskriver i en odaterad uppgift filologen Johan Heinrich Boecler uppfattningen, att Christinas bibliotekarie Isaac Vossius haft ett depraverande inflytande: *De Isaaco Vossio, Boeclerus et recte judicavit, et semel narravit ea quae sunt verissima. Male ille homo meritus est de Christina idque multis modis, flexo scilicet incautae foeminae animo ad Atheismum et malos mores, surreptis et libris et aliis nonnullis haud levis pretii (ut quidem constans est in Suecia fama) Conringiana epistolica.* *Opera Conringii*, VI, s. 575. Av den beskyllning för bokstöld, som riktas mot Vossius, framgår att uppgiften härrör från tiden efter Christinas tronavsägelse 1654, en tid, då det gick många rykten om Christinas ateism och dåliga seder. Vid samma tid har Boecler emellertid uttalat sig om Christina i annan riktning, än Conring tillskriver honom. Den tyske diplomaten Portner hade tillfrågat honom om sanningen av dessa rykten om Christina. Boecler svarade, att det var lätt att vederlägga dem. »Publice autem respondere», tillägger han, »nec ipsam (Christina) velle credo, nec quemquam injussu ejus id numeris decore usurpaturum». ARCKENHOLTZ, a. a., II, append. s. 112.

Skaran av de franska intellektuella, som under de två åren närmast efter Descartes' bortgång strömmat till Christinas hov är liten. Enligt René Pintards och Sven Stolpes egna uppgifter, består den av en man, kalvinisten Claude Saumaise från Leydens universitet. Sven Stolpe har emellertid vidgat skaran av intellektuella vid Christinas hov, som stodo libertinismen nära, med tre män av annan nationalitet, en portugis och två italienare.

Under åren 1650–1652 uppehöll sig i största hemlighet vid Christinas hov tre jesuiter, portugisen Antonio Macedo samt italienarna Paolo Casati och Francesco Malines. »Det finns ingen anledning att antaga något motsättning mellan de fritänkare, som omgav Christina och de jesuiter Christina mötte – Macedo, Casati och Malines», anser Sven Stolpe. »De stod – med individuella variationer – på samma mark», menar han; »Casati och Malines tillhörde i stort sett samma läger som libertinerna».

Denna uppfattning av de tre jesuiterna är djärv och originell.

För uppfattningen av Macedos libertinism i religiösa frågor anför Sven Stolpe inga skäl. Det torde icke heller finnas några. För Casatis och Malines' anför han desto flera. Casati undervisade i matematik i Collegio romano, säger han; han var till sin typ en renässanslärare; han sysslade med meteorologi, astrologi, fysik, geometri, mekanik, hydrostatik; han skrev om vulkaner och han konstruerade en kompass. Han säges ha varit en av de första jesuitiska forskarna, som efter den stora skandalen med Galilei långsamt började förbereda ett accepterande av den nya världsbilden. Malines, skriver Sven Stolpe, är okänd som teolog. Hans enda påvisbara merit i sammanhanget är hans förnäma påbrå, hans fina uppfostran och hans hovvana. Malines är, enligt Stolpe, en världsman, Casati en naturvetare.⁶

Det torde vara uppenbart, att allt detta icke är tillfyllestgörande för att bevisa Casatis och Malines' libertinism. Även

⁶ STOLPE I, s. 144, 183; II, s. 214, 241, 246.

en naturvetare och en världsman kunde under 1600-talet och kan t. o. m. i våra dagar vara en strängt ortodox katolik. Sven Stolpe har emellertid i sina karaktäristiker av Casati och Malines även glömt bort något och något av det väsentligaste. Casati undervisade icke blott i matematik. Vid den tid, då han utsågs till ledare av beskickningen till Christina, undervisade han i teologi vid Collegio romano i Rom, en av den ortodoxa katolicismens huvudborgar. Om Malines har jesuitgeneralen själv uttalat sig. Han skriver, att han hört, att Malines var mycket lämplig för uppgiften hos Christina bland annat på grund av sin lärdom i teologi. Malines var även lärare i detta ämne vid teologskolan i Turin.⁷ Både Casati och Malines var liksom Macedo medlemmar av jesuitorden. Det torde vara uteslutet, att inom denna orden tolererats och allra minst av lärare i teologi, att de i stort tillhört samma läger som libertinerna. Jesuitorden såg vid denna tid i libertinerna en fiende framför andra. De stod i främsta ledet i kyrkans kamp mot libertinerna och den fria tanken.

Den andra linjen i Pintard-Stolpes bevisföring för att Chris-

⁷ Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, II, s. 799; Mémoires de Trévoux, aug. 1708, cit. efter ARCKENHOLTZ, a. a., I, s. 471 not; GALEAZZO GUALDO, a. a., s. 16; NICERON, R. P., Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres. Paris 1739, II s. 1172; BOERO, a. a., s. 22, 23, 25. – Enligt SVEN STOLPE I, s. 185 tog Casati och Malines med lätt hand på drottningens svårigheter. Casatis rapport skall visa, »att drottningen var föga intresserad av de teologiska tvistepunkterna mellan protestantism och katolicism och inte alls berörde Kristus eller försoningen, att inte tala om synden och dess konsekvenser». »Ingen brydde sig om att fråga ut henne på kardinalpunkterna. Ingen chockerades av att hon i den centrala frågan om inkarnationen och frälsningsverket intog en minst sagt reserverad hållning. Ingen kom på den djärva – och kanske opassande – tanken att utfråga drottningen om hennes egna synder eller att undersöka, om det verkligen var frälsningen i Kristus hon var ute efter.» Om allt detta står icke ett ord i Casatis rapport. Sven Stolpe synes sluta e-silentio. En dylik slutsats är sällan av värde. Här är den orimlig. Casati säger i sin rapport uttryckligen, att Christina icke hade behov av någon undervisning i den katolska religionen utom i fråga om någon oklarhet och något tvivel i vissa enskildheter. Se ovan s. 233.

tina var en ateist eller libertin är att hon läste och var en ivrig samlare av den djärvaste libertinska litteraturen.

Bevisföringen bygger i denna linje på inalles fyra notiser om Christinas läsning och bokbeställningar.⁸ I början av februari 1650 har Christina läst den berömde filosofen Pierre Gassendis verk »De vita et moribus Epicuri libri octo», som utkommit 1647 och givit sin bibliotekarie Isaac Vossius order att anskaffa samme filosofs då nyutkomna bok »Animadversiones in decimum librum Diogenis Laertii, qui est de vita, moribus placisque Epicuri». Samma år har Christina ivrigt sökt förvärva Jean Bodins bok *Heptaplomeres*. Den förelåg endast i manuskript och Christina lyckades endast få tag i en avskrift av dess första del. I augusti 1652 skriver Claude Saumaise i ett brev, att Christina redan för länge sedan begärt, att han skulle skaffa henne Fr. Garasses bok »*La doctrine curieuse*». Hon synes senare ha förnyat denna begäran.⁹

Dessa fyra böcker var alla i Christinas dagar aktuella, mycket omtalade och berömda böcker. De var av synnerligen skiftande innehåll och karaktär. Gassendis bok om Epikuros betraktades vid sitt utgivande som en stor händelse i Europas kulturella och litterära värld. Gassendi försökte att i sin bok förena Epikuros' atomlära med den katolska ortodoxien. Det har sagts, att han döpte Epikuros' atomer, och att hans bok rättfärdigade honom

⁸ I en sen upplaga av Menagiana från 1754 finnes IV, s. 397 dessutom en berättelse om att Bourdelot på Christinas uppdrag efter Adler Salvius död 24/8 1652 sökt komma i besittning av skriften *Des trois imposteurs*, som denne skulle ha ägt. Det ligger rakt inte något otroligt i att Christina sökt förvärva denna på hennes tid mycket omtalade skrift, »som ingen läst, men vars innehåll alla kände». BUSSON, H., *La pensée religieuse française du Charron à Pascal*. Paris 1933, s. 94. Christina var en bokvurm av stora mått. Menagiana är emellertid en källa, som måste läsas med misstroende; dess karaktär gör att berättelsen ej kan tillmätas något vetenskapligt värde. Av en bokvurms försök att förvärva en bok kan rimligtvis icke heller dragas några slutsatser om dennes uppfattning i religiösa frågor. Händelsen skall för övrigt ha inträffat efter Christinas övergång till katolicismen.

⁹ PINTARD, a. a., I, s. 393.

från alla falska anklagelser mot hans religion och moral. Samtiden och kritiken var också enhällig om att erkänna Gassendis »douceur charmante» och »sa profonde science», la pureté de ses intentions religieuses.¹⁰ Jean Bodins Heptaplomeres var åter ett av libertinismens huvudverk. Jean Bodin har i denna bok sammanfört allt, som kritiken under 1500 år haft att säga mot kristendomen. Boken är den radikala negationen av kristendomen; ingen bok från denna tid är dess like i djärv blasfemi.¹¹ Garasse var jesuit, och hans bok är ingen libertinsk bok. Den är motpolen till Jean Bodins, ett av den ortodoxa katolicismens huvudverk i kampen mot libertinismen. Fr. Garasse återger i sin bok libertinernas förvillelser, vederlägger dem och överöser libertinerna med långa rader av okvädingsord.¹²

Den metod, som Pintard-Stolpe här använt, – att från en persons läsning och bokinköp sluta sig till hans uppfattning och ståndpunkt i olika frågor – är icke alldeles sällsynt i litteraturhistoriska skrifter. Det är väl icke uteslutet, att den någon gång kan ge resultat av värde. Men dess användning kräver ytterlig försiktighet och ett stort material. I särskild grad gäller detta, när det är fråga om en person som Christina.

För Christina gällde inget Index librorum prohibitorum, fanns inga förbjudna böcker. Christina läste under hela sitt liv ofantligt mycket, icke minst teologiska och filosofiska böcker. Chanut talar om hennes vetgirighet, som enligt hans uppfattning gick till överdrift, hennes lärdom och hennes klara, bindande resonemang, som visade, att hon vinnlagt sig om att informera sig om de svårigheter, som filosofers, hedningars och judars läror vållade kristendomen. Christina studerade pythagorismen, Plato och Stoa likaväl som de äldsta kristna filosoferna och kyrkofäderna och sin egen tids filosofi och teologi. Casati och Malines diskuterade i månader religion med Chris-

¹⁰ BUSSON, H., a. a., s. 418.

¹¹ BUSSON, H., a. a., s. 16, 101.

¹² BUSSON, H., a. a., s. 580 och passim.

tina. De fann, att hon sorgfälligt och grundligt utforskat alla religioner, sekter och religionskontroverser. Hon hade läst all slags religiös litteratur och inhämtat mycket från antika, hedniska och ateistiska böcker, uppger de. Samtidigt var Christina en av Sveriges i alla tider största boksamlare och bibliofiler. Det bibliotek, som hon samlat på Stockholms slott, var ett av det dåtida Europas största. Gassendis båda böcker om Epikuros, om de nu skall räknas till den djärvaste libertinska litteraturen, och första delen av Jean Bodins Heptaplomeres är endast tre böcker bland de många hundratal, kanske riktigare tusental böcker och handskrifter, med vilka Christina under dessa år genom krigsbyte och icke minst genom stora inköp runt om i Europa förökade sitt bibliotek.

René Pintard har icke tagit hänsyn till dessa för uppfattningen av Christina grundläggande fakta. »Vad som intresserar denna unga dam», skriver han, »är hela den tryckta och hemliga litteratur, i vilken 1600-talets människor kunde läsa om de vantrogna och upproriska, deras antal och deras argument – allt det, som en Naudé, en La Mothe le Vayer, en Guy Patin hade läst med häpnad, med oro, med hänförelse, allt det som dessa samlare stoppade undan på de mest undångömda hyllorna i sitt bibliotek, allt som fick fromma själar att rysa och som anständigt folk bara talade viskande om.» Denna René Pintards föreställning om Christinas litterära intressen och boksamlande är så falsk som gärna möjligt. Den vittnar om en massiv okunighet.

Christinas omfattande läsning och intensiva intresse för filosofisk och religiös litteratur samt hennes nära nog otroligt stora boksamlande är för henne karaktäristiska drag. De få och torftiga notiser om Christinas läsning och inköp av libertinsk litteratur som René Pintard framletat, skall ses mot bakgrunden härav. De får då sitt rätta värde. De är intetsägande i fråga om Christinas religiösa inställning. Detta desto mera, som det är känt, att Christina icke lyckades förvärva Garasses bok och en-

dast första delen av Heptaplomeres före sin övergång till katolicismen. Denna senare var dessutom av okänd anledning en besvikelse för henne. Hon trodde, att hon fått fel bok.

Och till slut: René Pintard har icke lyckats framdraga någon enda bärkraftig uppgift om att Christina anslutit sig till de åsikter, som framfördes i tidens libertinska litteratur. En drottning, som i våra dagar läser Marx' *Das Kapital* eller ivrigt söker förvärva någon svåråtkomlig bok av Sartre, behöver därför varken vara kommunist eller existentialist. De av Pintard framdragna notiserna är endast och allenast konkreta belägg bland många andra för Christinas filosofiska och religiösa studier och för hennes boksamlade. De vittna därutöver om det välkända förhållandet, att Christina i Stockholm sökte hålla sig à jour med aktuell litteratur och aktuella strömningar i dåtida franskt kulturliv.

Pintard-Stolpes bevisföring för att Christina vid sin övergång till katolicismen var en ateist eller libertin är icke hållbar. Under de kritiska år, då Christina övergick till katolicismen, har icke en stor skara franska intellektuella, av vilka de flesta stod libertinismen nära, strömmat till Christinas hov och hållit henne formligen belägrad. Icke heller har det kunnat uppvisas, att Christina var en ivrig samlare av speciellt den djärvaste libertinska litteraturen och tagit intryck av dess centrala tankegångar. Pintard-Stolpes uppfattning är en konstruktion, en litterär spekulat. Den har inget stöd i källmaterialet.

V. Christina och libertinismen 1652-1654

Efter sin övergång till katolicismen stannade Christina ännu två år i Sverige. Frågan är: har Christina under dessa år anslutit sig till sin samtids ateistiska och libertinska åskådningar.

I

Under tiden från omkring år 1650 hade Christina vid sitt hov samlat några av det dåtida Europas stora vetenskapsmän. De

främsta bland dem var den franske filosofen René Descartes och den berömde språkforskaren Claude Saumaise. Med Descartes hade Christina trätt i förbindelse redan 1646. Han kom till Stockholm i början av oktober 1649. Med Claude Saumaise korresponderade Christina sedan 1649. Han kom till Stockholm på sommaren 1650 och bodde med sin familj på slottet. Jämte den franske ambassadören Pierre Chanut, även han en man på höjden av sin tids bildning och kultur, tillhörde dessa båda vetenskapsmän Christinas närmaste umgängeskrets. Descartes räknade Christina själv till dem, som medverkat till hennes övergång till katolicismen. Saumaises död 1653 betraktade hon som en oersättlig förlust. Efter hans död skrev Christina till hans änka: Ni vet vilket högt värde jag satte på hans förtjänster (son merite); Ni är vittne till, att jag för honom hade en lika varm och uppriktig känsla som för en far; jag har älskat honom som en far.¹

Descartes dog i Stockholm den 11 februari 1650. Claude Saumaise återvände på hösten 1651 efter mer än ett års vistelse vid Christinas hov till sin professur i Leyden. Även Chanut lämnade Stockholm på sommaren 1651 för att bli fransk ambassadör i Haag. I deras ställe samlade Christina under åren 1652–1654 i »Fyrkanten» på Stockholms slott och i den akademi, som hon instiftat, en ny krets av mer eller mindre betydande utländska vetenskapsmän, statsmän, diplomater och kulturpersonligheter. Bland dem fanns både lutheraner, kalvinister, katoliker och även några med mer eller mindre libertinsk inställning. Även förklädda jesuitfäder hörde under dessa år till Christinas närmaste omgivning. Av denna stora, heterogena skara skall enligt vissa samtida källor en man ha haft avgörande inflytande på Christinas religiösa utveckling: hennes franske livmedicus Pierre Bourdelot.

Christina drabbades under sin regeringstid, särskilt under åren 1650–1651 av svåra sjukdomar. Häftiga feber- och svim-

¹ Christina till madame Saumaise 19/12 1653. ARCKENHOLTZ, a. a., I, s. 233.

ningsanfall väckte våren 1650 hos allmänheten och vid hovet allvarliga farhågor för hennes liv. På sommaren 1651 fick Christina ett nytt svårt svimmingsanfall; »under mer än en timme var hon utan puls och talade icke»; hon led under mer än sex timmar av mycket svåra smärtor.²

I Christinas Sverige fanns icke många användbara, infödda läkare. Hennes franske livmedicus François Du Rietz var bortrest under hennes svåra sjukdom 1650. Christina skötes då av en tysk och en holländsk läkare, båda enligt Chanuts mening mycket mediokra i sin konst och icke ense i sin uppfattning. Madame Chanut ingrep. Hon vakade hos Christina och gav henne rådet att låta tillreda sig franska konsomméer. Christina var svältfödd med varma vattenbuljonger, menade Chanut; hennes svaghet kanske kom härav och av laxeringar.³ Senare visade sig även Du Rietz' konst otillräcklig. Christina blev icke friskare av att man behandlade henne »à la suédoise», med mycket varma läkemedel och mot feber ett halvt glas eau-de-vie med väl stött peppar på botten.⁴ En ny läkare var behövlig. Claude Saumaise var vid denna tid Christinas gäst i Stockholm. På hans anbefallning kallade Christina Pierre Bourdelot till sin »förste livmedicus och arkiater». Den 28 februari 1652 fick han fullmakt på ämbetet.

Bourdelot var en ansedd läkare. Han hade 1634–1638 varit livmedicus hos den franske ambassadören i Rom François de Noailles, under åren 1638–1646 hos prins Henrik av Condé och senare hos ingen mindre än Le Grand Condé. Samtidigt var han även guvernör för en av dennes söner och hade ett vidsträckt klientel inom den förnäma världen i Paris. Som läkare gick Bourdelot ofta nya och egna vägar och väckte härigenom

² Chanut till Mazarin 9/4, 23/4 1650; till Brienne 16/4, 23/4, 30/4, 7/5, 14/5 160; till MM. les Plenipotentiaires à Nuremberg 16/4 1650: Vossius till Heinsius 22/3 1650 och två od. brev. BURMAN, *Sylloges epistolarum*, III, s. 583, 584, 585, 616; *Mémoires de Chanut*, II, s. 220.

³ Chanut till les Plenipotentiaires à Nuremberg 16/4 1650.

⁴ COMTE DE BAILLON, *La Suède en 1653. Le correspondant*, 1878, s. 252.

förargelse hos sina konservativa kolleger. En av hans principer – helt främmande för flertalet av samtidens läkare – var att det psykiska och det fysiska stod i intimt samband med varandra. Han tog vård om Christinas hälsa efter en metod helt skiljaktig från hennes andra läkare.⁵ Resultatet var det bästa. På våren 1653 kunde Bourdelot meddela Carl Gustaf, att Christina återvunnit sin hälsa och att hon troligen ej mera behövde befara återfall av de svåra sjukdomar, för vilka hon varit utsatt de senaste åren.⁶

2

Den samtida källa, som tillskriver Bourdelot ett avgörande inflytande på Christinas religiösa utveckling, är »Mémoires de Chanut». I dem och ännu mer i en senare historieskrivning, som på mer eller mindre fri hand utbyggt och utbroderat dem, är Bourdelot skurken i dramat, Christinas onde ande.¹

»Mémoires de Chanut» återger i dessa delar den franske residentsen Picques' depescher till Paris. Picques berättar i dessa i februari 1653, att Christina före Bourdelots ankomst till Stockholm varit mycket religiös; man till och med klagade då över att hon hade allt för god tanke om den katolska religionen. Sedan hon börjat umgås med Bourdelot lade man emellertid märke till, att hon satte en fåfänga i att ej ha någon religion alls.² Bour-

⁵ Chanut till Brienne. Stockholm 10/5 1653; COMTE DE BAILLON, a. a., s. 252.

⁶ Bourdelot till Carl Gustaf 1/5 1653. GJÖRWELL, Nya svenska bibliotek, I, s. 56.

¹ Detta är även fallet i en av de smådeskrifter, Brieve Relation de la Vie de Christine Reyne de Suede, som riktades mot Christina under hennes vistelse i Antwerpen 1654–1655. Smådeskriftens författare har känt och använt Picques' depescher. Se härom och om René Pintards värdesättning av denna smådeskrift nedan s. 291, 296, 298.

² Avant l'arrivée de Bourdelot elle estoit fort Religieuse, et on se plaignoit mesme qu'elle avoit de trop bons sentimens pour la Religion Catholique, mais depuis qu'elle l'eust approché auprès d'elle, on remarquoit qu'elle faisoit vanité de n'avoir point de Religion, elle dit un jour qu'il ny avoit que les foibles qui exerçassent la Justice, que les autres ne la devoient pratiquer qu'autant qu'elle

delot beskylldes i Stockholm, berättar Picques vid samma tid i en annan depesch, »för att ej ha någon religion och för att inge Christina underliga åsikter om kristendomen; han var hennes själs fördärvare och fördärvade alla de goda anlag, som hon hade. Hon bekände sig nu ha varken Gud eller religion», heter det, »och behandlade som löjligheter allt som sades både om den förre och denna senare. Både de stora i landet och de ringare stånden försänktes härav i djup bedrövelse; man bad prästerna predika mot ateismen och oordningen vid hovet». »I hela riket pratade alla om Bourdelots ateism.»³

leur estoit utile. Mémoires de Chanut. Chez Billaine, III, s. 125. Denna passus är uttagen i upplagan »chez Claude Barbin». Även en passus om Bourdelots ateism, Mémoires de Chanut, III, s. 176 är uttagen i upplagan »chez Claude Barbin». Den lyder i Lunds universitetsbiblioteks exemplar, som här har en äldre text (se ovan s. 206): »il (Picques) vit particulièrement le comte Magnus qui luy tesmoigna . . . et lui confirma l'attachement de Bourdelot au Prince de Condé, au Ministre d'Espagne qui estoit à Stockholm, et son atheisme dont tout le monde murmuroit par tout le Royaume». På kartongbladen i upplagan »chez Claude Barbin» har denna passus ersatts med följande: mais ce Comte, (Magnus Gabriel de la Gardie) apres l'avoir (le resident Picques) remercié de la grace qu'il luy faisoit, luy voulut insinuer que Bourdelot estoit dans les interests du Prince de Condé, et qu'il avoit intelligence avec l'Envoyé d'Espagne». Om de båda upplagorna av »Mémoires de Chanut» se ovan s. 206.

³ Mémoires de Chanut.

Chez Billaine, III, s. 123:

on l'accusoit (Bourdelot) de n'avoir point de Religion, et qu'il avoit inspiré à la Reine d'étranges opinions sur le Christianism, qu'il avoit perverty l'esprit de cette Princesse, et toutes les bonnes dispositions qu'elle avoit, qu'elle faisoit alors profession de n'avoir ny Dieu, ny Religion, et traitoit de ridicule tout ce que l'on disoit de l'un, et de l'autre, les Grands, et les petits en estoient dans une affliction sensibles, en sorte que l'on pria les Prestres de prescher contre l'Atheisme, et le desordre de la Cour. Jfr även Mémoires de Chanut III, s. 123-124, 131, 176, 185, 201, 365.

Mémoires de Chanut.

Chez Barbin, III, s. 123:

Mais ses (Bourdelot) ennemis l'accusoient d'avoir perverty l'esprit de la Reine et toutes les bonnes dispositions qu'elle avoit pour la Religion Protestante Lutherienne, qu'il avoit des pensées trop particulieres sur le Christianisme, et estoit à apprehender que la Reine, qui sembloit n'approuver déjà pas trop la Religion de Suede, ne tournast enfin en ridicule toutes ses maximes, et ses ceremonies, les Grands et les petits en estoient dans une affliction sensible, et le Clergé, qui craignoit qu'il n'y arrivast quelque desordre dans leur creance resolut de luy en faire des remontrances secretes.

3

Under slutet av år 1674, sålunda kort efter det att »Mémoires de Chanut» förelåg i tryck, satt Christina i Rom och läste dem. I ett brev till Bourdelot har hon sagt sin mening om dem. Hon betraktade dem som en smädeskrift, ett nidingsdåd, åt vilket man falskeligen givit Chanuts namn; hon uttalade sitt förakt för det dumma prat, »les sottises», som memoarerna innehöll, och som endast skadade dem, som kokt ihop dem; hon var säker om, att dessa själva icke trodde på vad de sade.¹ De rykten om Bourdelot och om Christinas ateism, som Picques återger, stå icke heller oemotsagda i samtida auktoritativa uttalanden.

Samtidigt med att Picques till Paris skrev rapporter om Bourdelots och Christinas ateism, inberättade han även politiskt betydelsefulla ting. De gällde stora förändringar i de inre förhållandena i Sverige. Magnus Gabriel de la Gardie, chefen för det franska partiet, hade fallit i onåd; han ville lämna hovet och draga sig undan till sina gods på landet. Han kunde icke fördrå den ynnest, som Christina visade Bourdelot. Denna var mycket stor, så stor, skrev Picques till Paris, »att man skulle kunna säga, att det var Bourdelot som styrde riket». Alla rikets store hade därför fattats av en ytterlig förbittring mot honom; alla svenskar hatade honom, tillägger Picques.² Men förändringarna

¹ Christina till Bourdelot 6/II 1674. ARCKENHOLTZ, a. a., III, s. 492.

² Mémoires de Chanut.

Chez Billaine, III, s. 92.

Mémoires de Chanut.

Chez Barbin, III, s. 92.

Il [le comte Magnus Gabriel de la Gardie] vouloit se retirer de la Cour, et aller sur ses biens, ne pouvant souffrir la faveur du sieur Bourdelot, qui estoit fort grand, et alors on pouvoit dire que c'estoit lui qui gouvernoit, de quoy tous les Grands du Royaume avoient conceu une extrême animosité contre luy: Il estoit généralement hay de tous les Suedois, et on avoit esté une fois sur le point de le jeter en l'eau, comme il passoit sur un pont dans sa chaire, si bien qu'il n'osoit presque plus sortir que bien accompagné;

qui à la verité estoit fort grande, et la Reine ne faisoit peu de choses sans les luy communiquer, ce qui donna une extrême jalousie a tous les Grands du Royaume, qui resolurent de le perdre, et de s'en deffaire, et sans une tres-grand bon-heur il ne seroit pas echapé de leurs mains, en sorte qu'il n'osoit presque sortir que bien accompagné;

i Sverige gällde enligt Picques' rapporter även Sveriges utrikespolitik. Bourdelot förklarade sig öppet som anhängare av Le Grand Condé, vid denna tid Spaniens bundsförvant i frondens krig mot den franska regeringen och Mazarin, rapporterade Picques; han kunde ej tåla någon i drottningens närhet, som han misstänkte vara Mazarin tillgiven. Bourdelot, den spanske ambassadören Pimentel och den landsflyktige danske rikshovmästaren Corfitz Ulfeld sökte åstadkomma en omorientering av Sveriges utrikespolitik. De arbetade på att skilja Christina från Frankrike. Christina framställdes av Picques som icke opåverkad härav. Fastän hon talade om de franska majestäterna med mycken aktning och tillgivenhet, yttrade hon sig stundom alldeles motsatt, berättar Picques.³

Picques' depescher nådde Paris. De fick här ett för Picques mindre behagligt mottagande. Mazarin såg med djup skepsis på dem. I brev till Chanut menade han, att Picques fallit offer för ett missförstånd. Han tillade maliciöst; »det inberättas, att den man, som Ni lämnat kvar som resident i Sverige och som varit Eder sekreterare, icke går rätta vägen i sin ämbetsutöv-

Les Grands se plaignoient tous qu'il leur ostoit la satisfaction de voir leur Reine, et de l'approcher; il est vray qu'en ce temps-la sa Majesté se monroit fort rarement, elle ne mangeoit presque plus en public.

Les changemens qu'il avoit faits en la Maison de la Reine augmentèrent fort la haine publique contre luy. On disoit hautement que ce n'estoit qu'un Charlatan, qu'il ne savoit point du tout la Medicin, qu'il avoit tué tous les Senateurs qu'il avoit traitez pendant leurs maladies: La Noblesse mesme estoit resoluë de supplier la Reine de l'eloigner d'auprés de sa personne.

et ses ennemis firent courir le bruit que tous les changemens qui se faisoient tous les jours dans la Maison de la Reine estoient de son invention; Les Mediciens jaloux de la creance que la Reine avoit en luy, disoient qu'il ne connoissoit rien en la Médecine, qu'il avoit tué tous les Senateurs qu'il avoit traitez pendant leur maladie. La Noblesse mesme prevenuë par ces gens-la supplia la Reine de l'eloigner d'auprés d'elle.

³ Mémoires de Chanut. Chez Billaine, III, s. 95. Jfr Chez Barbin, III, s. 95. Se närmare härom MARTIN WEIBULL, a. a., Hist. tidsk. 1887, s. 185; 1888, s. 6, 149; JACOBSON, G. Sverige och Frankrike 1652-1654, s. 1, 13; OLOFSSON, S. I., a. a., s. 131.

ning; han kunde i denna vara till mera gagn för sin herre än han nu är.» Den franske statssekreteraren Brienne skrev i annan tonart detsamma till Picques själv. Han uttryckte sin överraskning och förvåning över den tilltro, som Christina skulle ha till Bourdelots prat, över den ynnest hon visade honom och den uppfattning hon skulle ha om hans vetande och förmåga. Bourdelot, menade Brienne, var »un esprit brillant», men utan motsvarande omdömesförmåga. På sina funderingar om att Bourdelot förvandlat Christina till ateist fick Picques från Brienne ett lika kort som ironiskt svar: »det berättas, att Christina i religiösa frågor lyssnar till en jesuit; detta vore önskvärt; hon kommer inte att hemlighålla det för Eder utan ge Eder tillfälle samtala därom».⁴ Fram på våren ville Mazarin ha klarhet om de underliga förhållanden, som enligt Picques' depescher skulle råda i Sverige. Han beslöt sända Chanut till Stockholm i ena uppdraget att undersöka trovärdigheten av dessa.

I slutet av april 1653 kom Chanut till Stockholm och stannade där en månad. Högst ogärna hade han åtagit sig detta nya uppdrag. En av orsakerna härtill var, att han förutsåg stora svårigheter, om det var sant, som man ifrån olika håll skrivit till honom om förändringarna vid hovet i Stockholm och om Christinas förändrade sinnesstämning.⁵ Men situationen i Stockholm visade sig vara en annan än Chanut föreställt sig. Han fann den – pour le particulier de la cour – vara densamma som då han lämnat Stockholm två år tidigare. Christina tog emot honom ytterst nådigt. Axel Oxenstierna visade honom icke blott tillbörlig hövlighet utan mycket demonstrativt synnerlig välvilja. Han träffade alla ledande män i Stockholm.

Situationen i Stockholm var dock icke utan svårigheter för Chanut. Picques hade i en punkt rätt. Bourdelot var, fann även

⁴ Mazarin till Chanut 8/3, 25/4 1653. I utdrag tryckta i Jacobson, a. a., s. 12, 20; Brienne till Picques 18/1, 14/2, 14/3, 30/5 1653. Uppsala univ.-bibl. Allm. handskriftsaml. E. 410.

⁵ Chanut till Brienne 21/2, 29/3 1653.

Chanut, skoningslöst hatad både av många av Sveriges store och av nästan alla fransmän i Christinas tjänst. Magnus Gabriel de la Gardie hade öppet sällat sig till hans fiender. Strax hade många vid hovet gaddat sig samman för att föra liksom öppet krig mot honom. Huvudorsaken till det hat, med vilket Bourdelot förföljdes, menade Chanut, var den höga uppskattning, som drottningen hade om hans skicklighet som läkare och en ynnest hos henne, som gett honom större makt än andra. Hans eget uppträdande kunde möjligen också ha bidragit till denna ovilja. Christina själv höll emellertid hårt på Bourdelot. »Hon kände väl hans svagheter, framför allt hans egenkärlek», sade hon till Chanut, »men i grund och botten hade han goda egenskaper, en filosofi utan pedanteri, ett ledigt och elegant sätt att uttrycka sig och en stor skicklighet i läkarkonsten. Hon hade honom att tacka för sin hälsa, och hade han icke med en metod helt olika hennes andra läkares tagit vård om henne, skulle hon icke längre ha levat».⁶

Chanut var en förfaren diplomat. För att komma till klarhet i fallet Bourdelot intog han i Stockholm en indifferent hållning och tog inte parti för eller emot Bourdelot. Han umgicks också med Bourdelot. »Chanut och Bourdelot pläga med varandra ett flitigt umgänge», rapporterade Johan Sylvius till Carl Gustaf.⁷ Chanut ansåg sig härigenom ha lyckats få veta sanningen om mycket som sades för och emot Bourdelot.

Om Bourdelot som Christinas onde ande och om någon Christinas ateism har Chanut icke ett ord i sina depescher till Paris. Anklagelserna mot Bourdelot för ateism spela en underordnad roll. De reduceras. De gälla hos Chanut från vår tids sätt att se rena obetydligheten. Bourdelot skall »inför drottningen ha förfäktat ogudliga åsikter». Detta är allt. Hönan blir en fjäder. Chanut är skeptisk mot att Bourdelot gjort sig skyl-

⁶ Ännu den 28/7 1679 skrev Christina til Bourdelot: *j'estime vos avis, n'ayant pas oublié qu'après Dieu je vous dois la vie.* Arckenholtz, a. a., IV, s. 25.

⁷ Sylvius till Carl Gustaf 7/5 1653. Stegeborgssamlingen. Sv. Riksark.

dig ens till detta enligt tidens uppfattning kanske ej obetydliga brott. Bourdelot har sagt honom mycket, som han finner sannolikt, för att rentvå sig från denna anklagelse. »Det är troligt», tillägger Chanut, »att hans fiender icke farit milt med honom vid uttydande av hans ord. Han är fri i sin uppfattning, självmedveten och alltid färdig att förlöjliga dem, som han icke tycker om, men jag betvivlar, att han med berätt mod velat göra allt som man tillvitar honom».⁸

Resultatet av Chanuts beskickning till Stockholm blev en nära nog genomgående dementi av Picques' rapporter. Picques nederlag var fullständigt. Chanut, som i det längsta försvarade sin förre sekreterare, tillstyrkte att han hemkallades. Det är nödvändigt, att han får en efterträdare, »d'une bonne naissance, d'une précense agréable et assez forte pour soustenir l'entretien de cette Princesse, qui a tant leu et tant ouy de belles choses qu'il faut beaucoup de sufficance ou de bonne fortune pour luy plaire». Picques motsvarade tydligen enligt Chanuts mening icke dessa krav.⁹

Än uttryckligare har de av Picques till Paris inrapporterade ryktena om Christinas ateism bestritts från samtida svensk sida. Carl Gustaf bodde vid denna tid på Borgholm på Öland. Han hade intresse av att följa med vad som hände i Stockholm. En av dem, som gav honom underrättelser härom var Christinas svenske läkare Johannes Munthelius-Lagercrona. Även han hade hört, att Christina »klagades vara utan religion». Han inlade i brev till Carl Gustaf en bestämd gensaga: »detta allt (är)

⁸ Bourdelot själv har även senare fritagit sig från anklagelsen, att ha ingivit Christina ateistiska åskådningar. När han 1674 i Paris läste Picques' depescher i denna fråga i »Mémoires de Chanut» lyckades han som tidigare omnämnts (s. 206) få boken beslagtagen. I den på kartongblad omskrivna texten i den nya upplagan av memoarerna uttog han denna anklagelse eller förklarade, att den endast var något, som hans fiender beskyllde honom för. Samtidigt uttog han beskyllningarna mot Christina, att hon var utan både Gud och religion, var en ateist. Se ovan s. 251.

⁹ Chanut till Mazarin 10/5, 17/5 1653; till Brienne 3/5, 10/5, 24/5 1653. Om Chanut i Stockholm se även JACOBSON, G., a. a., s. 25.

slutet», skrev han, »av missförstånd och folks fåfänga domar».¹⁰

Det kan icke råda tvivel om att Chanut och Munthelius-Lagercrona var mera välunderrättade och ger en riktigare uppfattning av Christina än Picques. Båda tillhörde i motsats till Picques Christinas närmaste omgivning.

Rykten och skvaller om Christinas ateism och om Bourdelots fördärvliga liv och görande gick i Stockholm i början av 1653. Picques hade föga kunskap om vad som verkligen tilldrog sig och återgav i sina depescher dessa rykten och detta skvaller. Sedan länge har historisk forskning bakom dessa rykten och detta skvaller spårat Magnus Gabriel de la Gardie. Ryktena nådde Picques från denne och hans förtrogna. Picques omnämner själv vid åtskilliga tillfällen i sina depescher, att dessa varit hans sagesmän. I själva verket hade ryktena och skvallret icke sin udd riktad mot Christina. Udden var riktad mot Bourdelot. Magnus Gabriel de la Gardie såg vid denna tid i Bourdelot en farlig medtävlare om Christinas ynnest, en dödsfiende, som det gällde att med alla medel förgöra. Ryktena om att Bourdelot gjorde Christina till ateist var avsedda att misskreditera Bourdelot i Stockholm. Ryktena om att han var i färd med att ge Sveriges utrikespolitik en spanskvänlig inställning avsåg att vinna samma resultat i Paris. Magnus Gabriel de la Gardie sökte genom Picques vinna Mazarins bistånd i sin strid mot Bourdelot och dolde icke för Picques, att hans strävan gick ut på att Mazarin skulle hemkalla Bourdelot. Han sände en av sina förtrogna till Picques för att begära detta.¹¹

4

De historiska källorna står i skarp motsättning till varandra. För de katolska jesuitfäderna och i katolsk historieskrivning är Christina även under de år i Sverige, som faller efter hennes

¹⁰ Munthelius-Lagercrona till Carl Gustaf 19/3 1653. Drottning Christinas arbeten och märkvärdigheter utg. av GJÖRWELL, II, s. 85–86.

¹¹ MARTIN WEIBULL, a. a., i Hist. tidskr. 1888, s. 131; Densamme, Drottning

trosskifte, en rättrogen, ortodox katolik. I Picques' depescher är hon en ateist. Bourdelots inflytande skall ha varit avgörande. Svensk historisk forskning har sedan länge upphört att tillmäta Picques' berättelser något vetenskapligt värde i fråga om Christinas religiösa inställning. Litteraturhistorisk forskning har gått andra vägar. René Pintard ser i Christina en ateist. I senare litteratur har Christina även under åren närmast efter sin övergång till katolicismen framställts som en representant för det libertinska fritänkeriet i den samtida katolska kyrkan. Uppfattningen kan närmast karaktäriseras som ett, en senare tids försök till harmonisering av källorna. En grupp källor säger, att Christina var katolik; en annan, att hon var ateist. Slutsatsen har blivit, att hon var katolik, men katolik med libertinsk in-

Christina och Klas Tott, s. 5; OLOFSSON, S. I., a. a., s. 131; Densamme, Efter Westfaliska freden, s. 351. Se även Mémoires de Chanut III, s. 239 och ett brev från Brienne till Picques av 14/11 1653, i vilket Magnus Gabriel de la Gardie angives som källa för en Picques' uppgift om Bourdelot: Mais comme je fis remarquer que vous (Picques) ne faisiez que rapporter ce que vous en auez appris de M. le comte Magnus, ils changerent de sentiments. Uppsala univ.-bibl. Allm. handskr.-saml. E. 410.

Samma rykten som i Picques' depescher återfinnas även i Comte de Baillons utgåva av Philippe Boudon de la Salles minnen från Christinas hov 1653. COMTE DE BAILLON, La Suède en 1653. La reine Christine a Stockholm. Le Correspondent 1878, s. 465, 476. Framställningen här visar även släktskap med en berättelse i en smådeskrift mot Bourdelot och Christina, Le Genie de la Reyne Christine de Suède, som skriven av en medlem av den franska kolonien i Stockholm 1653, utkom under Christinas vistelse i de spanska Nederländerna. Le Comte de Baillons utgåva är emellertid ytterst bristfällig. Det är omöjligt att med säkerhet åtskilja vad som härrör från de la Salles minnen och från utgivaren. – Om smådeskriften »Le Genie de la Reyne Christine de Suède» se nedan s. 291. Även en av Bourdelots fiender vid Christinas hov, Nicolaus Heinsius, har i brev till Cassiano dal Pozzo utförligt berättat om Bourdelots ateism och om hur han offentligt deklarerade denna. Heinsius talar dock icke om någon Christinas ateism. PINTARD, a. a., I, s. 397. – En okänd italienare, som vistats vid Christinas hov vid årsskiftet 1653–1654 har uppfattningen, att Christina vid denna tid, sålunda efter sin övergång till katolicismen, visat återhållsamhet vid iakttagande av lutherska bruk och ceremonier. Detta gällde både bordsböner, nattvardsgång och åhörande av predikningar. Dello stato particolare della Regia Corte di Suecia 1654. ARCKENHOLTZ, a. a., II, appendice, s. 87. Uppfattningen, riktig eller oriktig, kan ha bidragit till uppkomsten av ryktena om Christinas ateism.

ställning. Uppfattningen stämmer icke överens med någon av de samtida källorna.

På olika håll har man sökt stöd eller bevis för uppfattningen att Christina under åren närmast efter sin övergång till katolicismen, 1652– 1654, hade en libertinsk inställning.

Ett av dessa bevis är att i den brokiga skara av oliktankande – lutheraner, kalvinister och katoliker – som under dessa år rörde sig vid Christinas hov, även fanns en och annan med libertinsk uppfattning i religiösa frågor, främst Bourdelot och Christinas berömde bibliotekarie Gabriel Naudé. Ett annat har man funnit i att i Christinas omfattande läsning och bokinköp även under dessa år skall ha ingått libertinska böcker. Bevisföringen vilar i detta senare avsende, som tidigare framhållits, på uppgifter om endast tre böcker av det hundra- eller tusental, som Christina förvärvat. Lika litet som för tiden före Christinas trosskifte är dessa bevis av något värde. Christina hade, liksom ej få andra funnit lutherdomen otillfredsställande, och övergått till katolicismen. Men hon hade icke därmed av sagt sig sitt umgänge med vetenskapsmän och oliktankande, icke heller sina litterära, vetenskapliga och bibliofila intressen.¹

Ett säkert svar på en fråga av den art, som här ställts, kan i regel endast nås, när den person det gäller, själv otvetydigt uttalat sig i skrift eller själv i handling tagit position. Det har menats, att ur Christinas skriftliga uttalanden kan utläsas, att hon hade en libertinsk uppfattning i religiösa frågor.

Christinas uttalanden i religiösa frågor från hennes sista år i Sverige är ytterligt få. De finnes till på köpet endast i brev, som Christina kunde riskera att de publicerades eller som hon själv lät publicera. Christina har också skrivit dessa brev i bestämt syfte. Christina var det protestantiska Sveriges regerande drottning. I alla situationer gällde det för henne att dementera alla

¹ Även smädeskrifterna mot Christina från tiden för hennes vistelse i de spanska Nederländerna ha anförts som stöd för hennes libertinism under dessa år. Om dessa skrifter se nedan s. 291.

rykten och misstankar, att hon var katolik. Riksråd, prästerskap och folk vakade med argusögon över att Sveriges drottning icke avvek från den rätta läran. Christina skrev sina brev med hänsyn härtill.

Vid månadsskiftet februari–mars 1654 publicerade Christina ett majestätiskt, berömt brev till Chanut om sin tronavsägelse. Hon skriver, att endast Chanut och en annan vän känner hennes motiv till denna. Hon undviker, att i brevet nämna någon ting om dessa. I stället utvecklar hon, att hon med lätt hjärta lämnar regeringen. »Jag har satt statens bestånd över allt annat och med glädje offrat allt för dess intresse. Jag har ingenting att förebrå mig i dess styrelse; jag har regerat utan förhävelse och flärd. Ha därför inga farhågor för mig; jag är i säkerhet; mitt väl är ej i slumpens våld. Vad som än händer, är jag lycklig, ja lyckligare än någon annan och kommer alltid att vara det. Jag har inga farhågor för att försynen, som Ni talar om i Edert brev, skall överge mig. Allt gynnar mig. Vill försynen bestämma över mig, underkastar jag mig ödmjukt och undergivet dess vilja; lämnar den ledningen åt mig själv skall jag sätta in alla krafter, som försynen gett mig, på att göra mig lycklig. Jag kommer att vara det, så länge jag är övertygad om att jag intet har att frukta, varken av människor eller av Gud. Mitt återstående liv skall jag använda till att göra mig förtrogen med dessa tankar, till att stärka min själ och från denna hamn iakttaga de människors ångest och kval, som utan ankare i mina tankar kastas vind för våg i livets stormar. Är jag icke avundsvärd?»² Christinas brev till Chanut har icke ett ord om lutherdom eller katolicism.

² Christina till Chanut. Vesterås 28/2 1654. Mémoires de Chanut, III, s. 306; Jfr Chanuts svarsbrev, sammastädes III, s. 300. Christina lät publicera sitt brev genom avskrifter, ett under 1600-talet vanligt publikationssätt. »Elle (Christine) a bien voulu la (la lettre) donner au public, et je l'ay desja veue entre les mains de plusieurs». Picques till Chanut 6/3 1654. Se även Picques till Chanut 27/2, 7/4 1654. Mélanges de Colbert 8. Bibliothèque nationale, och Chanut till Mazarin 2/4 1654. Archives des Aff. Etr. Hollande 52.

Ett brev kan aldrig förstås utan klarhet över frågan varför det skrivits, i detta fall även varför Christina vidtog den icke vanliga åtgärden att själv publicera det. Sammanhanget torde vara följande. Vid mitten av februari hade Christina delgivit riksrådet sitt definitiva beslut att avsäga sig kronan. Hon stod inför de för hennes framtida liv avgörande underhandlingarna om sina underhållsländer efter tronavsägelsen. Vid samma tid hade emellertid ute i Europa börjat gå rykten om att hon tänkte övergå till katolicismen. Ryktena kunde väntas nå och nådde även Sverige före slutförandet av dessa underhandlingar.³ Ryktena var farliga. De kunde kullkasta alla Christinas planer. Christina har skrivit och publicerat sitt brev till Chanut i denna situation. Hon har med brevet velat vederlägga ryktena om sitt trosskifte och ställa sin tronavsägelse i det ljus, som hon ville, att riksråd och riksdag skulle se den. Brevet var även avsett att spridas i utlandet. Det skulle vara ett vapen, sade hon till Picques, med vilket Chanut skulle kunna försvara henne mot dem, som här skulle klandra hennes tronavsägelse.⁴ Under alla förhållanden: det är uteslutet, att av detta brev kunna draga några slutsatser om till vilken sorts katolicism Christina övergick.⁵

³ Mémoires de Chanut III, s. 363.

⁴ Picques till Chanut 27/2 1654.

⁵ Jfr STOLPE, I, s. 177; II, s. 232. På sina håll vann Christina syftet med sitt brev. Den franske diplomaten de la Barde bygger sin uppfattning av Christinas religiösa inställning på brevet. Han tycker sig i detta snarast ha funnit »hedningars och filosofers mål». STOLPE, I, s. 293; II, s. 208; III, s. 21. – Även fyra andra Christinas brev ha indragits i denna diskussion. Om breven till den franske biskopen Godeau 28/10 1651 och till Fredrik av Hessen se CURT WEIBULL, a. a., s. 216, n. 52. Det tredje brevet av 2/4 1653 är riktat till la comtesse de Brégy, maka till en diplomat, som varit fransk ambassadör i Polen. Ambassadörsparet hade under sex veckor hösten 1649 varit Christinas gäster i Stockholm. Själv var la comtesse de Brégy litterärt intresserad, ryktbar för sin spiritualitet och sitt galanteri och stod i nära förbindelse med sin tids berömdheter. Christinas förhållande till makarna Brégy och hennes brev till la comtesse har sagts vara det mest konkreta bevis för att Christina tagit starka intryck av libertinerna för sin intellektuella och religiösa orientering. STOLPE, I, s. 167; II, s. 204. Det är helt okänt, att frågan om intellektuell och religiös orientering spelat någon roll i

Lika litet som i sina brev har Christina i handling tagit någon position, som visar en libertinsk åskådning. Möjligen kan ur hennes handlingar utläsas åtminstone en antydning om hennes inställning till denna. Men denna pekar icke i libertinsk riktning. Jesuiterna var i Christinas dagar, liksom alltid, den ortodoxa kyrkans förkämpar. Jesuitgeneralen förkroppsligade denna. Samtidigt var jesuiterna libertinismens svurna fiender. Christina vände sig, när det gällde sitt trosskifte, till jesuitgeneralen. Förklädda jesuiter kom och gick i Stockholms slott under Christinas sista år som Sveriges drottning. Med deras bistånd genomförde hon sitt trosskifte och förberedde sitt mottagande i Rom.

Christinas förhållande till makarna Brégy. Anledningen till att Christina inbjudit Brégy till Stockholm uppges av Chanut ha varit rent politisk: *La reine de Suède estimant qu'il lui serait avantageux d'être bien informée du secret des affaires de Pologne, et sachant que M. de Brégy les avait bien pénétrées.* Chanut till Mazarin 1/1 1650. I Christinas brev till la comtesse de Brégy finnes icke heller ett ord om religion. Brevet är ett maliciöst, i gott humör skrivet brev till en väninna. Ingenting annat. Brevet är tryckt i ARCKENHOLTZ, a. a., I, s. 356. – För klarläggande av frågan om Christinas hållning till den katolska kyrkan under något senare tid har även använts ett brev från Christina till den påvliga vicelegaten i Pesaro Mgr Lascaris av den 13/7 1657. I brevet skriver Christina: »Monr. io non vi credo, ne vintendo, benche il purgatorio sia un articolo di fede io non ci credo niente a quel dal quale voi mi parlate. (Monsieur, jag tror Er inte, inte heller förstår jag Er. Fastän skärselden är en trosartikel, tror jag inte alls på det Ni talar till mig om.) Det är icke känt vad Lascaris talat med Christina om. STOLPE, I, s. 329; Kristina-studier, s. 213; Drottning Kristina, Maximer, s. 8, gissar sig till vad det varit och utläser så ur brevet »ett avgörande bevis för Christinas revolt efter övergången mot också centrala katolska dogmer». Christina »förnekar hela läran om skärselden.» Gissning och tolkning är ohållbar. Vid sin övergång till katolicismen i Innsbruck den 3 november 1655 hade Christina med ed bekräftat sin tro på skärselden: »constanter teneo Purgatorium esse, animasque ibi detentas fidelium suffragiis iuuari.» I sin följande år utgivna »Historia di Christina, s. 12, säger den Christina närstående Galeazzo Gualdo, att lutheranernas fördömande av skärselden var en av deras uppfattningar, som slagit en kraftig bresch i Christinas lutherdom. Anteckningar av Christina visar, att hon även under senare tid varit helt övertygad om skärseldsdogmens sanning. STOLPE, I, s. 188; Kristina-studier, s. 215. Om Lascarisbrevet se även MAGNUS V. PLATEN i Bonniers litterära magasin, 1960, s. 410.

VI. Tronavsägelsen

Den i alla tider omdiskuterade frågan är: vilket eller vilka motiv har Christina haft för sina tronavsägelse?

Samtida framställningar av Christinas motiv för tronavsägelsen föreligger i Chanuts och Picques' depescher från Stockholm till Paris och i de båda jesuitfäderna Casatis och Malines' berättelser till Rom om Christinas övergång till katolicismen. Framställningarna står i skarp motsättning till varandra. Chanut och Picques kände ingenting om Christinas övergång till katolicismen. Deras depescher innehåller många gissningar, förmodanden och rykten. Depescherna har kritiserats och i de senaste årtiondenas historiska forskning helt övergivits.¹ De ger i denna fråga icke någon kunskap värd att lita på. Jesuitfäderna kände däremot Christinas övergång till katolicismen och såg i denna det enda motivet till hennes tronavsägelse. Men icke heller deras berättelser kan läggas till grund för en framställning av Christinas tronavsägelse. Casati och Malines var utlänningar. De hade föga eller ingen kunskap om svenska samhällsförhållanden och svensk politik. Det ligger nära förmoda, att de båda katolikerna fått grepp om endast en linje i utvecklingen. Därtill kommer ytterligare: Casatis och Malines' berättelser återgår i mycket på Christinas egna uppgifter. Vid den tidpunkt, då de skrev sina berättelser – omedelbart före Christinas ankomst till Rom – låg det i Christinas, de båda jesuitfädernas eget och den katolska kyrkans intresse att framställa Christinas övergång till katolicismen som orsaken till hennes tronavsägelse.

Historisk forskning kan icke inskränka sig till att återge och, som i äldre tid ofta skett, utbrodera de framställningar som två franska diplomater och två italienska jesuiter givit av orsakerna

¹ Se ovan s. 212, 225, 228. – Christina fördolde omsorgsfullt sin övergång till katolicismen för Chanut. Se CURT WEIBULL, a. a., s. 215 n. 46. Underrättelse om denna lämnade hon honom genom sin bibliotekarie Trichet du Fresne i december 1653. Chanut till Mazarin 11/12 1653. *Revue des Bibliothèques* II. Paris 1901, s. 21.

till Christinas tronavsägelse. Den har att gå andra vägar. Källmaterialet ger möjlighet härför.

I

Den första fråga, som möter, är: när har tanken på tronavsägelsen vaknat hos Christina? Det har här tidigare framhållits, att Christinas egna uppgifter härom är motstridande och tillrättalagda i bestämda syften.² De kan icke tillerkännas vitsord. Utgångspunkten för en undersökning i denna fråga måste tagas i det samtida källmaterialet. Endast detta kan ge ett hållbart resultat.

Vid mitten av januari 1650 insjuknade Christina i svår feber åtföljd av inflammation.³ Hon tillfrisknade snart, men vid mitten av mars insjuknade hon åter i en långvarig, våldsamt »fièvre tiers», en annandagsfrossa med vanmaktsanfall. Hon hade åtta feberanfall, det sista efter fyra timmars frossa. I Stockholm trodde man både vid hovet och bland allmänheten, att Christina låg på sitt yttersta. Alla rikets paladiner vakade turvis i audienssalen på Stockholms slott och även de utländska ministrarna inställde sig där. Bland allmänheten berättades om begravningsprocessioner, som nattetid visat sig på himlen, och om vålnader, som man sett dansa i slottsparken. Nervositeten och oron hade sin grund i Christinas egen uppfattning om sin sjukdom. Hon

² Se ovan s. 222.

³ Chanut till Brienne 29/1 1650. – Stockholm synes i början av 1650 ha hem-sökts av en svår sjukdomsepidemi. Även Chanut och Descartes insjuknade vid samma tid som Christina. Descartes, som bodde hos Chanut, insjuknade fem dagar efter denne. Sjukdom och symptom var alldeles lika: »une fièvre continue avec inflammation de poumon». Chanuts sjukdom ansågs någon tid livsfarlig; Descartes avled den 11 februari. Den vedertagna uppfattningen, att Christina tagit livet av honom genom att två à tre gånger i veckan klockan fem om morgonen motta honom i sin studerkammare, är svagt grundad. Den tidiga timman var inte som i våra dagar något helt ovanligt under 1600-talet, och Descartes åkte till slottet i Chanuts kaross. Descartes synes snarast ha fallit offer för en smittosam epidemi, väl snarast en influensaepidemi, en »spansk sjuka». Källställena om Descartes' sjukdom och död i Oeuvres de Descartes p. p. ADAM ET TANNERY, V, s. 470.

menade, att denna var livsfarlig. Hon talade med några av sina närstående som om hon kände sin sista stund kommen. Hon talade om livet efter detta, och hon lät läsa för sig och läste själv i sängen böcker, som förberedde att rätt möta döden.⁴

Christinas sjukdom fick politiska följder.

Vid riksdagen 1649 hade Christina sökt genomdriva Carl Gustafs erkännande som arvfurste. De skäl, som hon hade härför, var att hon icke ville gifta sig och att rikets säkerhet fordrade, att riket hade en viss successor; doge hon utan förklarad arvinge skulle riksens råd ta varandra vid huvudet; de ville ha ett valrike igen, föll hennes ord. Christinas förslag, att riksdagen skulle erkänna Carl Gustaf som arvfurste hade emellertid mött ett kompakt motstånd från riksråd och adel. Christina hade tvingats till reträtt. Först efter häftiga diskussioner och strider i riksråd och riksdag hade hon lyckats få Carl Gustaf på vissa villkor förklarad för sin efterträdare, om hon dog utan livsarvingar. Nu, när man trodde att Christina låg på sitt yttersta, blev tronföljdsfrågan åter aktuell. Det inberättades till Christina, att de främsta i riksrådet sade, att Carl Gustaf icke borde vänta att få regera efter henne. Det sades, att de redan börjat förhandla om, hur Sverige skulle omvandlas till ett slags aristokrati. Dessa berättelser må vara sanna eller falska, skrev Chanut till Mazarin den 23 april; de stärka Christina i en plan, som jag tror hon har, att ge Carl Gustaf någon del i riksstyrelsen för att tillförsäkra honom denna i sin helhet efter sig själv. »Man skulle till och med kunna tänka sig om Christina», tillägger Chanut, »att det någon gång fallit i hennes tankar att helt överlämna regeringen till Carl Gustaf och anförtro honom hela makten. Men jag tror icke, att hon beslutar sig för något så farligt, när hon närmare övertänker det, icke heller att någon förständig

⁴ Om Christinas sjukdom se: Chanut till Mazarin 9/4, 16/4, 14/5; till Brienne 16/4, 23/4, 30/4, 7/5, 14/5; till M. les Plénipotentiaires à Nuremberg 16/4 1650; jfr Mémoires de Chanut, II, s. 30, 33, 34, 37, 44, 47, 48. Johan Ekeblads brev utg. av N. SJÖBERG, I, s. 39, 40, 42, 43, 44, 47, 49. Vossius till Heinsius mars-maj 1650, BURMAN, Sylloges epistolarum, III, s. 583-586.

människa tillråder henne det eller ens att Carl Gustafs närmaste vänner torde önska det».⁵

Det kan synas berättigat, att tolka dessa Chanuts ord som ett vittnesbörd om att Christina haft tanke på en tronavsägelse redan i april 1650. Orden bli med denna tolkning de första vittnesbörden om att Christina haft denna tanke.⁶ Men denna tolkning torde icke vara hållbar. Chanut har i andra depescher givit sina ord en annan tolkning. I en depesch till Mazarin av den 18 juni resumerar han sålunda depeschen från den 23 april i dessa ord: Christina finner sig hårt tryckt av åtskilliga svårigheter i regeringen och överväger att göra sig fri från dem med hjälp av Carl Gustaf; hon vill anförtro honom viss del av regeringen; »av några av hennes ord skulle man till och med kunna gissa, att hon skulle kunna gå ända därhän, att i all huvudsak anförtro honom regeringen och för egen del förbehålla sig ett lugnt liv och den kungliga auktoriteten utan funktion».⁷

Christina har att döma av Chanuts uttalanden våren 1650 sett den svenska kungamakten hotad, arvriket i fara, om hon avled. Men tanken att säkra Carl Gustaf kungakronan har icke resulterat i någon plan på tronavsägelse. Ännu vid denna tid har

⁵ »On pourrait même croire de l'esprit de cette Princesse qu'il luy est venu quelquefois en la pensée de se décharger entièrement des affaires sur le Prince et luy en commettre le pouvoir absolu. Mais je ne crois point qu'elle se resolve à un coup si perilleux.» Chanut till Mazarin 23/4 1650.

⁶ CURT WEIBULL, a. a., s. 95; OLOFSSON, S. I., a. a., s. 25.

⁷ J'ai reçu la lettre qu'il a plu à Votre Eminence m'écrire du 20 mai, je lui avois mandé auparavant la maladie de la Reine de Suède qu'elle se trouvait pressée de plusieurs difficultés dans le gouvernement et qu'elle méditait de s'en décharger en s'appuyant du Prince Charles Palatin qu'elle voulait appeller en quelque part de l'administration de l'état demeurant toujours en sa résolution de ne point épouser et se promettant qu'elle lui donnerait tant de suretés de sa perseverance en cet état qu'elle le persuaderait à se marier. On pouvait même conjecturer de quelques unes de ses paroles, qu'elle se porterait jusqu'à lui confier le principal soin des affaires et se réserver le repos et l'autorité sans fonction. Chanut till Mazarin 18/6 1650; samma uppfattning, att Christina ville ge Carl Gustaf någon del i regeringen i Chanut till M. les Plenipotentiaires à Nuremberg 9/4 1650; till Mazarin 28/5, 9/7 1650; jfr även till Mazarin 16/7, 10/8, 13/8 1650.

Christinas planer gått i annan riktning. Hon har endast övervägt att säkra Carl Gustaf kungakronan genom att ge honom del i regeringen redan under sin egen livstid.

På sommaren och hösten 1650 fann Christina emellertid en annan väg att säkra den svenska kungamakten och arvriket mot de faror, verkliga eller diktade, som oroat henne under hennes sjukdom våren 1650. Adel och ofrälse stod vid riksdagen hösten 1650 i skarpare motsättning till varandra än någonsin tillförne. Christina utnyttjade denna politiska situation. Hon återupptog sitt förslag från föregående år och genomdrev, att riksdagen förklarade Carl Gustaf och hans manliga bröstarvingar för Sveriges arvfurstar. Samtidigt vann hon själv genom sin politik och sina segrar vid riksdagen en nära nog enväldig maktställning. Planerna från våren 1650 att ge Carl Gustaf någon del i regeringen avskrevs. Sin mening om Carl Gustafs och arvfurstarnas ställning sammanfattade Christina nu i orden: »tycker bäst vara, att de i livstiden är avskurna från alla vota och hålla sig stilla och avvänta tiden».⁸ Christina var återställd från sin sjukdom. Hon ville åter själv regera och regera ensam.

I diskussionen om den tidpunkt, då tanken på en tronavsägelse vaknat hos Christina, har även indragits två uttalanden av henne själv. Det ena står att läsa i ett hennes brev från juni 1650 till sin bibliotekarie Isaac Vossius: »Ni vet, hur det förargar mig att behöva använda mitt liv till annat än mina studier . . . Tusen ärenden betunga mig, sed dabit Deus his quoque finem . . . Gud göre mig en dag så lycklig, att jag finner ro i Holland».⁹ Det andra fälldes den 24 september 1650 under diskussionen i riksrådet om att förklara Carl Gustaf för arvfurste: »min dessein har ingen vetat, och kanske ingen vet honom i dag».¹⁰ Det är möjligt, att i dessa ord kan inläsas en

⁸ Om Christina och riksdagen 1650 se CURT WEIBULL, a. a., s. 47.

⁹ Christina till I. Vossius juni 1650. Vitterhetsakademiens handlingar. N.F. 13: 2, s. 65.

¹⁰ Sv. riksrådets prot. 1650, s. 308.

tanke på en framtida tronavsägelse. Men det är långt ifrån säkert. Brevet till Isaac Vossius är skrivet vid den tidpunkt, då Christina övervägde att ge Carl Gustaf del i regeringen och själv förbehålla sig endast den kungliga auktoriteten utan funktion. Hon skulle härigenom få en friare ställning och mera odelat kunna ägna sig åt sina litterära och vetenskapliga studier. Uttalandet i riksrådet är alltför allmänt hållet för att kunna ges en entydig tolkning.

Fullt säkra uppgifter om att Christina planerade en tronavsägelse föreligger i själva verket först från 1651. Den förste, som Christina anförtrodde sitt beslut härom, var Chanut. I slutet av mars detta år inberättade Chanut till Paris, men ännu endast som en sin egen förmodan, att Christina icke ville regera längre än ytterligare två år, till nästa riksdag. Hon tänkte då, gissade han, att helt överlämna regeringen till Carl Gustaf för att sedan leva för sig själv under rent privata förhållanden. I en depesch från början av maj skriver Chanut till Paris, att så vitt han kunde döma, Christinas beslut att avsäga sig kronan vunnit i styrka. En månad senare gav han den franska regeringen klart besked. Christina själv hade för honom avslöjat sin avsikt att avsäga sig kronan, »cette particularité de son secret intime».¹¹ Vid samma tid anförtrodde Christina Magnus Gabriel de la Gardie, Carl Gustaf och pfalzgreven Johan Kasimir sitt beslut. Något senare invigde hon även Axel Oxenstierna, Jakob de la Gardie, Adler Salvius och Herman Fleming i detta.¹²

Christinas planer på tronavsägelsen kan sålunda enligt samtida uppgifter icke ledas längre tillbaka än förra hälften av år 1651, möjligen till senare delen av år 1650. Men tanken att vidtaga en förändring i regeringen, att ge Carl Gustaf del i denna, har sysselsatt henne redan under hennes sjukdom våren 1650. Den 7 augusti 1651 gick Christina från ord till handling. Hon

¹¹ Chanut till Brienne 8/4, 13/5, 10/6 1651.

¹² OLOFSSON, S. I., a. a., s. 60.

meddelade riksrådet, »att det är en fattad resolution hos H. K. M:t att överdraga hertig Carl, rikets arvfurste, regementet».

2

De orsaker, som Christina i riksrådet den 7 augusti 1651 anförde för sitt beslut att avsäga sig kronan, var tre: »1. för rikets bästa skull; 2. för hertigens persons skull; 3. för sin egen skull, till att sätta och begiva sig till ro, därtill H. K. M:t lust hade.» Till varje punkt gav Christina en närmare utläggning. Till den första sade hon, att riket i hennes ställe fick, »en karl och en kapiten därhos, vilken där något krig var till befara och fejd, kunde sätta sig till häst och fäkta med Eder till riksens försvar, därtill en kvinnsperson är inkapabel». Till den andra: »att H. K. M:t måtte stabiliera hertigens person och hertigens posteritet i regementet, medan H. K. M:t lever och tillika med hertigens person stabiliera själva riket». Till den tredje: »att föra härefter ett roligt (lugnt) liv».

Sällan eller aldrig har Sverige haft ett riksråd med i dess historia så lysande namn som 1651. Axel Oxenstierna, Per Brahe och Jakob de la Gardie var de ledande männen i den äldre generationen av riksrådet; i den yngre var det Adler Salvius och Herman Fleming.¹ Christinas tronavsägelse den 7 augusti följdes, sedan Christina lämnat råds-kammaren, av en diskussion. Den kom främst att röra sig om orsakerna till tronavsägelsen. Riksrådet underkände helt de orsaker, som Christina uppgivit. Man visste inte rätta grunden och orsaken, varför drottningen kommit till dessa tankar, heter det i protokollet. Det gissades i riksrådet, att hon ville kontentera Carl Gustaf, sedan hon helt och hållet hade utslagit honom äktenskapet. Hon handlade mera av godhet än klokhets. En annan gissning var, att regementsbördan faller henne alltför svår. Man kunde väl finna råd härför, menade man dock; Gudi lov står riket nu intet i så stort besvär.

¹ I augusti 1651 var Adler Salvius icke i Stockholm. Han var vid fredskongressen i Lübeck.

Christina begärde icke riksrådets råd utan allenast dess samtycke. »Den de icke kunde göra med äran eller gott samvete», heter det, »så länge de icke se härtill helt prägnanta skäl».²

Christinas motivering för sin tronavsägelse i riksrådet den 7 augusti var svag. För Axel Oxenstierna och riksrådet var det ett lätt spel att smula sönder den. Det skedde i två inlagor till Christina, den ena undertecknad av riksråden den 12 augusti och överlämnad till Christina av Axel Oxenstierna, den andra överlämnad till Christina av Per Brahe den 30 september 1651.³

I dessa inlagor framhöll riksrådet, att Christinas »intention och resolution är oss mycket främmande och bedrövlig förekommen och gången till hjärtat». Riksrådet ställde i tvivel, om Christinas beslut kunde med skäl fattas i ett arvrike. Det fann det vara »orådligt och ogörligt i anseende till de starka knutar och band, som E. K. M:t och riket samt dess ständer och undersåtar sammanhäftat». Punkt för punkt bemötte riksrådet de skäl, som Christina anfört för sin tronavsägelse. Det bestred, att rikets välfärd skulle befordras genom denna. Christina var, faller riksrådets ord, »således med förstånd, mod, åhåga om justitien, landsens förbättring, kärlek til sina undersåtar, experience, auktoritet och lycka beväpnad in- och utrikes, att vänner och undersåtar E. K. M:t älska och respektera, och dess fiender och illviljande bära där fara för: ty är skäligt och rådligt, att man sig låter med sin presente Estat åtnöja och i oträngde mål intet söker efter sådana förändringar, som de där sällan till bättring, men ofta till förvärring företages, låtandes den som allt förmår råda i det övriga». I förhållandet till grannmakterna fann riksrådet det därjämte vara tydligt, »att Status Controversarium skall bliva förändrat i många måtto, och jämte de gamla, också

² Sv. riksrådets prot. 1651, s. 82.

³ Ridd, o. adelns riksdagsprot. 1654, s. 289; Sv. riksrådets prot. 1651, s. 85 not 1; Per Brahes tänkebok, s. 83. Jfr en berättelse av Magnus Gabriel de la Gardie i riksrådet 21/7 1668. Handl. rör. Skand. hist. 28, s. 130.

med nya besvärligheter och kontroversier beblandas, stegras och göras värre». Vad Carl Gustafs arvfurstliga rätt och succession till riket vidkom, hänvisade riksrådet till beslutet vid 1650 års riksdag. Det ansåg honom vara så försäkrad härom »som det någon konungs son, arvfurste, eller E. K. M:t själv har kunnat bliva eller vara försäkrad». Christinas egen önskan att härefter föra ett roligt (lugnt) liv bemötte riksrådet med några ofta citerade ord: »veta ej heller om sådant med E. K. M:ts höghet och kondition kommer överens. Människorna är till mödo och arbete födda, och särdeles kungar och regenter, vilkas villkor är att taga sin lust och nöje i arbete och att fly all enslighet och rolighet (lugn) såsom den där strävar emot konungars natur och kondition». Endast en punkt i Christinas motivering för sin tronavsägelse lämnade riksrådet obemött: att riket i Carl Gustaf till kung fick en karl och en kapiten, som kunde fäkta till riksens försvar. Men när Christina en gång senare upprepade detta argument inför Per Brahe, fick hon ett oemotsägligt svar: »jag sade», skriver Per Brahe i sin Tänkebok: »i Hennes Maj:ts tid var krig nog förda, att världen visste därav säga, och med de lyckligaste successer av Gud, som vi kunde önska».

Riksrådet förklarade sig i sina inlagor till Christina icke kunna samtycka till hennes tronavsägelse, »efter ty vi icke kunna avse någon rättmätig orsak till ett sådant consilium». Det bad Christina underdånigst »sätta sin resolution avsides». ⁴ Christina förmåddes i ögonblicket ge vika. Hon svarade varken ja eller nej på riksrådets inlagor, men blev bestående i sin resolution, berättade Axel Oxenstierna på riddarhuset 1654. ⁵

Både av diskussionen i riksrådet den 7 augusti och av riksrådets båda inlagor framgår otvetydigt, att riksrådet ansett, att de skäl, som Christina anfört för sin tronavsägelse icke var de verkliga skälen, endast svepskäl. I riksrådet den 7 augusti hade

⁴ Ridd. o. adelns riksdagsprot. 1654, s. 289, 294; Per Brahes Tänkebok, s. 85.

⁵ Ridd. o. adelns riksdagsprot. 1654, s. 182, 183.

Christina också antytt detta. Andra skäl till tronavsägelsen hade hon sagt »sig ännu intet kunna riksens råd upptäcka». »Hon intet ville säga», berättade Axel Oxenstierna om händelserna 1651 vid riksdagen 1654, »de orsaker, som hon därtill hava kunde». Vid riksdagen 1654 drog Christina också själv ett grovt streck över de motiv, som hon anfört 1651. Inför ständerna på rikssalen förklarade hon om sin tronavsägelse, att hon »tegat alltid här till de orsaker som mig därtill hava kunnat beveka».⁶

Christinas tronavsägelse var, även för hennes närmaste omgivning, något oförklarad och oförklarligt. Riksens råd bekänner, sade Axel Oxenstierna inför ett ständernas utskott vid riksdagen 1654, »att de intet veta så orsakerna att detta sker». Riksdrotsen Per Brahe har gett uttryck åt samma uppfattning, när han i sin Tänkebok slutar skildringen av Christinas tronavsägelse och med en blick tillbaka utbrister: »Detta var nu så skett, av vilken ingivelse, på vems råd, av vilken orsak, med vilken utgång; Gud vet och dömer därom».⁷ Christina själv sade i riksrådet den 15 februari 1654: »rätta orsaken till detta skulle med tiden bliva uppenbar nog, men Gud vet rätta grunden därtill». Per Brahe inlade sin gensaga mot Christinas tronavsägelse. Christina svarade: »Om riksråden visste hennes skäl, dem hon alldeles förteg, skulle de icke tycka det vara så underligt».⁸

För en eftervärld, som känner den följande tidens händelser, kan ingen tvekan råda om vad det var, som Christina ännu 1651 och 1654 förteg, och som hon sade med tiden skulle bliva uppenbart nog. Christina förteg sin övergång till katolicismen. Denna var också den orsak till hennes tronavsägelse, som med tiden blev uppenbar.

Ur Christinas dunkla ord vid tiden för tronavsägelsen kan

⁶ Ridd. o. adelns riksdagsprot. 1654, s. 183, 164, jfr lantmarskalkens yttrande s. 167.

⁷ Ridd. o. adelns riksdagsprot. 1654, s. 196; Per Brahes Tänkebok, s. 96.

⁸ Per Brahes Tänkebok, s. 83, 85.

utläsas hennes egen uppfattning. Den har varit, att trosskiftet var orsaken till tronavsägelsen. Christina har också senare många gånger sagt detsamma. Konstaterandet är av värde. Men hur värdefullt det än är, har det dock inget obetingat vitsord. I nära nog allt vad Christina, denna politiskt raffinerade kvinna, antytt eller sagt, har man anledning misstänka, att hon antytt eller sagt det för att förvillra världen. Så även här. Källmaterialet talar emellertid bestämt för, att Christina denna gång antytt och sagt sanningen.

Christinas uppfattning om orsaken till sin tronavsägelse överensstämmer helt med berättelserna hos de båda jesuitfäderna Casati och Malines, de nära nog enda utomstående, som vid denna tid visste att Christina var katolik. Men dessa berättelser kan misstänkas vara tendentiösa. De ge näppeligen något säkert stöd för Christinas uppfattning. Ett säkert stöd har denna däremot i själva händelseutvecklingen före och efter tronavsägelsen.

Det är självklart, att den tidpunkt, då Christina börjat tänka på en tronavsägelse icke kan bestämmas till en viss dag eller ens månad. Den faller enligt föreliggande uppgifter under förra hälften av år 1651, möjligen under senare hälften av år 1650. Detsamma gäller om hennes övergång till katolicismen. Två män har framför andra haft betydelse för denna senare: Chanut och Descartes. Chanut hade många samtal och diskussioner med Christina i religiösa och teologiska frågor. »Efter de publika audienserna», heter det i den officiella kommunikén om Christinas övergång till katolicismen, »talade Christina och Chanut ofta enskilt med varandra, och dessa samtal slutade aldrig utan att de talade religion». Chanut underblåste Christinas tvivel på den lutherska läran och upplyste henne om den katolska. Han och Descartes, som under månaderna kring årsskiftet 1649–1650 vistades vid Christinas hov, gav henne, som hon själv uttryckt det, den första klarheten, »les premières

lumières» för att få henne att omfatta den apostoliska, romersk-katolska religionens sanningar.⁹ Chanut gick längre. Han arbetade målmedvetet på Christinas omvändelse. På hösten 1651 skrev han till Brienne: »jag har haft många samtal med drottningen av Sverige i religion. Hon blev förvånad höra, att den katolska läran var något helt annat än de svenska prästerna utspred; jag märkte, att hon icke var långt ifrån att tro, att katolikerna icke var på dåliga vägar». Något senare skrev han till Christina själv: Jag ber till Gud, att han måtte skänka Eder Majestät klarhet att finna den rätta vägen; jag gör det i hängiven önskan om Eders Majestäts sanna lycka.¹⁰

Christinas tanke på trosskifte synes i tiden ligga före tanken på tronavsägelse. I varje fall: de båda tankarna mognade samtidigt. Och mer än så. Christinas avgörande beslut både i fråga om trosskifte och tronavsägelse faller vid samma tidpunkt. Lördagen den 2 augusti 1651 gav hon pater Macedo i uppdrag att bege sig till Rom och till jesuitordens general framföra hennes önskan att omfatta den katolska läran. Två dagar senare utverkade hon riksrådets samtycke till att sammankalla ett ständernas utskottsmöte. Christinas mening var, att mötet skulle behandla hennes tronavsägelse. Ännu tre dagar och hon avsåg sig i riksrådet kronan.¹¹ Omedelbart efter den definitiva tronavsägelsen 1654 reste Christina till ett katolskt land, till de spanska Nederländerna. Hon tog sitt residens där och övergick julafton 1654 i Bryssel till katolicismen.

Christina har insett, att det var uteslutet, att hon, regerande drottning i Sverige, lutherdomens huvudland i Europa, var katolik. Konflikter skulle icke kunnat undvikas. De hade mött Christina i hennes dagliga liv. Liksom sina undersåtar var Christina tvungen att taga nattvarden enligt luthersk ritual och be-

⁹ Se även tidsuppgifterna i Casatis rapporter ovan s. 232. Jfr. NORDSTRÖM i *Lychnos* 1941, s. 285.

¹⁰ CURT WEIBULL, a. a., s. 80-88.

¹¹ CURT WEIBULL, a. a., s. 95.

vista lutherska gudstjänster och andra lutherska ceremonier. Allt för en katolik kätterska och förbjudna handlingar. Lika allvarliga var de konflikter, som skulle mött Christina i regeringen. Religiösa och kyrkliga frågor spelade i dessa tider en dominerande roll i Sveriges både in- och utrikespolitik. »Om Christina fortsatte att vara Sveriges regerande drottning, skulle hon», som hon själv och Casati sagt, »riskera att hon måste företa sig mycket, som var i strid med den sanna religionen».¹² Sveriges gällande lagar var också i denna punkt obevekligt klara och entydiga. Norrköpings arvförening av 1604 stadgade, att ingen skulle tagas eller anammas till kung i Sverige, som icke är med oss i vår kristliga religion överens; arvfurstar, som avföll från denna, hade förverkat sin arvsrätt. Religionsstadgan av 1617 var hårdare: den som avföll till den papistiska religionen, han vare av vad stånd han vill, skulle aktas och hållas uti allt arv och annan rättighet lika vid en död och vara biltog över allt Sverige.¹³

Det är alltid vanskligt, ofta uteslutet att med någon säkerhet fastställa det eller de motiv, som varit avgörande för en människas handling. Detta både när det gäller närvarande och förfluten tid. Källmaterialet brister eller är otillförlitligt. Även för Christinas tronavsägelse är källmaterialet sparsamt och i stora delar otillförlitligt. Läger man dessa senare delar av källmaterialet till grund för framställningen, är fältet öppet för allehanda spekulationer om de motiv, som medvetet eller omedvetet varit avgörande för Christinas tronavsägelse. Många spekulationer har framställts, några mer eller mindre sannolika, andra osannolika och somliga rent besinningslösa.¹⁴ Men källmaterialet för

¹² Kommunikén om Christinas övergång till katolicismen. ARCKENHOLTZ, a. a., I, s. 512; Casati till Bonelli 19/11 1655. PASTOR, a. a., s. 1173.

¹³ STIERNMAN, Alla riksdagars och mötens beslut, I, s. 574, 711; II, s. 851, 885.

¹⁴ I äldre historieskrivning var, som tidigare omnämnts, Christinas lättsinne och hennes kvinnliga nyckfullhet ett ständigt återvändande tema i framställningen av hennes tronavsägelse. Det står i våra dagar klart, att här förelåg en grundlig missuppfattning om Christina. Detta tema har numera också försvunnit ur den

Christinas tronavsägelse är icke enbart otillförlitligt. Det har i vissa delar bevisande kraft. Sambandet mellan Christinas övergång till katolicismen och hennes tronavsägelse är oförtydligt. Själva händelseutvecklingen kan fastställas. Den visar, att trosskiftet varit den avgörande orsaken till tronavsägelsen. Beviset kan, för att gälla en fråga av denna art, föras med mer än vanlig stringens.

3

Den 2 augusti 1651 tog Christina ett avgörande steg i trosfrågan. Hon sände pater Macedo till jesuitgeneralen. Fem dagar senare, den 7 augusti, framförde hon i riksrådet som första skäl för sin tronavsägelse »rikets bästa». Riksrådet bestred skällets giltighet. Det räknade Christinas tronavsägelse till de handlingar, som i inrikespolitiskt avseende sällan leder till bättring, men ofta till förvärring och som i utrikespolitiskt avseende leder till nya och värre besvärligheter. Riksrådets bestridande var ett slag i luften. Riksrådets och Christinas tankar gick på parallella linjer. Riksrådet talade och skrev från utgångspunkten, att Christina var lutheran, Christina från utgångspunkten, att hon var katolik. Christina menade, att rikets bästa icke kun-

vetenskapliga historieskrivningen. En annan, i äldre historieskrivning framförd uppfattning om orsaken till Christinas tronavsägelse har haft större livskraft. Christina skall ha känt leda vid regeringen, trötthet vid dess ansvar och vid de dagliga administrativa bekymren. Uppfattningen, ständigt upprepad i historisk litteratur och i historiska läroböcker, har varit av betydelse för uppfattningen av Christina. Den vilar emellertid på osäker grund. Källuppgifterna om Christinas leda och trötthet vid regeringen härrör från tiden efter hennes svåra sjukdom 1650. Den leda och trötthet, som de omtala, behöver icke tolkas som en orsak till tronavsägelsen. Den kan med lika eller större rätt tolkas som en helt naturlig följd av Christinas inriktning och beslut om att helt eller delvis överlämna regeringen till Carl Gustaf. Och än betydelsefullare. Uppgifterna torde endast återge sinnesstämningar, som tillfälligt behärskat Christina. Regeringshandlingar och källmaterial berättar välialigt om att Christina både före och efter tronavsägelsen 1651 med energi och livligt intresse handlagt både inrikes och utrikes regeringsärenden. Christina regerade och regerade med kraft ända till tronavsägelsen 1654.

de gagnas och främjas av en regerande drottning, som var katolik. Det krävdes härför en rättrogen luthersk kung. Christina handlade i enlighet härmed.¹

VII. Christina i Antwerpen och Bryssel

I

Den 6 juni 1654 avsade den 27-åriga Christina sig Sveriges krona. Den högtidliga avsägelsen ägde rum inför riksråd och riksdag på rikssalen i Uppsala slott. »Hennes Maj:t stod och talte så vackert och fritt, stundom satt gråten något i halsen; stod så skön som en ängel», skriver riksdrotsen Per Brahe i sin Tänkebok. På eftermiddagen samma dag kröntes Carl Gustaf i Uppsala domkyrka till kung; han hyllades följande dag av ständerna på slottets borggård. Den nye kungen trakterade på aftonen drottningen på slottet. »Jag stod hos Hennes Maj:t hela måltiden igenom och talte hon mest med mig», berättar Per Brahe; »drottningen upptog allt lustigt och fritt, och var själv vid sitt vanliga och lustiga humör». Strax efter måltiden, vid pass kl. 10 eller 11 om aftonen, reste Christina till Stockholm. Hon tog där söndagen den 11 juni offentligt nattvarden efter luthersk ritus i Storkyrkan. Följande dag fortsatte hon resan söderut, till utlandet.

Carl Gustaf hade för Christina ordnat en i allo kunglig resa genom Sverige. Den 9 juni hade gått order till vice riksamiralen Carl Gustaf Wrangel att vid första gynnsamma vind med 12 örlogsskepp avsegla till Öland. Han skulle där invänta Christina, »som behagat göra en resa till Pommern och sina underhållsländer»; själv for drottningen landvägen till Kalmar. Samma dag beordrades överste Alexander Irving att hålla en skvadron av sitt regemente till häst färdig att vid skeppens ankomst till Kalmar eller Öland gå ombord för att följa Christina till Wismar. Hästar stod i beredskap för Christinas resa till Kalmar.

¹ Jfr. CURT WEIBULL, a. a., s. 98; även om det heroiska »la vertu»-begreppet.

Rytteri och fotfolk skulle allestädes uppvakta. Även till guvernörerna i Wismar, Bremen och Pommern gick befallning, att Christina, när hon kom till Wismar, »med största respekt, vördnad, tjänstaktighet och uppvaktning, som någonsin ske kan, må bliva mött, fägnad och uppvaktad». Carl Gustafs arkitekt på Borgholm Nikodemus Tessin hade redan tidigare fått i uppdrag att laga så att Christina måtte kunna logera i den gamla våningen i slottet.¹

Vid tiden för Christinas tronavsägelse hade i Uppsala och Stockholm gått mycket tal om Christinas utlandsresa och om hur hon tänkte inrätta sitt framtida liv. Picques och den engelske ambassadören Whitelocke berättar, att Christina själv sagt dem, att hon skulle resa till Spa i närheten av Liège, vid denna tid Europas mondänaste bad- och kurort, en mötesplats för den förnåma världen. Hon reste dit för sin hälsas skull och skulle stanna där endast en kort tid. Sedan skulle hon återvända till Sverige och draga sig tillbaka till Öland eller enligt Whitelocke till Pommern. Picques rapporterade till Chanut ännu i slutet av maj, att Christina lät förkunna detta. Whitelocke och det holländska sändebudet van Beuningen hade vid andra tillfällen fått uppfattningen, att Christina efter tronavsägelse tänkte ge sig ut på en lång resa: till Frankrike, Spanien, Italien, Tyskland, England och andra delar av världen, rapporterade Whitelocke. Men det gick också annat tal. Van Beuningen och även Picques inberättade till sina regeringar rykten om att Christina tänkte taga sitt residens i Wolgast i Pommern. Andra rykten talade om att Christina hade för avsikt tillbringa vintern i Brüssel, Antwerpen eller någon annan vacker stad i dessa trakter. Somliga rykten var fantastiska: Christina skulle resa till det kejsrerliga hovet i Wien; det gällde ett giftermål med den romerske kungen. Picques rapporterade, att det i Sverige allmänt rådde stora

¹ Riksregistraturet 9/6 1654; Carl Soop till Carl X Gustaf. Brokind 17/6, om natten, 1654. Skrivelser till Kungl. Maj:t; Carl Gustaf till Nic. Tessin 20/5 1654. Allehanda koncept. Stegeborgssaml. i Sv. Riksark.

farhågor och misstankar på grund av Christinas plan att sjöledes lämna landet; man intalade varandra, att hon ville segla bort med de tolv örlogsskeppen för att sälja dem till den spanske kungen.²

Uppgifter från Christina själv och allehanda rykten korsade varandra. Nära nog alla, även Christinas egna uppgifter, var oriktiga. Christina gick aldrig ombord på något av de 12 örlogsskepp, som Carl X Gustaf kommenderat att överföra henne till Pommern. Hon reste aldrig till Pommern och sina underhållsländer där, aldrig till Spa. Hon återvände aldrig till Sverige för att bosätta sig varken på Öland eller i Wolgast.

När Christina på resan från Stockholm söderut kommit till Brokind i Östergötland, fick Carl X Gustaf ett meddelande om resan från Christinas överkammarherre, riksrådet Carl Soop. Denne skrev, att Christina drabbats av »någon indisposition och opasslighet». Christina hade beslutat avbryta sin resa till Kalmar, rapporterade Carl Soop. I stället reste hon till Jönköping, Halmstad och Öresund och vidare landvägen genom Danmark. Hon hade även bestämt, att hon själv på resan endast ville ha med sig »sitt partikulära följe». Övriga uppvaktande, hovpersonal, karosser och bagage skulle färdas för sig och efter henne. Några dagar senare kom Christina till Halmstad. Hon skickade hem en del av sin svit och den lutherske präst, som hon haft med sig ifrån Stockholm. I Laholm lät hon klippa håret; hon klippte det på samma sätt, som tidens herrar brukade och klädde sig i manskläder. I denna förklädnad fortsatte Christina resan genom Danmark till Hamburg. Hon utgav sig

² Mémoires de Chanut, III, s. 338, 355, 361, 367, 379, 391-392, 405; se även s. 279, 336, 356, 360, 407, 440; Picques till Chanut 27/3, 22/5, 5/6, 12/6 1654. Mélanges de Colbert 8. Bibl. nat. Paris; Whitelocke till secretary Thurloe 10/3 1654; densamme, A journal of the swedish embassy, II, s. 98; van Beuningen to the states general 16/6 januari, 17/27 mars 1654; A extract of a letter. 26/6 1654. THURLOE, A collection of the State Papers, II, s. 155, 11, 170, 377; se även s. 152, 184, 255, 385, 387, 393; FRYXELL, A., Handlingar rör. Sveriges historia, I, s. 101; IV, s. 287; Johan Ekeblads brev utg. av SJÖBERG, I, 1/3, 22/3, 26/4 1654.

för att vara greve Dohnas, sin medföljande överstekammarherres kusin. I Hamburg tog hon in hos en portugisisk jude, sin bankir Diego Texeira, och återtog sin vanliga dräkt. Hon stannade i Hamburg fjorton dagar. Plötsligt, utan att taga avsked av någon, reste hon kl. 1/2 4 en morgon vidare till Antwerpen, nu åter i manlig dräkt.³

Efter ankomsten till Antwerpen meddelade Christina Carl X Gustaf, att hon fattat det oföränderliga beslutet att för alltid flytta från Sverige och för sitt återstående liv bosätta sig i Italien. Det låg i Carl X Gustafs eget intresse, skrev hon, att hon var helt och fullständigt skild från Sverige och icke ägde några som helst anspråk där.⁴

2

Christinas resa till Antwerpen väckte uppseende. Det var i dessa tider något nära nog enastående, att en kunglig person reste inkognito och förklädd. En kung eller drottning reste under 1600-talet med stor uppvaktning, svit och bagage. Christina själv reste följande år till Rom med en svit av över 250 personer med ungefär samma antal hästar. Hennes resa till Antwerpen var emellertid långt ifrån någon plötsligt påkommen nyck. Den var väl förberedd.

Ännu vid tiden för sin tronavsägelse i riksrådet den 7 augusti 1651 har Christina veterligen icke vidtagit någon enda åtgärd för att efter tronavsägelsen bosätta sig i utlandet, resa till Antwerpen och senare taga sitt residens i Rom. De enda uppgifter,

³ För Christinas resa till Antwerpen finnes en lång rad källuppgifter. Se bl. a. Carl Soop till Carl X Gustaf. Brokind 17/6, Hamburg 8/7 1654. Skrivelser till Kungl. Maj:t; riksregistraturet 19/6, 20/6 1654. Sv. Riksark.; von Plettenbergs depescher till Wien från Hamburg, 18/7, 1/8 1654. Hist. tidskr. 1884, s. 347; GALEAZZO GUALDO, Historia di Christina. Venetia 1656, s. 29. – Det danska sändebudet i Stockholm hade uppfattningen, att Christina endast låtsade sig vara sjuk i Brokind; »kungen förtrytsam däröver», rapporterade han hem. FRYXELL, a. a., I, s. 102.

⁴ CURT WEIBULL, a. a., s. III.

som finns om hur Christina vid denna tid tänkte inrätta sitt framtida liv, har lämnats av Chanut, den danske ministerresidenten i Stockholm Peder Juul och av Picques. Efter tronavsägelsen, skrev Chanut i början av maj 1651 till Brienne, »kommer Christina icke att trivas på svenska fastlandet och de erövrade provinserna i Tyskland erbjuder henne icke tillräcklig trygghet. Mellan svenska fastlandet och de erövrade provinserna i Tyskland ligger emellertid två öar, Gotland och Öland. Den förra är något ogästvänlig, men har en god hamn och en stad, som lätt kan sättas i gott försvarsskick. Den senare är ett skogrikt slättland, det bördigaste och härligaste landet i hela Norden». Chanut har uppfattningen, att Christina efter tronavsägelsen tänkte ta sitt residens på Gotland och ha sin djurgård och förströelse på Öland.¹ Även Peder Juul och Picques har uppfattningen, att Christina efter tronavsägelsen tänkte bo kvar i Sverige, men icke på Gotland och Öland utan i Stockholm. »Dronningen synes endnu stærkt at være udi den Mening at ville resignere; og lader det Huus, som hun kiøbte av Feltherren (Jacob de la Gardie) til sin Fru Moder meublere, ligesom til at boe der», rapporterade den förre den 27 september 1651 till Köpenhamn. Christina, skrev Picques i oktober 1651 till Paris, »låter ställa i ordning det palats, som hennes mor lämnat; hon låter föra dit alla vackra tavlor från sitt kabinet och till och med inreda ett bibliotek; allt detta låter förmoda, att hon vill dra sig tillbaka dit». Den första uppgiften om att Christina efter tronavsägelsen tänkte bosätta sig i Rom möter väsentligt senare.³ I källmaterialet är denna Christinas tanke satt i sam-

¹ Chanut till Brienne 13/5 1651. Jfr. Chanut till Christina 16/12 1651 och *Mémoires de Chanut*, II, s. 321.

² Utdrag ur Peder Juuls depeesch 27/9 1651. *Hist. tidsskr.* (dansk), V, s. 313. *Mémoires de Chanut*, II, s. 297.

³ Christina stod sedan 1649 i korrespondens med hertig Paolo Giordano II av Bracciano. Korrespondensen innehåller under de första åren endast de utsöktaste artighetsfraser. Christina hade emellertid sommaren 1651 fått mottaga några presenter av hertigen och denne hade bett om ett porträtt av henne. Christina sände

manhang med att hon på våren 1652 beslöt att öppet övergå till katolicismen. Beslutet omöjliggjorde för Christina, en katolik, att efter tronavsägelsen bo kvar i Sverige. Christina skall ha tagit den ofrånkomliga konsekvensen av sitt beslut. I början av maj 1652 sände hon Casati till Rom. Han hade att meddela påven, att hon beslutat öppet övergå till katolicismen, avsäga sig kronan och ta sitt residens i Rom.⁴

I april-maj 1652 har Christina sålunda fattat det definitiva beslutet om hur hon skulle inrätta sitt framtida liv. Alltifrån denna tid började Christina genom jesuitfäder, som reste mellan Stockholm, Rom och Madrid, och senare med bistånd även av den spanske ambassadören Pimentel i väl bevarad hemlighet arbeta på att ordna sitt mottagande i Europas katolska värld. Även hemma i Stockholm började hon följande år vidtaga åtgärder för sin bosättning utomlands. Den berömde biblioteksmannen Gabriel Naudé var vid denna tid Christinas bibliotekarie. Han var bekymrad. Han såg ingen möjlighet att fullt ordna Christinas bibliotek, skrev han till Mazarin, i synnerhet som de rum, dit det var ärnat att flyttas, kanske icke blev färdiga under hela året. »Drottningen sade den ena dagen ett, den andra något annat», skrev Naudé till Claude Saumaise; han

onom detta och skrev i ett brev av den 18 oktober 1651, således efter tronavsägelsen i riksrådet: »Lorsque cette heureuse peinture aura l'honneur (d'entrer) dans votre illustre Rome, plaiguez avec moi mon grand malheur qui m'a réduite au point de lui porter envie. J'achèterais, s'il était possible, d'une grande partie de mes autres félicités ce bonheur qu'il aura, mais mon destin m'a tellement ôté l'espérance de ce bien qu'il ne me laisse pas seulement la liberté de le souhaiter. Je le desire pourtant malgré lui, et mon esprit malgré lui rendra ses pensées citoyenne en cette glorieuse ville. Pardonnez à mon transport; il m'a fait parler avec plus de liberté qu'il mes permis. S'il était possible d'ajouter la parole à cette peinture, je la ferais parler afin de pouvoir en secret plaindre auprès de vous mon irrémédiable malheur». Denna artighetsfras kan näppeligen vara skriven av en Christina, som bereder sig att för livet bosätta sig i Rom. BILDT, Cristina di Svezia et Paolo Giordano II, duca di Bracciano. Archivio della R. Società Romana di storia patria, XXIX, s. 16.

⁴ Malines' rapport om Christinas omvändelse. Archivio della R. società romana di storia patria, XXXIII, s. 255; BOERO, a. a., s. 41.

misstänkte, att Christina talade på detta sätt »för att ingen skulle kunna ana eller veta, vad hon tänkte företa sig. Det är så mycket svårare att veta detta», tillägger han, »som hon ofta handlar på helt annat sätt än hon sagt sig skola göra». ⁵ Naudé dömde rätt. Christina sade, att hon ville ha sitt bibliotek ordnat och ville flytta det till nya rum på slottet. Hon ville intetdera. Hon ville något helt annat och handlade därefter. Hon ville så oförmärkt som möjligt föra sitt bibliotek till utlandet. På sommaren och hösten 1653 fann hon tillfällen härtill.

Under frondeoroligheterna i Frankrike hade Mazarins bibliotek sekvestrerats och 1652 delvis sålts på offentliga auktioner i Paris. En av Christinas agenter hade gjort stora inköp för hennes räkning. Christina förklarade, att hon ogillade dessa inköp. Hon befallde, att allt som inköpts skulle återlämnas till Mazarin för att visa honom den aktning, som hon hade för honom. När Mazarin på sommaren 1653 åter tagit makten i Frankrike, satte hon i gång härmed. Mazarins samlingar inlastades på skeppet »Fortuna» för att återföras till Frankrike. Men »Fortuna» fick också annan last. Christina lät i hemlighet inlasta »les plus belles tapisseries de sa maison, le meilleur de sa bibliothèque et le plus pretieux de son cabinet». Hennes bibliotekarie Raphael Trichet du Fresne, som medföljde skeppet, värderade hela lasten till 500.000 livres. I Stockholm hade man börjat knota över att Christina sände så många saker till Frankrike, berättade du Fresne för Chanut. Men man förstod icke vad som var å färde. Man synes ha trott, att det var saker, som Christina tänkte sälja i Frankrike eller att det var presenter till Mazarin och den franska änkedrottningen. »Fortuna» avseglade

⁵ Naudé till Mazarin 10/5 1653. Archives des Aff. Étr. Suède 17; Naudé till Saumaise 11/1 1653. Mss. fr. 3930. Bibl. nationale. Paris; jfr Bochart till Vossius 24/5 1653. HARALD WIESELGREN, Drottning Christinas bibliotek och bibliotekarie före hennes bosättning i Rom jemte en öfverblick öfver de Kungl. Biblioteken i Sverige före hennes regeringstid. Stockholm 1901, s. 92.

från Stockholm den 23 augusti 1653 och dess kostbara last fördes till Antwerpen.⁶

Christinas första försök att bortföra sina tillhörigheter från Stockholm hade lyckats. Snart nog yppade sig ett nytt tillfälle härtill. Pesten härjade i Stockholm hösten 1653. Den 14 september proponerade Christina i riksrådet, om icke hon med hovet skulle flytta från staden. Följande dag beslöts i riksrådet, att hon med det allra första skulle flytta till Göteborg. Christina meddelade, att hon tänkte ditsända »sina mobilier, vilka så snart intet kunna komma tillbaka». Dessa inlastades på tvenne till Frankrike och Portugal destinerade skepp, som skulle avlämna dem i Göteborg. »Allt husgeråd, som dageligen brukas på slottet, är borttaget och somt redan sin kos, och somt skall ännu förskickas åt Göteborg», skrev Johan Ekeblad till sin fader den 21 september. Skeppen avseglade med sin last. Men Christina flyttade icke till Göteborg, och skeppen avlämnade icke sin last där. Den har, sannolikt med »Fortuna», som gick över Göteborg, förts till Antwerpen.⁷

⁶ Källställena om »Fortuna» hos OLOFSSON, S. I., a. a., s. 309, n. 23. Se även A letter of intelligence from Paris 1/4 1654. THURLOE, a. a., II, s. 184.

⁷ Källställena hos OLOFSSON, S. I., a. a., s. 309, n. 24. Därutöver: v. Beuningen till regeringen i Haag 27/9 1653. Hollandica. Appelbom till Kungl. Maj:t 20/10 1653. Sv. Riksark. – Om Christinas bortflyttning av sina tillhörigheter från Sverige se även en senare depesch från Chanut till Brienne. Haag 8/10 1654. Arch. des Aff. Etr. Holland 54. Det heter i denna. Elle (Christine) adjousta . . . que son premier dessein auoit esté de se rendre d'abord en France pour passer de là en Italie, et mesme que les ordres en auoient esté donnez au vaisseau qui portoit ses hardes; mais elle les changea sur ce qu'on luy dit que les pays bas seroient bien plus commodes pour y rassembler son équipage et l'envoyer en Italie par la mer; sur quoy ayant deliberé entre la Hollande et les provinces catholiques elle auoit preferé Anuers à Amsterdam, ne se fiant pas tant aux hollandois, s'ilz estoient violament sollicité de la Suède d'apporter quelque empeschement à son voyage. Se även Chanut till Bordeaux. Haag 7/8 1654: The queen of Sweden . . . Her train is arrived at Amsterdam by sea. THURLOE, a. a., II, s. 492. Den 29/12 1654 ställde borgmästaren i Antwerpen det övre galleriet i börshuset till Christinas disposition för uppställning av hennes bibliotek. BURENSTAM, La reine Christine de Suède à Anvers et Bruxelles, s. 99. Inventarier över Christinas tav-

Christinas resa till Antwerpen var även förberedd på annat sätt. Vid årsskiftet 1653–1654 hade Christina utsett en portugisisk jude, bankiren Garcia de Illán, till sin resident i Antwerpen. Vid hennes ankomst dit stod ett dennes palats, ett av Antwerpens största och förnämsta, färdigt att mottaga henne. Palatset var med sina kolonnader, sina stora salar, sin audienssal med tronekrona och sin praktfulla inredning fullt värdigt en kunglig person.

3

Det sätt på vilket Christina efter tronavsägelsen lämnade Sverige och hennes resa inkognito och förklädd till Antwerpen fick emellertid av henne själv säkerligen icke förutsedda följder. Hon hade givit sina belackare och tidens skandalskrivare ett handtag. Hon framställdes av dem som en landstrykerska, som i Hamburg tog in hos en judisk läkare, som reste utan präst, utan kvinnlig uppvaktning eller tjänare och »se faisoit donner la chemise, et quelque chose au dela par des valets de chambre».¹

Christina var upprörd, men stod maktlös inför dessa skandalrykten. Hon ansåg sig ha goda skäl för att ha lämnat Sverige brådstörtat och förklädd. Men skälen var av den art, att det var utslutet att kunna bekantgöra dem. Få skulle tro på dem, och de kunde lätt medföra en brytning av det goda förhållande, som Christina önskade uppehålla med Carl X Gustaf och Sverige. När Chanut i oktober 1654 besökte Christina i Antwerpen anförtrodde hon honom emellertid skälen för att hon lämnat Sverige på så uppseendeväckande sätt. Christina sade till Chanut, att »man gjorde henne orätt, när man lät henne resa runt i världen som en vagabond. Hon hade lämnat Sve-

lor, tapissier etc. i Antwerpen i BURENSTAM, Handskrifter i nederländska och belgiska m. fl. arkiver, s. 47 och GRANBERG, O., Kejsar Rudolfs konstskammare och drottning Kristinas tavelgalleri i Rom. Bilaga II.

¹ Histoire de la Vie de la Reyne Christine, s. 44, 46, 74, 77.

rige brådstörtat och förklädd», utvecklade hon, »då hon hade stor anledning befara, att man skulle försöka kvarhålla henne i landet; hon hade rest på samma sätt genom Danmark, då hon icke var alltför säker på danskarnas pålitlighet; hon hade lämnat Hamburg i hemlighet av samma anledning och tagit en omväg för att inte resa genom det svenska Bremen.» Något tidigare, i september 1654, hade Christina anförtrott den österrikiske fältherren Raimondo Montecuccoli samma förklaring till sin brådstörtade avresa från Sverige.²

Under tre år hade Christina genom praktiskt taget daglig förställning och allehanda konstgrepp lyckats fördölja, att hon var katolik och stod i nära förbindelser med Rom. Att övergå till katolicismen och ha förbindelser med Rom var i dåtidens Sverige och ännu långt senare brottsliga handlingar. Så sent som 1858 dömde Svea hovrätt sex kvinnor till landsförvisning för att de avfallit från evangeliska läran och blivit katoliker. Straffet för Christina var, som här tidigare omnämnts, enligt dåtidens lag, att hon förverkat arvsrätt och krona; för svenska undersåtar var det biltoghet över allt Sverige. Senast från maj 1654 hade rykten börjat gå i Sverige, att Christina hade för avsikt att övergå till katolicismen. Samtidigt gick rykten, att Axel Oxenstierna och ständerna hade planer på att därför och av andra orsaker förhindra, att hon lämnade landet.³ Källmaterialet tillåter icke avgöra om ryktena talade sanning. Men i detta sammanhang är det utan betydelse. Christina har blivit upp-

² Chanut till Brienne. Haag 8/10 1654; MONTECUCCOLI, I Viaggi, s. 42, 55, 81; Jfr. PALLAVICINO, Vita di Alessandro VII, I, s. 353.

³ Mémoires de Chanut, III, s. 361, 363, 407, 438, 440, 445; Picques till Chanut. Uppsala 8/5 1654. Mélanges de Colbert 8. Bibl. nat. Paris. Även Chanut berfardade, att Christina efter tronavsägelsen inte skulle få den frihet, som hon väntat: je ne puis celer à Vostre Eminence, que ses desseins ont esté conduits et menagez avec si peu de secret que j'ay grand apprehension que cette princesse quittant la couronne ne trouve pas la liberté, qu'elle s'est promise. Je ne puis excuser mr. Pimentel de ne luy auoir point donné de meilleurs conseils. Chanut till Mazarin. Haag 4/6 1654. Hollande 52. Arch. des Aff. Etr.; An extract of a letter from Amsterdam 26/6 1654. THURLOE, a. a., II, s. 377.

skrämnd och trott på ryktena. Det spel, som hon under tre år spelat för att fördölja sin övergång till katolicismen, har krävt nerver av stål. Slutligen, i sista stund, när Christina genomfört tronavsägelsen och skulle lämna Sverige, har nerverna sviktat. Enligt hennes egen utsago: hon flydde från Sverige.

4

Under flera år hade Christina i Sverige levat under trycket, att hennes övergång till katolicismen och förbindelser med Rom plötsligt kunde röjas. Trycket hade varit hårt. I Antwerpen och Bryssel lossnade det. Christina kunde här, som hon en gång i oktober sade Klas Tott, »bruka en frihet, som hon köpt 'au prix d'une couronne'». Hon levde i Antwerpen och Bryssel under ett år – 5 augusti 1654–22 september 1655 – som medelpunkten i ett intensivt sällskapsliv. »Jag njuter i Antwerpen äran att tjäna drottningen av Sverige», skriver Raimondo Montecuccoli i ett ofta citerat brev; »promenader, musik, teater och den förnäma värld, som från alla trakter samlas hit för att hylla denna stora drottning, gör att Antwerpen kan liknas vid en av de lyckliga öar, som mitt i oceanens svall njuter det ljuvligaste lugn eller vid ett av dessa höga berg, där man ser molnen och dimmorna under sig utan att klarheten kring toppen störes.» Även riksrådet Klas Tott, som Carl X Gustaf sänt till Antwerpen för att förmå Christina att återvända till Sverige, har i oktober 1654 gett en skildring av Christina i Antwerpen. Han skriver til Carl X Gustaf: »Hennes Maj:t är eljest rätt content och mår övermåttan väl och bekymrar sig om ingenting mera än om sitt hushåll och om sin lust, den hon nu merendels har uti de fransyska komedierna hon var dag låter leka för sig».¹

Klas Tott tog i ett avseende miste. Även allvarliga, för hennes kommande liv avgörande frågor sysselsatte Christina i Ant-

¹ Klas Tott till Carl X Gustaf. Antwerpen 8/10 1654. Skrivelser till Kungl. Maj:t. Sv. Riksark. Om Christina i Antwerpen och Bryssel se även BURENSTAM, a. a.

werpen och Bryssel. Hon tog under uppehållet här ett länge förberett steg. Julafton 1654 avlade hon i Bryssel den katolska trosbekännelsen. Men ännu i djupaste hemlighet. Hon planerade sin resa till Rom. Ekonomiska svårigheter syntes skola hindra den. Christina lyckades för tillfället bekämpa dem och arbetade energiskt, men resultatlöst på att trygga även sin framtida ekonomiska ställning. Hon sökte göra sig fri från allt ekonomiskt beroende av Sverige.² Och slutligen: Christina kastade sig ut i europeisk storpolitik.

Den politiska situationen i Västeuropa dominerades under 1650-talet av kriget mellan de båda katolska stormakterna Frankrike och Spanien. Kriget, i vilket nu den berömde fältherren Le Grand Condé slutit sig till Spanien och kämpade mot sitt eget land, gick vid Christinas ankomst till de spanska Nederländerna på sitt tjugonde år och fördes väsentligen i dessa.

Under sin vistelse i Antwerpen och Bryssel upptog Christina en tanke från sin svenska tid: att bli fredsmedlare mellan Spanien och Frankrike och i synnerhet mellan detta senare och Le Grand Condé. I detta syfte kallade hon Chanut till Antwerpen, sände Klas Tott till Paris och drev underhandlingar även i Madrid och Wien. På spanskt håll ställde man sig icke ovillig till Christinas tanke. Men i Paris förutsåg Christina starkt motstånd. Hon framförde därför sina planer med stor försiktighet till Chanut. Hon upprepade många gånger i sitt samtal med honom, att hon icke ens ville tänka på dem, om man i Frankrike hade något misstroende mot henne. Samtidigt sökte hon vinna Mazarins bevägenhet genom att nu i gåva till honom överlämna den värdefulla samling av manuskript, som ett hennes ombud inköpt på den auktion, som under Mazarins landsflykt hållits i Paris på hans bibliotek. Men alla Christinas ansträngningar var bortkastade. Mazarin tackade i ett utsökt artigt brev för Christinas gåva men avvisade bestämt Christinas fredsmedling.³

² CURT WEIBULL, a. a., s. 107.

³ I brev av 21/10 1654 till Christina tackar Mazarin för denna gåva: Madame,

Med oro hade Mazarin uppmärksammat, att Christina under de sista åren av sin regering i sin politik visat en dragning åt Spanien. Nu hade hon slagit upp sina bopålar i spanskt land och levde i nära nog helt spansk omgivning. Mazarin ansåg henne vara lika spansk som en spanjorska och var övertygad om att hon gick Spaniens och Le Grand Condés ärenden. Hans farhågor gick längre. Han fruktade, att Christina skulle draga Carl X Gustaf över på Spaniens sida. Chanut hade uppfattningen, att Christina icke var så spanskvänlig, som Mazarin trodde. Men Mazarin lät icke övertyga sig av Chanuts ord. Christina var väl icke längre Sveriges drottning, men Mazarin kände hennes politiska begåvning och betraktade henne ännu som en politisk maktfaktor. Han inledde en häftig aktion mot Christina. Den franske ambassadören i Sverige Charles d'Avaugour fick instruktioner, som gick ut på att diskreditera Christina hos Carl X Gustaf och söka förhindra, att hon lockade honom över på Spaniens sida. Han skulle »dans le secret de la dernière confidence» meddela Carl X Gustaf, att Christina i Bryssel övergått till katolicismen. Ytterligare skulle han säga honom, att Christina var så tillgiven spanjorerna, att hon gick deras ärenden utan någon hänsyn till Sveriges väl och fred. Som ett säkert bevis härför skulle d'Avaugour anföra, att Christina för spanjorerna vunnit ett stort antal av »creatures» och anhängare, som hon säger sig ha i Sverige, och lika många, som hon mot ersättning av spanjorerna betalar betydande pensioner av de inkomster, som hon har i Sverige. Ett annat bevis för

j'ay receu les manuscrits que V.M. m'a fait l'honneur de me renvoyer. Ce present à la verité est en soy fort considerable; mais la bonne grace avec laquelle il m'a esté fait, en augmente de beaucoup le prix, et en embellit la magnificence. Ma bibliothèque en sera sans doute bien plus ornée qu'elle n'estoit auparavant, et des livres que la violence en auoit fait sortir, y rentreront par ce moyen comme en triomphe. Il n'appartient, madame, qu'à V.M. a faire de ces glorieuses changemens. Mais après que le monde luy a veu faire largesse d'une grande couronne, il ne fait plus s'estonner d'aucune autre qu'elle puisse faire. Archives des Aff. Etr. Suède 20.

Christinas beroende av spanjorerna, som Mazarin ville ha framfört till Carl X Gustaf, var att Christina om Ludvig XIV skulle ha sagt, att han var »un poltron et lache prince».⁴

Samtidigt utsattes Christina från Frankrike för rent personliga angrepp.

5

I alla tider har pamfletten, den anonyma smädeskriften, varit ett politiskt vapen av betydelse. Men aldrig torde denna litteratur i äldre tid ha nått den utveckling och blomstring, som i frondens Frankrike under slutet av 1640-talet och första hälften av 1650-talet. Under denna tid spriddes i avskrifter och trycktes pamfletter i tusental. De var främst riktade mot Mazarin, italienaren, som tidvis var Frankrikes enväldshärskare. Mazarin och även änkedrottning Anna smädades på det grövsta. »Mazarinaderna», som denna litteratur kallas, är i all huvudsak en lögn- och smutslitteratur.¹ Under den tid, då Christina sökte göra sig till fredsmedlare mellan Frankrike och Spanien och mellan Frankrike och Le Grand Condé, kom även från Frankrike en liten svärm av smädeskrifter mot henne. Till antalet är de fyra, dock är den ena knappast mera än en kort sammanfattning av de andra. Antalet är icke stort i jämförelse med »Mazarinaderna», men kampanjen mot Christina var effektivt upplagd. Två av smädeskrifterna trycktes. En av dessa, »Le Genie de la Reyne Christine de Suede», utkom på franska, tyska, holländska och engelska, den andra, »Brieve Relation de la Vie de Christine Reyne de Suede, iusque à la demission de sa Couronne et son arrivement à Bruxelles», på franska, latin, tyska och engelska.²

⁴ CURT WEIBULL, a. a., s. 109, 129 och där anförda källor.

¹ MOREAU, C., Bibliographie des Mazarinades. Paris 1850. Bibliografien är numera icke längre fullständig. Mängder av »Mazarinader» ha uppdagats sedan 1850.

² På de första franska upplagorna anges utan ort 1655 som tryckår. Uppgiften torde icke utsluta, att skrifterna förelegat i tryck redan 1654. Jfr ovan s. 206. »Le Genie de la Reyne Christine» är daterad »A Paris le 5 juin»;

Alla smädeskrifterna är anonyma.³ I den ena av dessa skrifter, »Copie D'une Lettre escrite de Bruxelles à la Haye, Touchant la Reyne de Suede», förhånas och förlöjligas Christinas utseende och sätt att kläda sig: »om diroit que c'est un singe, que l'on c'est ainsi deguisé pour divertir la Compagnie»; hon smädas för sin inbillade lärdom, sina ohyggliga, avskyvärda, med exempel belysta blasfemier, för sitt svärjande och sin utan gräns skamlösa konversation: »il n'y a point de charetier dans tout le Brabant, qui jure si furieusement qu'elle fait, et la plus effrontée maquerelle⁴ qui soit au monde rugiroit en luy entendant dire les mots de bordel, qu'elle a continuellement dans la bouche»; och slutligen för sitt skandalösa, liderliga leverne. Christina är homosexuell: »elle devint amoureuse d'une Juifve, qu'elle menoit publiquement dans son carosse, et qu'elle faisoit coucher quelques fois avec elle. Car elle est une des plus ribaudes triballes (tribades) dont on ait jamais ouy parler»; »Madame de Cueva . . . luy a souvent passé par les mains, et l'on tient pour certain, qu'elle luy a servi de succube». Samtidigt har hon manliga älskare: »la fille du grand Gustave (s'est) prostituée infamement à un miserable Espagnol». Bourdelot, en

»Brieve Relation» »A Paris ce 5 Sept.» Dateringarna finnas icke i trycken från 1655 och torde icke vara tillförlitligare än skrifterna i övrigt. Enligt en depesch från Chanut till Mazarin, Haag 8/4 1655, har den senare skriften varit i omlopp sedan en månad eller mera. I ett brev från Guy Patin till Charles Spon av 21/1 1655 uppger den förre, att han från Haag fått två smädeskrifter mot Christina och Bourdelot. Nouvelles lettres, II, s. 62. Brevet är emellertid feldaterat. Det omtalar även Christinas ankomst till Rom och kan sålunda icke vara skrivet i januari 1655. Jfr GRAUERT, a. a., II, s. 70, n. 81. — »Le Genie de la Reyne Christine» omtrycktes bl. a. i »Histoire de la vie de la Reyne Christine de Suede». Stockholm 1677, s. 1 under titeln »Le Pourtrait de la Reyne Christine»; »Brieve Relation» omtrycktes även sammastädes, s. 59 under titeln »L'Adieu des Francois à la Suede». Tryckorten Stockholm för skriften »Histoire de la vie de la Reyne Christine de Suede» torde vara falsk.

³ Om författare till de tryckta smädeskrifterna se senast STOLPE, I, s. 277.

⁴ Maquerelle=celle qui faîte métier de debaucher des femmes et des filles; celle qui tient une maison de filles. LITTRÉ, Dictionnaire de la langue française, s. 1985.

ateist och skurk, har gjort sin lycka hos henne genom att ha givit henne medel att undanröja följderna av hennes sexuella utsvävningar. En annan läkare, Sorreau, säges ha gjort henne samma tjänst: »car çelon la vie quelle a menée, et qu'elle méne encore á present, elle a souvent besoin de telles gens». Många andra satser i denna skrift är lika grova eller än grövre. Några av mera sammanfattande karaktär kan ytterligare tjäna som prov på den uppfattning, som den anonyme författaren söker sprida om Christina: »elle n'a aucune qualité digne de la moindre louange, qu'on luy a donnée, elle n'a rien dans sa personne, qui ne soit ridicule; et de toutes les creatures, que l'on a jamais veües, c'est la plus extravagante»; »il vous foudroit faire un volume, si je voulois vous escrire toutes ses impietez; qu'il vous suffise de sçavoir, que jamais le Monde n'a produit un monstre si salle, ny si digne d'estre en execration à tout ce qu'il y a de Chrestiens, et de gens d'honneur».⁵

»Copie d'une lettre escritte de Bruxelles à la Haye» är en smädeskrift av grövsta och tarvligaste slag. Den är inriktad på att skandalisera Christina personligen och hennes privatliv. Att Christina är en varelse utan religion, och att hon offentligt predikat ateism förkunnas också i denna skrift, men författaren lägger icke någon huvudvikt härpå.

De båda andra, 1655 tryckta smädeskrifterna »Le Genie de la Reyne Christine de Suede» och »Brieve Relation de la Vie de Christine Reyne de Suede», har en annan uppläggnings än »Copie D'une Lettre escritte de Bruxelles à la Haye». Christina hade vid den tid då de trycktes, hyllats i oräkneliga panegyriker. Hon var en av sin tids stora ryktbarheter. För en smädeskrivare, som ville bli trodd, var det uteslutet att icke taga hänsyn härtill. Smädeskrivarna tog också hänsyn härtill. Deras framställningar av Christinas ungdom och första regeringsår är panegyrik i den stora stilen. Inslag härav finnes även runt om bland smädel-

⁵ Histoire de la vie de la Reyne Christine de Suede. Stockholm 1677, s. 38. Skriften synes 1654 ha spritts endast i avskrifter och ha tryckts först 1660.

serna i »Le Genie de la Reyne Christine». »La grande Christine» har under sin ungdom och sina första regeringsår med rätta varit berömd i hela Europa som den gudfruktigaste, rätt-rådiga och dygdeädlaste furstinnan, heter det. Hela världen har beundrat henne. Men en förändring har inträtt. Christina har under senare delen av sin regeringstid förvandlats till oigenkännlighet.

Christinas förvandling förklaras på olika sätt i de båda smådeskripterna. I »Le Genie de la Reyne Christine» har gudinnan Minerva haft herraväldet över Christina i hennes tidigare år, men Venus och Merkurius har undanträngt henne och tagit makten över Christina. I »Brieve Relation de la Vie de Christine» är det Bourdelot, som varit Christinas onde ande och bragt henne på fall. Bourdelot är i denna skrift en man utan religion och gudsfruktan, »un monstre, un homme mercenaire et impudent, un homme de boüe, une ame lasche et basse et en fin un Athée»; »malfaisans et abominable», »infame». I de båda skrifternas skildringar av Christina under denna tid upprepas i vissa delar, något olika utformade och stundom något mildrade, grovheterna från »Copie d'une lettre de Bruxelles». Christina är i »Brieve Relation» en varelse »sans religion, sans pieté, sans vertu, sans loyauté, dissolüe et libertine en ses discours, fourbe, trompeuse, medisante, mocqueuse». Huvudtemat i framställningarna är emellertid ett annat: Christinas inställning till religion. Christina är i båda skrifterna den personifierade gudlösheten. Uppfattningen bevisas i »Le Genie de la Reyne Christine» med en rad gudlösa maximer, som tillskrives henne. Den sammanfattas i »Brieve Relation de la vie de Christine» i följande ord: Christina reser runt världen utan att ens ha en präst i sin svit. »Hon tvivlar på om det finns en Gud och en försyn; hon tror icke på paradiset, icke på helvetet, icke på helgonen, icke på djävlarne, icke på yttersta domen, icke på uppståndelsen och följaktligen icke heller på själens odödlighet; inkarnationen är för henne en fabel». Men »Brieve Relation» är

trots allt detta icke helt entydig. I en passage har oförmedlat och plötsligt insmugit sig ett tvivel på att Christina verkligen är en ateist. Tvivlet lägges i munnen på en trovärdig man, som flera gånger 3 à 4 timmar samtalat med Christina om existensen av en gudom och en försyn. Det har förefallit denne sannolikt, att Christina i sitt resonnemang i denna fråga mera velat lysa med »son bel esprit» än att vilja förneka detta mysterium. Hon följer skolastikernas exempel. Liksom dessa kunde disputerat om det fanns en Gud, är »Brieve Relations» sagesman övertygad om, att Christina mera bekämpar sanningen, att det finns en gudom och en försyn, »pour exercer sa science, dont elle est fort avantageusement partagée» än i brottslig tanke och förnekelse.

6

Det har alltid varit något i Christinas historia svårförklarligt, att hon under sin vistelse i Antwerpen och Bryssel utsattes för dessa ursinniga smädeskrifter. Christina var dock under denna tid av sitt liv en privatperson. Smädeskrifterna har här i det föregående satts i sammanhang med Christinas försök att spela en roll i storeuropeisk politik, hennes plan att bli fredsmedlare i kriget mellan Spanien och Frankrike och mellan detta senare och Le Grand Condé. En bekräftelse av att smädeskrifterna hör hemma i detta sammanhang har givits av ingen mindre än Le Grand Condé själv. I ett brev till sin representant i Madrid le comte de Fiesque av januari 1655 berättar Le Grand Condé om Christinas fredsplaner. Han återger därefter i brevet rykten om Christinas ateism, lösaktiga tal och blasfemier och skriver, »folk och särskilt präster började sprida dessa rykten för att motarbeta Christinas fredsförslag; man sade, att ett fredsförslag från en sådan drottning kunde Gud aldrig befrämja».¹ De rykten, som Le Grand Condé här återger om Christina, överensstämmer helt med innehållet i smädeskrifterna. De härrör från dessa. Men varifrån stammar smädeskrifterna? Frågan kan be-

¹ LE DUC D'AUMAË, Histoire des princes de Condé, 6, s. 699.

svaras i fråga om en av dem, »Brieve Relation de la Vie de Christine».

I en depesch från Haag till Mazarin omtalar Chanut, att de som sett denna skrift, sagt honom, att den är förolämpande förtal utan kvickhet och hopsatt av någon av dem, som Bourdelot behandlat illa i Sverige.² Chanuts sagesmän har delvis dömt rätt. Författaren berättar själv, upprepade gånger, att han vistats i Stockholm samtidigt med Bourdelot, och skriften vittnar överhövan om hans levande hat till denne. Smädeskriftens yttersta ursprung kan emellertid spåras på annat håll. En undersökning av dess källor ger härvid en ledtråd.

Innehållet i »Brieve Relation» ger uppenbart vid handen, att en av dess huvudkällor varit rykten och historier, som berättats i franska kretsar i Stockholm under den tid då författaren levat där. Men författaren har även använt en annan källa: Picques' depescher från Stockholm till Mazarin och Brienne. Grundtemat i »Brieve Relation» är detsamma som i Picques' depescher: Bourdelot är i båda skurken i dramat och Christinas onde ande. Överensstämmelsen sträcker sig längre. Även samma ord och satsfogningar som i Picques' depescher återfinnes i »Brieve Relation».

MÉMOIRES DE CHANUT:

- III, s. 92: Elle (Christine) ne mangeoit presque plus en public.
- III, s. 92: Les grandes se plaignoient tous qu'il (Bourdelot) leur ostoit la satisfaction de voir leur Reine.
- III, s. 125: Avant l'arrivée de Bourdelot elle estoit fort Religieuse — — — mais depuis qu'elle (Christine) l'eust approché auprès d'elle, on remarquoit qu'elle faisoit vanité de n'avoir point de Religion.

BRIEVE RELATION:

- s. 4: Auparavant elle (Christine) mangeoit le plus souvent en public.
- s. 4: Les Senateurs et les Grandes du Royaume avoyent de la peine à la (Christine) voir, ou à luy parler.
- s. 7: la quelle (Christine) veritablement a esté tout un temps avant la venue de Bourdelot fort pieuse et fort religieuse comme j'ay desja dit; mais apres on l'a veu douter s'il y avoit un Dieu et une providence.

² Chanut till Mazarin 8/4 1655. Arch. des Aff. Étr. Hollande 55.

- III, s. 93: elle (Christine) le (Bourdelot) consideroit comme le premier homme du siecle.
- III, s. 125: Car elle (Christine) n'avoit dans sa carcasse avec elle que Pimentel et deux ou trois autres Estrangers; cet Envycé d'Espagne estoit incessamment à ses costez, on remarqua qu'il avoit esté avec elle en un Bal jusques à trois heures apres minuit.
- s. 14: Bourdelot, que la Reyne a fait passer pour le premier homme du monde.
- s. 11: c'estoit luy seul – – – qui l'accompagnoit dans toutes ses promenades, qui l'entretenoit le soir jusques à trois et à quatre heures apres minuict.

Författaren till »Brieve Relation de la Vie de Christine», har haft tillgång till Picques' depescher. De förvarades vid denna tid i det franska utrikesministeriet. Slutsatsen ligger nära. Han har arbetat i dess tjänst, varit ett dess verktyg i kampanjen mot Christina. »Brieve Relation», och sannolikt även de andra smådeskrifterna mot Christina är ett led i den franska politiken och dess mot Christina riktade propaganda.³

Mazarins avvisande hållning till Christinas planer på att bli fredsmedlare i kriget mellan Spanien och Frankrike och hans kampanj mot henne ledde till önskat resultat. Christina omöjliggjordes som fredsmedlare. Kampanjen mot Christina fick emellertid även ett annat resultat. Smådeskrifterna trycktes och omtrycktes upprepade gånger, 1660, 1663, 1668, 1670 och 1677. De blev ett lättillgängligt källmaterial och fick under århundraden bestående betydelse för historieskrivningens och romanförfattningens uppfattning av Christina. Särskilt för franska historiker och romanförfattare. Dessa har sällan eller aldrig kunnat utnyttja det svenska källmaterialet. Men även svensk historieskrivning hämtade länge åtskilligt från smådeskrifterna. Ännu Erik Gustaf Geijer använde dem. Han hämtade från dem

³ Ännu vid månadsskiftet april-maj 1655 begagnade Mazarin sig av smådeskrifterna mot Christina i sin politiska propaganda. Chanut fick order att i Sverige sprida kunskap om »la conduite que tient la reyne Christine». Det var lätt gjort, svarade Chanut: han umgicks på förtrolig fot med den svenske residenten i Haag. Om underrättelserna kom från denne, »il ne sera point suspect». Chanut till Mazarin 6/5 1655. Arch. des Aff. Étr. Hollande 55.

den insinuanta uppgiften, att Christinas omvändelse bestämdes av Pimentel, »som bodde på slottet och tillbragte tiden med henne intill kl. 3 och 4 om nätterna».

7

En kritisk värdesättning av smädeskrifterna från tiden för Christinas vistelse i Antwerpen och Brüssel kom med W. H. Grauerts Christinabiografi 1837–1842. Det resultat, som Grauert nådde, innebar en skarp brytning med tidigare värdesättningar. Skrifterna är enligt Grauerts mening helt igenom skandalösa pamfletter utan faktiska bevis, utan kunskap om händelser och förhållanden, fulla av motsägelser och positiva misstag, av lidelsefull förbittring och personligt hat, pölar av pöbelaktiga, smutsiga gemenheter. Författarna, som är utan all bildning, kan, framhöll han, endast ha tillhört den tjänande klassen. Skrifterna är utan vetenskapligt värde.¹

Denna Grauerts värdesättning av smädeskrifterna är en av grundstenarna för den uppfattning av Christina, som han framförde. Den slog så småningom igenom. Med full rätt har det framhävts, att svenska forskare i senare tid kategoriskt avvisat dessa skrifter som rena nidskrifter. Avvisandet har varit enhälligt. Smädeskrifterna har också, sedan Grauerts biografi utkom, knappast kommit till användning som källor i annat än romaner och romanartad litteratur om Christina.

Efter mer än ett århundrades nära nog ostörda vila bland literärt avskräde har emellertid dessa smädeskrifter fått en renässans som historiska källor. Fransk litteraturhistorisk forskning, företrädd av René Pintard, har med instämmande av företrädare för svensk litteraturhistorisk forskning kommit fram till en annan värdesättning. René Pintard skall ha rättat ett historikernas misstag och gjort en vetenskaplig upptäckt.

René Pintard inleder sitt bidrag till Christinas historia med en bister kritik av det otal panegyriker och hyllningsskrifter,

¹ GRAUERT, a. a., II: s. V, 70.

som skrivits till Christinas ära.² Han lämnar dem också helt ur räkningen i sin framställning. Till smädeskrifterna har han däremot en motsatt inställning. Han bekymrar sig icke om att söka fastställa varken deras ursprung, karaktär eller syfte. »Det synes mig omöjligt», förklarar han kort och gott, »att icke taga hänsyn till de båda skrifterna 'Le Genie de la Reyne Christine' och 'Brieve Relation de la Vie de Christine'. Visserligen kan man misstänka dem för överdriven hårdhet, men de härrör från samtida, som stått Christinas omgivning nära, och man kan bestyrka, både att de känner till mycket och har förmåga av exakt framställning. De överensstämmer för övrigt», menar han, »i sina väsentliga påståenden med andra vittnesbörd».³

René Pintards värdesättning av de båda skrifterna är himmelsvitt skiljaktig från Grauerts. Skrifter, som för Grauert är vetenskapligt värdelösa, pöbelaktiga smuttskrifter, är för Pintard värdefulla, kunniga och exakta framställningar. I enlighet med denna sin värdesättning använder René Pintard också smädeskrifterna som historiska källor. Från dem hämtar han sin grunduppfattning av Christina och anför i sitt arbete ordagrant långa stycken ur dem. Bourdelot blir i hans framställning i nära nog högre grad än i smädeskrifterna den man, som religiöst och moraliskt depraverat Christina, Christina själv en ren ateist.

René Pintards värdesättning av de båda smädeskrifterna visar delvis på några historier och anekdoter och på yttranden av Christina, som dessa innehålla. Det främsta och bärande vittnesbörd han anför, är emellertid ett annat: det här tidigare anförda brevet från Le Grand Condé till le comte de Fiesque av januari 1655. I detta skall enligt René Pintard Le Grand Condé beskriva det olycksaliga och dåliga intryck, som Christina gjorde. Det är emellertid alldeles förhastat att som René

² PINTARD, a. a., I, s. 389.

³ PINTARD, a. a., II, s. 637.

Pintard och hans eftersägare i svensk litteraturforskning tro, att Le Grand Condés brev skulle bekräfta smädeskrifterna.

Efter att ha berättat om Christinas planer på en fredsmedling, skriver Le Grand Condé: »folk och särskilt präster började utsprida rykten för att motarbeta Christinas fredsförslag; man sade, att Christina var en drottning, som var utan Gud och religion, som icke ens hade en präst av sin egen religion i sin svit, som öppet bekände och predikade ateism, som enbart förde lösaktigt tal och till och med offentligt försvarade alla nationers och köns laster och som inte sade ett ord som inte var inmängt med en blasfemi. Ett fredsförslag från en sådan drottning kunde Gud aldrig befrämja.»⁴ Brevet bekräftar icke smädeskrifterna eller rättare de rykten, »les bruits», som började spridas för att motarbeta Christinas fredsplaner. Det endast återger dem. Ett referat av smädeskrifterna får hos René Pintard och i svensk litteraturforskning bekräfta dessa.

Le Grand Condés egen uppfattning av Christina var en annan än den, som kommer till orda i de rykten han återger. Den framgår otvetydigt av de rader i brevet till le comte de Fiesque, som följer omedelbart efter hans återgivande av de misskrediterande ryktena om Christina. »Det vanrykte, i vilket Christina satt sig, (fast jag, som Ni vet, icke tillhör de nogräknade), gör mig ont», skriver Le Grand Condé; »jag står helt och hållet på hennes sida och har tillgivenhet och vördnad för hennes person. Jag erkänner, att jag dog av otålighet att träffa henne och hade själv liksom hon förhoppningar om mycken glädje härav. Om min hederskänsla tillåt mig att lämna armén, innan den gått i vinterkvarter, skulle jag i sporrsträck gett mig i väg för att göra henne min uppvaktning.»⁵

⁴ Le Grand Condé till le comte de Fiesque. Janvier 1655. LE DUC D'AUMALE, a. a., s. 700.

⁵ Le Grand Condé till le comte de Fiesque. Janvier 1655. LE DUC D'AUMALE, a. a., s. 700; jfr s. 701: Pour revenir à ce qui me touche, on ne peut mieux estre dans l'esprit de personne que j'estoit dans celuy de la reyne de Suede, ni conserver plus de respect que j'en avois pour elle, jusques à ce que Pimentel y fust

Le Grand Condé visar sig i brevet till le comte de Fiesque i själva verket vara en beundrare av Christina. Och detta trots den skarpa konflikt som vid denna tid inträtt dem emellan: Christina hade vägrat att i sitt palats mottaga Le Grand Condé med samma hedersbetygelser som ståthållaren i de spanska Nederländerna, ärkehertig Leopold; Le Grand Condé var till ytterlighet uppskakad häröver.

Smädeskrifternas uppfattning av Christina har intet stöd i Le Grand Condés uttalanden. Småberättelser och anekdoter med ord, som Christina säges ha fällt, – ofta kanske missförstådda – är självfallet icke heller ett källmaterial att bygga på.⁶

arrivé. Även le comte de Fiesque var en stor beundrare av Christina. I ett brev till Le grand Condé från Madrid av 25/11 1654 skriver han: L'on envie le bonheur de voir tous les jours cette reine incomparable . . . Je ne suis poete; toutefois l'action que cette grande reine vient de faire m'a fait faire des vers que je vous envoie. En sonett om Christinas tronavsägelse medföljer brevet. Archives de Chantilly.

⁶ Se nedan s. 305. Än mindre bärkraft har följande: N'est pas aussi pendant les semaines où elle (Christine) se prépare à déclarer devant le P. Guemes sa foi nouvelle qu'elle se fait communiquer par Trichet du Fresne l'Heptaplomeres, enfin trouvé par celui-ci dans la collection de J.-B. Hautin, et que, ayant lu le manuscrit des Préadamites, elle presse Lapeyrère de le porter en Hollande et de le livrer aux imprimeurs. PINTARD, a. a., I, s. 399. Det kan tilläggas, att ett misstag insmugit sig hos Pintard. Det var icke under veckorna före sin hemliga övergång till katolicismen i Brüssel, julafton 1654, utan inemot två månader senare, som Christina erhöll ett exemplar av Heptaplomeres och lät sina sekreterare göra en avskrift. Om och när Christina läst denna skrift, som hon sökt förvärva redan 1650, är okänt. CHAUVIRÉ, R., Colloque de Jean Bodin, s. 5. – Även ett Christinas brev till filosofen Gassendi av januari 1655 har ansetts överensstämma med ryktena i Le Grand Condés brev. Christina säger sig i detta vara tacksam för att »nonobstant le changement que j'ai fait de ma condition vous estimez encore ma personne. Votre estime me justifiera contre ceux qui blâment mon action et votre approbation me suffira pour me confirmer dans l'opinion que j'ai d'avoir bien fait. Stolpe, I, s. 180 skriver med anledning av detta brev: »Det är karakteristiskt, att hon tillskriver nyepikurismens mästare, filosofen Gassendi, från Bryssel, i januari 1655» . . . »Det hade varit naturligare för en from katolik att tillskriva någon kardinal eller katolsk tänkare.» Christinas brev till Gassendi är ett artigt svar på ett brev från denne, i vilket han uttalat sin entusiastiska beundran för hennes tronavsägelse. Ingenting annat. Arckenholtz, a. a., I, s. 475; II, s. 106–108.

Det finns gott om berättelser och anekdoter, som berättar om ord och även handlingar av Christina av rakt motsatt innebörd än dem René Pintard anför. Smädeskrifterna är motpoler till panegyriker och hyllningsskrifter och av lika ringa värde som dessa. Om möjligt av än mindre. Smädeskrifterna mot Christina är anonyma. De panegyriker och hyllningsskrifter, som tillägnats henne, är skrivna av eller bekräftas av uttalanden av samtidens stora och största vetenskapsmän och kulturpersonligheter, en Descartes, en Pascal, en Gassendi, en Chanut och många andra. Åtskilliga av dessa ha icke blott stått Christinas omgivning nära; de ha själva tillhört Christinas närmaste omgivning.

Smädeskrifterna mot Christina under hennes vistelse i Antwerpen och Bryssel är och förblir pöbelaktiga smutsskrifter som tillkommit i politiskt syfte. Ingen, överraskande nog icke ens René Pintard, fäster numera avseende vid vad de ha att berätta om Christinas liderliga leverne. Deras berättelser om hennes ateism är icke värda större tilltro. Smädeskrifterna är ett ypperligt exempel på politisk propaganda och på de grovheter och lögnaktigheter, som kunde spridas och tryckas i frondetidens Frankrike. Deras värde ligger häri. För kännedomen om Christina och framställningen av hennes inställning i religiösa frågor har de inget värde.

8

En framställning av Christinas inställning i religiösa frågor under tiden för hennes vistelse i Antwerpen och Bryssel har att bygga på annat källmaterial än smädeskrifter, anekdoter eller panegyriker. Det källmaterial, som finns för denna fråga, är icke ringa, men har hittills legat gömt i arkiven eller endast delvis utnyttjats.¹

¹ För välvilligt bistånd vid översättningen av några svårtolkade källställen står jag i tacksamhetsskuld till docenten Gunnar von Proschwitz.

I maj-juni 1654 hade Chanut, vid denna tid fransk ambassadör i Haag, utverkat sin regerings tillstånd, att i franske kungens namn göra Christina sin uppvaktning, om hennes resa till Spa kom att gå genom Nederländerna. Han fick icke tillfälle härtill, men Christina anmodade honom att besöka henne i Antwerpen. Chanut fick även sin regerings befallning härtill. Hans uppgift var att söka utforska Christinas inställning till Spanien och Frankrike. I sina depescher till Paris har Chanut emellertid även sagt sin mening i andra frågor.²

Chanut var icke helt glad över att resa och besöka Christina i Antwerpen. »Det berättas så många besynnerligheter och dårskaper om hennes beteende, att även om allt skulle vara osant, är hennes situation att beklaga», skrev Chanut till Brienne. »Hela världen talar om för mig», fortsätter han, »att hon är till den grad förändrad, så att om Gud icke vill betjäna sig av mig på samma sätt, som när han stundom tagit till gyttja för att återge blindas syn, gör Ert uppdrag mig helt melankoliskt».³ Men melankolin försvann, när Chanut träffade Christina.

Chanut var en vän och beundrare av Christina. Men han var framför allt fransk ämbetsman, utsänd i bestämt uppdrag och med uttrycklig order att utan att fördölja något rapportera sina iakttagelser om Christina. I sina depescher till Paris säger han sig öppet vilja erkänna, att hans gamla förbindelser med Christina kunnat komma att skymma hans blick och se henne annorlunda än hon vanligen visar sig. »Men icke desto mindre» skriver han, »är jag säker på att jag icke iakttagit något som bekräftar de oförsynta beskyllningar, som man riktar mot hennes uppträdande utåt». Han tillägger: »det jag här säger är så sant, att herrarna de Caravas, de Chatelux och de Montbas, som reste

² Chanut till Mazarin. Haag 21/5, 4/6, 6/8, 3/9, 24/9 1654; till Brienne 4/6, 15/7, 20/8, 27/8, 3/9 1654. Arch. des Aff. Étr. Hollande 52, 54. Christina till Chanut. Antwerpen 28/8 1654; Chanut till Christina. Haag 3/9 1654. Arch. des Aff. Étr. Suède 20.

³ Chanut till Brienne. Haag 24/9 1654. Arch. des Aff. Étr. Hollande 54.

tillsammans med mig, förvånade sig över att ha funnit Christina vara så olika mot vad man berättat för dem».⁴

Även den franske ambassadören Bordeaux i London och den franske diplomaten de la Barde hade av Chanut begärt underrettelser om Christina. Efter hemkomsten från besöket hos henne i Antwerpen, skrev Chanut till den förre, »att han varken funnit Christinas livsföring besynnerlig och dåraktig (extravagant) eller hennes tankevärld blottad på sunt förnuft och klokhet»; till den senare skrev han, att han inte upptäckt »någonting extraordinärt varken i hennes uppträdande eller i hennes handlingar».⁵

Chanuts uppfattning av Christina i Antwerpen är, som han själv skrev till Brienne, »vida skild från andras ovärdiga omdömen om henne». Chanut tar också närmare ställning till dessa omdömen. Hans mening är, att människor, som inte känner Christina, missuppfattar henne. Hon ger själv anledningen härtill. »Hon missbrukar sin stora förmåga och skicklighet att resonera och diskutera. Hon tillåter sig alltför stor frihet.» Det är riktigt, skrev Chanut till Brienne, »att Christina i sina samtal i hög grad förvånat de herrar, som jag berättat åtföljde mig. Hon har för vana att med paradoxer bekämpa allmänt vedertagna maximer, och jag erkänner, att hon härvid ger sin esprit alltför fritt spelrum. Hon lägger ingen hämsko på sin livliga argumentering; hon ger anledning tro, att hon bygger sin livsuppfattning på principer, som varken är fasta eller allmänt gillade. Om man av efterlåtenhet eller malplacerad artighet ger henne fria tyglar, finns det ingen, som icke skulle tro, att hon verkligen grundar sin livsuppfattning på svag och bräcklig grund och håller denna för säker och fast. Men motsäger man henne och följer de sanna leden i de principer, om vilka man är ense, ända fram till de slutsatser, som hon trodde sig med rätta ha dragit av dem, så får man henne att inse felaktigheterna i dessa. Hon

⁴ Chanut till Brienne. Haag 22/10 1654. Arch. des Aff. Étr. Hollande 54.

⁵ THURLOE, Collection of the State Papers, II, s. 549, 635, 653; STOLPE, I, s. 293.

sätter sig icke längre emot sanningen. Man finner klart och tydligt, att hon bekämpar vedertagna uppfattningar endast för att utröna, om man med rätta kan godtaga dem. Med ett ord: hon söker sanningen. Det vore emellertid önskvärt, att hon ville söka sanningen på annat sätt. Ty det händer sällan, att någon ut-sätter sig för att motsäga henne. De flesta, som hör henne, tar hennes provokationer för hennes egna, innersta tankar». ⁶ I något olika utformning har Chanut gett uttryck åt samma uppfattning i sitt svarsbrev till Bordeaux. Christina, skriver han här, »framkastar en stor mängd paradoxer och förfäktar dem, som om de var hennes egna åsikter. Men efter min mening framkastar hon dem för att lära känna andras åsikter, ta reda på vad de går för och roa sig själv». ⁷ Några småberättelser synas till eftervärlden ha bevarat exempel på denna Christinas av Chanut skildrade konversation, på hennes paradoxmakeri och fräna repliker till smickrare. ⁸

⁶ Chanut till Brienne. Haag 22/10, 8/10 1654. Arch. des Aff. Étr. Hollande 54.

⁷ Chanut till Bordeaux. Haag 9/10 1654. THURLOE, a. a., II, s. 635. Jfr om detta Christinas konversationssätt ovan s. 295 och Malines rapport om Christinas omvändelse: e procurò di trattare con quelli huomini, che erano in quelle parti per sapere le più celebri, et invitandogli con grossi premi alla sua Corte, sotto pretesto d'imparare ciò, che sapevano, ne cavava destramente ciò che credevano. Archivio della R. Società Romana di Storia Patria, XXXIII, s. 253.

⁸ I ett brev av den 26/10 1656 berättar Chr. Forstner om ett Christinas besök hos den franske vetenskapsmannen Claude-Barthélemy Morisot. Christina frågade denne, vilken religion han hade. Den katolska, svarade Morisot och tillade; även om jag uppfostrats i en annan, skulle jag efter föredöme av en stor drottning ha övergått till den. Christina log och sade: vet Ni då, vilken religion jag har? Morisot svarade, hela världen vet, att Eders Majestät föredragit den katolska religionen framför sitt hemlands vidskepelse. Ni misstar Er, sade Christina, jag föredrar filosofernas religion framför alla andra. Morisot replikerade: denna religion är dock något allmän, utan fasta gränser. Christina: den är utmärkt framställd av Lucretius i hans De natura rerum; det är den enda religion, som jag gillar. Ett ögonblicks tystnad. Christina lovade så Morisot en belöning, om han ville arbeta på en kommentar till Lucretius. Brevskrivaren tillägger: det har med säkerhet sagts mig, att Morisot nu är sysselsatt härmed. – Något mer än ett år tidigare besökte Christina jesuiterna i Louvain. Man smickrade henne här med orden, att katolikerna skulle sätta henne vid sidan av den heliga Birgitta.

Chanut har i sina depescher till Paris och i sina brev dementerat de misskrediterande rykten, som gick om Christina och som i skrift nått eftervärlden främst genom de franska smädeskrifterna. Samtidigt har han tecknat en fint utformad närbild av Christina under hennes tid i Antwerpen och Bryssel. Bilden fullständigar hans berömda »porträtt» från 1648. Den ger även en förklaring till hur ryktena om Christinas ateism uppkommit. Christina har, som även skymtar i smädeskriften »Brieve Relation», själv givit anledning till dem. Anledningen är hennes mycket personliga sätt att leda och föra en konversation.

9

Chanuts uppfattning av Christina under hennes tid i Antwerpen och Bryssel är av värde. Av än större betydelse är emellertid att få kunskap om den uppfattning, som påven Alexander VII och ledande män i den katolska kyrkan hade om Christina och hennes religiösa inställning.

I Rom var man underrättad om de rykten, som utkolporterades om Christinas liderliga leverne och ateism. De nådde Rom genom flera brev från Flandern;¹ i fråga om hennes religiösa inställning i viss mån även från den påvliga internuntien i Bryssel.

Den påvlige internuntien i Bryssel skrev en lång rad rapporter om Christina till Rom. Christinas övergång till katolicismen var emellertid en till och med för den påvlige internuntien väl bevarad hemlighet. Han visste ingenting härom. Internuntien återger också i sina rapporter endast de olika, delvis varandra

Christina replikerade: »j'ayme plutost qu'on me mette entre les Sages», jag vill hellre sättas bland de visa. AITZEMA, L. v., Saken van Staet en Oorlog, III, s. 1218; PINTARD, a. a., I, s. 399; II, s. 638; STOLPE, I, s. 179; III, s. 20. Båda dessa författare se i dessa berättelser säkra tecken på Christinas libertinska inställning i religiöst avseende. Stolpe översätter Christinas replik till jesuiterna i Louvain med orden: jag »vill hellre räknas bland de vettiga än de heliga». Samtalet med Morisot anföres av honom som »det kanske viktigaste beviset för vilken åskådning, som innerst var Christinas». Jfr även ovan s. 301.

¹ PALLAVICINO, a. a., I, s. 365.

motsägande uttalanden och rykten, som han lyckats uppsnappa. De ha ingen likhet med det ursinniga smutskastandet i smådeskrifterna, men är helt naturligt icke alldeles opåverkade av dessa.

I april 1654 rapporterar internuntien rykten om att Christina, »quella valerosa regina», beslutat övergå till katolicismen. Pimentel passerade emellertid Bryssel i juni på resa till Madrid. Han reste med uppdrag av Christina att utverka den spanske kungens stöd vid hennes övergång till katolicismen och hennes mottagande i Rom. Pimentel dementerade kategoriskt inför internuntien ryktena om Christinas katolicism. Han tillät sig att uppenbart bedraga honom. Christina, anförtrorde han honom, önskade väl ytterst gärna se Rom, om vars storhet och märkvärdigheter hon hade djupgående kännedom, men hon visade ingalunda någon böjelse att övergå till katolicismen. Internuntien hörde senare berättas, att Christina gärna talade med jesuitfäder, besökte karmelitklostret i Antwerpen, bevistade på en undanskymd plats en högtidlig mässa i jesuitkyrkan, högt prisade de heliga ceremonierna och att många trodde hon skulle bli katolik. Men internuntien trodde, naturligt nog, mera på Pimentel än på dessa rykten.

I slutet av augusti och början av september 1654 inrapporterade den påvliga internuntien, att Christinas beteende gav vid handen, att hon ännu icke valt religion; hon visade sig förakta både Gud och människor, himmel och jord. Uppmärksamma iakttagare av hennes uppförande och tal drog allt mer och mer slutsatsen, skrev internuntien, att hon var på glid mot ateism eller rättare, att hon var vacklande i sin religiösa inställning; man kunde icke märka minsta skymt av att hon hade någon böjelse för den katolska läran; hon hade även någon gång fällt fria och för denna anstötliga ord; lika stor som hennes begåvning, lika ringa var hennes klokhet och omdömesförmåga, tillägger han något senare. Men internuntien inberättade fortfarande rakt motsatta uttalanden och rykten. Ett av de förra

härörde från ingen mindre än statssekreteraren Don Agostino Boreno Navarro, en man, som senare var en av de få närvarande vid Christinas hemliga övergång till katolicismen. Denne sade till internuntien i september 1654, att han bestämt ansåg, att Christina nu var katolik. Internuntien kunde ytterligare i januari 1655 meddela, att han själv höll för säkert, att Christina hade större böjelse för katolicismen än för någon annan religion; något senare att hon inkognito bevistat en högtidlig mässa i kungliga kapellet, under knäböjande åsett en kyrklig procession och i slutet av maj och början av juni, att Pimentel upplyst honom om, att Christina för varje dag visade större vördnad för katolicismen. Många trodde att hon redan var katolik, inberättar han. Men Christinas hemliga övergång till katolicismen var för honom länge okänd. Först på våren 1655 hörde han talas om denna. Den hade ägt rum julafton 1654, men internuntien skänkte ingen tilltro till det tal, som han hörde härom. På sommaren fick han från olika håll höra bekräftelser på Christinas trosskifte, men ännu i slutet av augusti 1655 lämnade ärkehertig Leopold, den spanske ståthållaren i Bryssel, honom inget kategoriskt svar på en försiktig fråga härom.

Ryktena om Christinas religiösa inställning surrade i Antwerpen och Bryssel. Inte ens den påvliga internuntien visste vad han skulle tro. Hans rapporter visa uppenbart, att Christina haft framgång i sina strävanden att hemlighålla och fördölja sin övergång till katolicismen. Framgången var vunnen genom ett medvetet spel från Christinas sida. Internuntien lämnar, utan att själv förstå innebörden, vissa uppgifter om detta. Det har här redan omnämnts, att Pimentel, Christinas förtrogne, i juni blankt förnekade, att Christina hade någon böjelse för att övergå till katolicismen. Christina själv, som vid sin ankomst till Antwerpen hörde rykten om sitt trosskifte, lät förstå, att det på intet sätt behagade henne att dylika rykten utkolporterades. »Hon använder sig av alla möjliga konstgrepp för att hemlighålla och fördölja, att hon är katolik», sade statssekreteraren

Don Agostino Navarro till internuntien vid mitten av september 1654. En månad senare kom en av Christinas närmaste franska vänner till internuntien; han förhörde sig om hur Christina, en luthersk drottning, skulle mottagas av påven. Ännu så sent som i slutet av juli 1655 förhörde Pimentel sig hos internuntien om det samma. Han nämnde ingenting om Christinas hemliga övergång till katolicismen. »Christina talar i religionsfrågor alltid tvetydigt», inberättade internuntien till Rom så sent som fem månader efter hennes hemliga övergång till katolicismen; »hon berömmar försiktig den romerska katolicismen som den bästa av alla religioner både av övernaturliga, moraliska och politiska skäl; men samtidigt låter hon förstå, att hon icke kan lämna den religion, i vilken hon är född och uppfostrad».²

10

Smädeskrifternas berättelser om Christinas ateism och internuntiens rapporter om hennes till synes vacklande hållning i religiösa frågor gick inte spårlöst förbi i Rom. Ett visst mistroende mot Christinas trosskifte, hennes förestående ankomst till Rom och förberedelserna för hennes mottagande gjorde sig hört. Något annat hade varit orimligt. Somliga inbillade sig, tarvligt nog, skriver Sforza Pallavicino, att bakom låg en illistig politisk intrig. De franska kardinalerna följde vid denna tid i smått och stort Mazarins och Briennes uppfattning och order. Några av dem befarade, att Christina i Rom skulle komma att stå i avhängighet av Spanien och Frankrike i henne få en ny fiende i Rom. I enlighet med smädeskrifterna sökte de göra gällande, att Christinas trosskifte bestämts »antingen av en underlig nyck, eller av lättsinne och leda vid sina plikter eller av någon profan filosofisk lära, men inte av samvets-skäl eller av uppriktig övertygelse». Oppositionen mot Christina kom emellertid

² Nunciatura di Fiandria 38, 39. Vatikanen.

från en begränsad krets. Den nådde icke heller utöver de privata samtalen.¹

Den uppfattning, som påven Alexander VII och den katolska kyrkans ledande män vid denna tid hade om Christina, har fått ett av sina nedslag i kardinalen och historieskrivaren Sforza Pallavicinos skrift *Descrizione del primo viaggio fatto a Roma della Regina di Svezia Christina Maria convertita alla Religione Cattolica*, som även ingår i hans stora biografi över påven Alexander VII. Sforza Pallavicino var nära förbunden med Alexander VII och en av dennes närmaste rådgivare.

För Pallavicino råder intet tvivel om att Christina var god ortodox katolik både under sina sista år i Sverige och under sin vistelse i Antwerpen och Bryssel. Pallavicino har även en bestämd uppfattning om hur ryktena om Christinas ateism uppkommit. »Efter att ha avsvurit sig det lutherska kätteriet», skriver han, »brukade Christina i hemlighet bevista mässan, som förrättades av pater Guemes (Christinas biktfader) och av honom mottaga nattvarden. Men utåt», fortsätter han, »dolde Christina på allt sätt, att hon var katolik. Hon undvek endast sorgfälligt för sitt samvetes skull alla kätterska handlingar. Och härav kom, att det spred sig ett ovederhäftigt och ont rykte; Christina skulle i själva verket icke ha någon religion alls. I stället för lutheran, som man förut ansett henne vara, blev hon ansedd som ateist; man såg, att hon ej levde efter den religion, som hon förut haft och ej omfattade någon ny». Detta är enligt Pallavicino en av orsakerna till ryktena om Christinas ateism. En annan finner han i Christinas personliga läggning och liksom Chanut i hennes sätt att föra en konversation. »Föreställningen att Christina var en ateist fick ytterligare tillskyndan», skriver han, »av en viss frihet i Christinas tal och handlingar; dessa var ingalunda ogudaktiga eller vanhedrande, men icke heller fromma eller försiktiga. Genom detta tal och dessa handlingar sökte hon skickligt fördölja sin verkliga tro. Till

¹ PALLAVICINO, a. a., I, s. 365.

grund för dem låg också hennes manliga läggning, som inte kunde fördrå kvinnlig tillbakadragenhet, och hennes kungliga stånd. Hon var van att själv sätta sig lag och inte ta den av underordnade. Men den stora hopen uppfattade allt detta som avsaknad av religion och inte som en form, under vilken hon dolde sin religion. Hon levde redan i ett katolskt land; man fattade därför icke att något annat än att hon i verkligheten icke var katolik, kunde hindra henne från att öppet förklara sig vara det». Sforza Pallavicino tillägger: »Människornas dom är obetänksam; de fördömer en handling utan att känna om den har en rättskaffens orsak; de drar slutsatsen, att en sådan icke finnes. Men i oräkneliga fall, då en person utsättes för allmän smädelse, skulle smädelsen till allas förvåning bytas i beröm, om han kunde lägga alla papper på bordet och klarlägga orsakerna till sin handling».²

Sforza Pallavicinos uppfattning av Christina i Antwerpen och Bryssel överensstämmer med den uppfattning, som möter hos Chanut och med den uppfattning som statssekreteraren Don Agostino Navarro i september delgav den påvliga internuntien i Bryssel. I motsats till smädeskrivarna och internuntien visste alla tre, att Christina i hemlighet var katolik. Alla tre var också sällsynt omdömesgilla personer. Uppfattningen, sällsynt väl be-
lagd, stämmer också i en avgörande punkt överens med ett all-
tid förbisett förhållande.

Ryktena om Christinas ateism uppkom och tillhör en strängt avgränsad tid, åren 1653–1655. Tiden sammanfaller med den tid, då Christina hemlighöll, att hon var katolik. Före denna tid finns inga rykten om att Christina var ateist, lika litet som om att hon i religiösa frågor haft en libertinsk inställning. Till och med Picques erkänner, att hon ansågs vara »mycket religiös». Efter denna tid dör ryktena bort. För ledande kyrkliga kretsar i Rom är Christina en ortodox katolik.³ Detta sammanfallande i

² PALLAVICINO, a. a., I, s. 354.

³ Jesuitpredikanten Nicolas Zucchi angrep i sina predikningar 1666 en »falsa

tid mellan ryktena om Christinas »ateism» och hennes hemlighållande av sin katolska övertygelse kan näppeligen vara en tillfällighet. De former och konstgrepp, med vilka Christina, en luthersk drottning, fördolde, att hon var katolik, gav, som Pallavicino säger, upphov till ryktet, att hon icke hade någon religion alls.

»Den stora hopen» fann det egendomligt, att Christina, när hon i Antwerpen och Bryssel levde i ett katolskt land, icke öppet förklarade sig vara katolik. Det dröjde mer än ett halvt år efter tronavsägelsen, innan hon i hemlighet övergick till katolicismen, och nära ett och ett halvt år innan hon öppet tog detta steg. En senare historisk forskning har ofta nog i denna fråga anslutit sig till »den stora hopen» uppfattning. Den har förbi-sett, att Christina hade starka reala skäl för sitt handlande.

Christinas övergång till katolicismen har alltid betraktats som en märklig handling. Men man har icke alltid till fullo uppmärksammat de faror, som denna handling innebar för Christina personligen. När Christina 1651 satte sig i förbindelse med jesuitgeneralen, genom Macedo delgav denne sin önskan att omfatta den katolska läran, senare i hemlighet blev katolik och under åren 1652–1654 likaledes i hemlighet förberedde sitt mottagande i den katolska världen, spelade hon ett över alla gränser djärvt och högt spel. Risker att hennes hemlighet skulle röjas var, ju fler som invigdes i denna, ständigt överhängande. Det

profetessa» och »scandalosi ministri». Den förra var Christina, de senare, icke som STOLPE, I, s. 181 och III, s. 58, översätter BILDT, Christina de Suède et le cardinal Azzolino, s. 225–226, »hennes (Christinas) »scandalosi ministri» utan helt andra: Christinas vänner bland kardinalerna. Anledningen till angreppet var icke någon trosfråga utan Christinas och kardinalernas uppträdande under karnevalen samma år. Christina fick underrättelse om detta angrepp av Azzolino, en av de »scandalosi ministri», och det synes närmast ha roat henne. Hon skrev till Azzolino: Je n'ai rien à répondre au reste de votre chiffre, . . . si ce n'est de vous prier de m'écrire, pour plus d'édification, les sermons du père Zucchi, sans chiffre, et je serais ravie de les lire, car, les ayant manuscrits, cela m'épargnera la peine d'aller au Jesus (l'église de Gesù), quand je serai à Rome. BILDT, a .a., s. 225.

krävdes endast, att ett hennes brev föll i orätta händer eller att en av de invigda greps och tvingades till bekännelse. Följderna av att Christinas hemlighet röjdes, skulle i det dåtida Sverige varit oundvikliga: Christinas avsättning som Sveriges drottning, landsflykt eller livsvarig inspärning. Hennes liv hade varit hotat. I Rom hade man klar uppfattning av de många svårigheter, som Christina haft att bekämpa för att i det lutherska Sverige fördölja och genomföra sin övergång till katolicismen. Christina hade i Rom vunnit djup beundran för den mogna beslutsamhet, stora klokheter och fasta religiösa övertygelse, som hon under denna tid visat. Hennes trosskifte betraktades i den katolska världen som en heroisk handling.⁴

De faror, som hotat Christina i Sverige var emellertid icke över i Antwerpen och Bryssel. De hotade nu Christinas ekonomiska existens. Christina befarade icke utan grund, att hennes övergång till katolicismen skulle från Sverige besvaras med indragning av hennes underhållsländer. Det fanns för henne knappast mer än ett medel att skydda sig och för framtiden säkra sin ekonomiska ställning: ett utbyte av underhållsländerna mot ett penningkapital, som hon kunde placera i något katolskt land. Från Bryssel och Antwerpen inledde Christina också underhandlingar med Carl Gustaf om ett dylikt utbyte. En öppen övergång till katolicismen skulle hindra genomförandet av denna plan, säger Pallavicino; Christina fördolde därför att hon var katolik. Det bevarade akt- och brevmaterialet bekräftar denna Pallavicinos uppfattning. Christina har i det längsta tvekat att ta det avgörande steget, att övergå till katolicismen.⁵ Först under sommaren 1655 minskades eller försvann den fara, som hotat hennes ekonomiska existens. Faran hade hotat från de svenska ständerna, särskilt det svenska prästeståndet, icke från Carl X Gustaf. »Det är underligt höra, hur känslor och

⁴ PALLAVICINO, a. a., I, s. 365 ;II, s. 40.

⁵ Se även uttalanden av pater Guemes om oro för att Christina skulle ångra sig. Stolpe, III, s. 21.

tillgivenhet för Christina förändrats i Sverige; man säger mig nu, att kungen är den ende, som fortfar att tala väl och med aktning om Christina», skrev Chanut till Brienne på hösten 1654. »Hon får varken brev eller underrättelser från stormän och riksråd», kunde han meddela Mazarin ett år senare.⁶ Först när Christina fick underrättelse om att riksdagen i Stockholm hemförlovats den 25 juni 1655, vågade hon trotsa risken att förlora sina underhållsländer. Hon bröt upp från de spanska Nederländerna. Hon offentliggjorde sin övergång till katolicismen.⁷

Chanut och Pallavicino ger en bild av Christina i Antwerpen och Bryssel som är helt olika de anonyma smädeskrivarnas. Christina i Antwerpen och Bryssel är ingen ateist eller libertin. Hon är en drottning, som officiellt är lutheran. Hon iakttar emellertid icke denna religions elementäraste regler och bruk. Hon håller inga lutherska gudstjänster vid sitt hov, tar icke ens nattvarden efter luthersk ritus. Sin lutherske, svenske präst har hon skickat hem, och han har icke fått någon luthersk efterträdare.⁸ Allt förhållanden, som i ett delvis fanatiskt religiöst land som de spanska Nederländerna var mer är tillräckligt för att stämpla Christina som ateist eller libertin. Sin lutherske präst har Christina i hemlighet ersatt med en katolsk bikt-fader, pater Guemes. Christina övervar hans mässa och mottar nattvarden av honom. I större eller mindre hemlighet bevistar hon även katolska gudstjänster och heliga ceremonier. Men i samtal med andra personer än dem, som är invigda i hemligheten,

⁶ Chanut till Brienne. Haag 15/10, 5/11 1654; till Mazarin 16/9 1655. Arch. des Aff. Étr. Hollande 54.

⁷ CURT WEIBULL, a. a., s. 110. – Ännu på sommaren 1655 har Christina liksom 1652 möjligen lekt med tanken att icke offentliggöra sitt trosskifte och fortfara att endast i hemlighet vara katolik. Se ovan sid. 309.

⁸ S. M. estant demandée, si elle n'avoit point des ministres ou prescheurs dans son train, Elle respondit que non; d'autant que partant de Suède elle s'estoit defait de tout ce que luy estoit inutile. Janus Ulitius till N. Heinsius 1/2 1655; jfr 24/11 1654. BURMAN, a. a., III, s. 759, 757.

yttrar hon sig tvetydigt i religiösa frågor och säger, att hon icke kan lämna sin gamla religion. Hon är frispråkig. Alltifrån ungdomen hade Christinas umgängeskrets varit en elit av det dåtida Europas politiska och intellektuella värld, både svenska och utländska män och kvinnor. Bland svenskarna, för att nämna några namn, Axel Oxenstierna, Per Brahe, Johan Adler Salvius, Magnus Gabriel de la Gardie och Georg Stiernhielm, bland de många utlänningarna Chanut, la comtesse de Brégy, René Descartes, Claude Saumaise, Isak Vossius, Nicolaus Heinsius, Samuel Bochart, Herman Conring, Pierre Bourdelot, Gabriel Naudé, Conrad van Beuningen, Pimentel, Corfitz Ulfeld och dennes maka Leonore Christine, »Jammersmindets» författarinna. Den unga Christina var i deras krets okonventionell. Hon var diskussionslysten och vetgirig. I det svenska riksrådet, i vilket Christina presiderat under ett årtionde, brukade man för att få en fråga av vikt belyst från olika sidor, diskutera pro et contra, för och emot. Christina torde därifrån fått vanan att framlägga och försvara även uppfattningar, som ej var hennes egna. Hon bekämpade gärna vedertagna åsikter, framkastade paradoxer, skenbart orimliga påståenden, och sökte avlocka politiker och lärde deras verkliga uppfattningar. I sin umgängeskrets riskerade Christina icke att bli missuppfattad. Men tjänstefolk och enkelt funtade människor uppsnappade en och annan från replik, en och annan djärv paradox. Smädeskrivare tog fasta på dem, och den stora hopen trodde, att de återgav Christinas innersta och verkliga tankar. De spred den förvända uppfattningen, att Christina var ateist.

II

Smädeskrivarnas och den stora hopens uppfattning av Christina fick ingen framgång vid den påvliga kurian. Påven Alexander VII var en av barocktidens djupt religiösa och fromma påvar. För honom var ateism och libertinism en styggelse, ja döds synd. Christina var utskriken för ateism. Men påven fäste

intet avseende härvid. Han betraktade ryktena om Christina som ogrundade; hennes dröjsmål att öppet övergå till katolicismen såsom välmotiverat. Med anledning av Christinas ankomst till Rom hade han sammankallat kyrkans kardinaler till ett hemligt konsistorium. Påven hade stöd i detta hemliga konsistorium vid sitt beslut om Christinas mottagande i Rom. Han beslöt att mottaga och mottog även Christina i Rom med hedersbetygelser och hyllningar så utomordentliga, att det katolska Rom varken tidigare eller senare torde sett deras like. »Summa till sägandes, bliver Hennes Maj:t här icke fägnat som en drottning utan som en gudinna», heter det i ett brev från Rom till Stockholm.

Påvens och den katolska kyrkans mottagande av Christina i Rom innebär en dementi av ryktena om hennes ateism och påstådda libertinism. Kraftigare kunde en dementi icke varit.

Christina kom till Rom den 20 december 1655. Hon stannade där till den 18 juli följande år. Under denna sin första vistelse i Rom kom Christina att bereda påven många bekymmer, men också mycken glädje. Sforza Pallavicino berättar om hådadera.¹

Påvens bekymmer kom av Christinas osäkra ekonomi. De stora inkomster, som hon tillförsäkrat sig vid sin tronavsägelse, inflöt icke. Hennes ekonomi kom i oordning och var fram på våren 1656 i fullständig upplösning. Christina föreföll vara totalt utfattig. Påven ställdes inför frågan om ett underhåll av Christina ur den påvliga kassan. Men påvens bekymmer hade också andra orsaker. Christinas omvändelse bar icke de frukter för den katolska kyrkan, som påven väntat. Den fick ingen nämnvärd efterföljd i de nordliga länder, »där den brottsliga religionen härskade». Christina blev icke heller något uppbyggligt exempel och föredöme i den katolska världen. Hon visade ringa eller ingen böjelse för yttre fromhet, för stillsamma och fromma handlingar. Framför allt chockerade, att man icke hos henne fick se »den gudsfruktan, som alltid brukar vara förbun-

¹ PALLAVICINO, a .a., I, kap. XV, s. 379.

den med levande tro; inget uppbyggligt tal, ingen läsning av fromma böcker, inget flitigt kyrkobesökande eller bruk av sakramenten, än mindre späkningar eller trägna böner». Bakom detta låg från Christinas sida en princip, en fast övertygelse, säger Pallavicino. Christina hade uppfattningen, att den äkta dygden skulle undvika det yttre skenet; den skulle vara inriktad på att lyda Gud, icke på människors lov och beröm. Kanske blandade sig häri också i löndom ett högmod, menar Pallavicino. Christina föraktade – Gud undantagen – alla andra som henne underlägsna varelser. Pallavicino har här utan tvekan sett rätt. Christina var uppfostrad i och hade samma föreställning om en monarks ställning som alla sin samtids kungar och drottningar. Liksom dessa, och främst sin yngre samtida Ludvig XIV i Frankrike, uppfattade hon sig som en monark av Guds nåde, som en Guds ställföreträdare på jorden. Hon stod i direkt kontakt och umgänge med Gud på helt annat sätt än vanliga människor. Gud och ingen människa tillägnade hon också den självbiografi, som hon skrev på äldre dagar. Människors beröm och klander var Christina likgiltigt.

Påven arbetade ivrigt på att avhjälpa bristerna i Christinas uppträdande i Rom. Han föreställde henne vilka förväntningar hon allmänt uppväckt, gav henne små uppbyggelseböcker och lät säga henne, att inför Gud skulle hon ha större förtjänst, om hon bad ett Ave Maria offentligt än om hon läste böner på sitt radband i enrum. Påvens strävanden fick i denna punkt framgång. Christina ändrade sitt uppträdande. Hon började mera regelbundet gå i kyrkor och vid mässan icke dölja sina gudfruktiga känslor. I sin akademi utbytte hon under fastan de litterära soareerna mot uppbyggelsesammankomster med religiös musik och predikningar av de ryktbaraste predikanter.

En annan orsak till påvens bekymmer var enligt Pallavicino den frihet i det personliga umgänget, som utmärkte Christina. Hon hade en naturlig livlighet och eld, säger Pallavicino; det var henne omöjligt att länge stå stilla och iakttaga det allvar i

röst, minspel och tal, utan vilket man icke blir hållen i vördnad och icke kan undvika ringaktning. Hon umgicks fritt och glatt med unga män utan större återhållsamhet än en annan man i deras ålder skulle ha visat. Ingen vågade i en så ömtålig fråga fästa hennes uppmärksamhet på det opassande häri lika tydligt som i övriga frågor. Bättringen gick i denna punkt mycket långsamt, säger Pallavicino. I själva verket: den torde aldrig kommit till stånd. Christina kom aldrig att genom ett exemplariskt liv ge den glans åt den katolska kyrkan, som påven hade önskat.

De bekymmer, som Christina enligt Pallavicino och även andra samtida berättelser gjorde Alexander VII, kom av Christinas sviktande ekonomi och hennes yttre uppträdande. Den myckna glädje, som Christina samtidigt enligt Pallavicino beredde honom, hade orsaker, som låg djupare. Orsakerna var de egen-skaper, som påven upptäckte hos Christina, och hennes inställning i avgörande religiösa frågor.

Av Pallavicinos berättelse framgår otvetydigt, att påven liksom Pallavicino själv var imponerad av Christina. Han fann henne vara en storsint, uppriktig och stark människa, som var främmande för fåfänga och prål och som älskade rättskaffenhet för rättskaffenhetens egen skull. Han beundrade hennes lysande intellektuella begåvning, som ryktet ingalunda överdrivit, hennes insikter och skarpsinne, som framträdde i den ingående kännedom hon hade om alla levande furstar och ledande statsmän. Varje Europas hov var för henne som var det Sveriges. Med det romerska hovet hade hon tidigare icke haft förbindelse. Men efter kort tid kände hon alla dess partier, de dominerande personerna och deras drivfjädrar så in i detalj som endast en stor statsman efter en mångårig ambassadörstid.

Först och främst framhåller emellertid Pallavicino som avgörande för påvens myckna glädje något annat: Christinas katolska sinnelag. Påvens uppfattning i denna fråga var grundad på de samtal, som han hade med Christina, då hon efter ankomsten till Rom bodde i Vatikanen och senare. Påven konsta-

terade hos Christina en orubblig fasthet i den katolska tron, säger Pallavicino. Denna var så mycket mera fast, tillägger han, som stora andar håller mera fast vid de åsikter, som de omfattat med det egna intellektet än vid dem, som ingetts dem av deras uppfostrare.

Kardinalen Sforza Pallavicino, själv en ledande man i den katolska kyrkan på Christinas tid, har i dessa ord bestämt fastslagit den uppfattning påven och den katolska kyrkan hade om Christinas inställning till katolicismen under hennes första vistelse i Rom. Det torde vara svårt bevisa, att kardinalen farit med osanning. Lika svårt bevisa, att påvens och den katolska kyrkans uppfattning var oriktig.

12

Det sjuttonde århundradets franska libertiner var föregångare till upplysningstidens filosofer, pionärer för den fria tanken i religiösa frågor. Man gör sig skyldig till en felsyn och en över-skattning av Christinas intellektuella frigjordhet, om man i henne ser en libertin och företrädare för den fria tanken. Christina var tolerant mot andra trosbekännare, men var långt ifrån någon företrädare för den fria tanken. Hon var ingen föregångare till Voltaire.

Av läggning och kunglig uppfostran var Christina bunden av teologiska dogmer och fördomar. I tjugooårsåldern brottades hon med religiösa problem, men lyckades icke frigöra sig från bibelns och teologiens tvångsband. Vittnesbörden härom är många och från olika tider. Christina »gillar icke», skrev Chanut 1648, »att man i vanliga vetenskapliga samtal överger den heliga uppenbarelseens sanningar för att filosofera på hedniskt sätt; allt som icke överensstämmer med evangeliet är för henne drömbilder». De båda jesuitfädernas berättelser visa samma Christinas oför-måga av genomfört, djupgående fritänkeri. Den huvudsvarighet, som jesuitfäderna mötte vid hennes omvändelse till katolicismen, gällde några av den katolska kyrkans dogmer: åkallan

av helgon och dyrkan av bilder och relikier. Christina godtog även dessa dogmer. Hon hamnade hjälplöst i den katolska kyrkan. I Innsbruck övergår hon 1655 med imponerande tveklöshet till katolicismen. Hon avlägger ed på och bekräftar med sin namnteckning sin tro på den katolska kyrkans alla, i ett särskilt dokument uppräknade dogmer.

Under inemot trettio år var Christina bosatt i Rom. Hennes närmaste omgivning och umgänge var påvar och kardinaler, och hon spelade en framträdande, tidvis central roll i den katolska kyrkans och Roms kulturella och även politiska liv. Hela denna tid, hela livet igenom bevarade hon sin ungdoms lidelsefulla intresse för religiösa och teologiska frågor och tog liksom en rad av kyrkans kardinaler och höga dignitärer intryck av Malavals och Molinos kvietistiska läror. Men hennes underkastelse under kyrkans och påvens bud var blind och total. Det framgår av många källor. I ett brev till Bourdelot från 1679 skriver hon sålunda: »Pour moi j'entre aveuglément dans les sentiments de l'Église Romaine, et je crois sans réserve tout ce que son Chef commande».¹

På äldre dagar sammanfattade Christina i sina maximer ett långt livs tankar och erfarenheter. Christina var ingen akademiskt skolad tänkare och hennes maximer har ingen absolut enhetlig prägel. Men i dem finnes ingen erinran om någon tidigare libertinsk inställning. Ingenting i dessa maximer antyder det minsta närmande eller den minsta koncession till libertinismen. De visar en diametralt motsatt tendens.² Christinas lojali-

¹ ARCKENHOLTZ, a. a., IV, s. 26.

² CASSIRER, E., Drottning Christina och Descartes, s. 66. STOLPE, I, s. 187, märker i Christinas maximer spår av »fritänkeri» och skepsis. Ett av dessa är, att Christina i sina maximer endast en gång nämner Kristus och att »samma fullkomliga tystnad råder kring Kristusproblemet i alla hennes uttalanden i hit hörande ämnen». Granskar man dessa finner man, utvecklar Sven Stolpe, att Christina inte äger någon kristologi, »i varje fall aldrig velat utveckla den». Det senare är riktigt, men det förra vilar på ett e-silentio-bevis. Ett sådant är här värdelöst, så mycket mera som intet i Christinas maximer strider mot att hon

tet mot den katolska kyrkan är i maximerna, som det med rätta sagts, »nästan chockerande». Hon böjer sig i stum lydnad inför kyrkans läror (Sven Stolpe). »Gud tillkännager sin vilja endast genom sitt enda orakel, den katolska, romerska kyrkan», lyder en av Christinas maximer, »utanför den finnes ingen frälsning. Vi måste blint och utan invändning underkasta oss alla dess beslut och påbud». En annan av de många maximer, som präglas av samma uppfattning, lyder: »Hur kan man vara kristen utan att vara katolik? Och hur kan man vara katolik och vägra påven den fullständiga underkastelse, som man är honom skyldig?»

Curt Weibull

Sur la conversion et l'abdication de la reine

Christine de Suède

Résumé

I-II. Longtemps régnaient parmi les historiens suédois des opinions d'une rare unanimité sur la conversion au catholicisme et l'abdication de la reine Christine. On considérait sa conversion comme un acte de légèreté, d'athéisme et de mépris de la religion. Son abdication, d'autre part, serait due aux conditions difficiles que connaissait

haft en Kristustro. Andra spår av fritänkeri och skepsis har Sven Stolpe upptäckt i att Christina i sina maximer »delar libertinernas skepsis inför de underverk, som samtiden såg så många bevis på», i att hon alltid behåller en stark skepsis gentemot samtidens extatiska och visionära religionsformer, med ironisk vaksamhet studerar samtidens påstådda helgongestalter, med förakt avvisar den sortens fromhet, som tar sig uttryck i osmaklig yttre askes, förhånar »les bigots» och menar, att de enda helgon, som man bör sätta tro till, är de som kyrkan kanoniserat. Denna uppfattning av vissa av Christinas maximer som fritänkeri, framställd redan tidigare, har bestämt avvisats redan av PASTOR, Geschichte der Päpste XIV: 1, s. 355: »wenn sie (Christine) sich skeptisch gegenüber mittelalterlichen Legenden und Reliquien verhielt, deren Unechtheit ihr scharfer Verstand sofort erkannte, oder wenn sie in ihrem wahrhaften Sinne Frömmel verabscheute oder politisierende Hofbeichtväter scharf tadelte, so war dies ihr gutes Recht. Mit der religiösen Überzeugung, mit dem katholischen Dogma stehen solche Gesinnungen nicht im Widerspruch.»

alors la Suède dans le domaine économique et social. A ces facteurs il fallait en ajouter d'autres et de plus importants : sa soif de nouveautés, sa légèreté, l'ennui que lui inspiraient ses monotones devoirs gouvernementaux et son désir de vivre une vie indépendante dans des pays plus prospères. Les historiens catholiques soutenaient une opinion toute différente. La conversion de Christine, affirmaient-ils, s'expliquait par une profonde conviction intérieure. Son abdication résultait de sa persuasion que sa foi catholique était incompatible avec sa position de reine de Suède.

Cette forte opposition entre les opinions des Suédois et des catholiques sur Christine, sa conversion et son abdication s'explique en partie par des attitudes qui relèvent du domaine confessionnel, mais aussi par les sources utilisées par les historiens. Les *Mémoires de Chanut* ont été la source principale des Suédois, tandis que les catholiques ont surtout puisé dans les écrits de Christine et les récits de deux jésuites, Casati et Malines. Ces derniers avaient joué un rôle important à Stockholm, lors de la conversion de Christine.

A la fin du XIXe siècle commence la critique des sources historiques. Martin Weibull a démontré que, depuis juillet 1651 jusqu'en 1654 inclus, les *Mémoires de Chanut* sont, dans la plus grande partie, des extraits ou des adaptations, non pas des dépêches de Chanut, mais de celles du Sieur Picques, son successeur à Stockholm. Il a montré aussi que Picques a rempli ses dépêches de racontars et de bruits que, sur bien des points, sa description est entièrement controuvée. Se fondant sur d'autres sources, Martin Weibull a esquissé les grandes lignes d'une nouvelle interprétation de Christine et de son abdication.

III. Dans mon livre publié en 1931, *Drottning Christina* (La Reine Christine de Suède), j'ai avancé l'opinion que la conversion de Christine au catholicisme provenait de sa passion intellectuelle pour la science et la vérité, et qu'elle était aussi le motif décisif de son abdication. Cette opinion a soulevé une certaine discussion. Nils Ahnlund et M. S. I. Olofsson ont soutenu d'autres opinions qui ne tiennent pourtant pas à l'examen. Un de leurs arguments c'est que Christine aurait eu l'intention d'abdiquer dès 1646. Cet argument est fondé sur des déclarations faites par Christine afin qu'on ne la soupçonnât pas d'avoir abdicé à cause de sa conversion au catholicisme. Ces déclarations sont en contradiction absolue avec d'autres déclarations de Christine. Un autre argument se fonde sur une interprétation erronée de l'autobiographie de Christine.

IV–V. Ces dernières années, la discussion a porté sur la conversion de Christine au catholicisme. Conformément aux opinions à ce sujet contenues dans les récits de Casati et de Malines, les historiens catholiques de l'époque ne doutaient aucunement que, lors de sa conversion, Christine fût une catholique orthodoxe. Le pape Alexandre VII partageait cette opinion et agissait en conséquence. Dans un livre paru en 1943, M. René Pintard, professeur de littérature à la Sorbonne, a avancé – comme les historiens suédois l'avaient fait jusqu'à la fin du XIXe siècle – que Christine était athée. Sous une forme modifiée, les opinions de M. Pintard se retrouvent dans un livre de M. Sven Stolpe, publié en 1959. Selon M. Stolpe, Christine s'est convertie au catholicisme tolérant et affaibli des libertins et des libres-penseurs, et non pas à la doctrine catholique orthodoxe. La démonstration de ces opinions s'inspire de deux arguments principaux. L'un veut que Christine ait été fortement influencée par les libertins français qui séjournèrent à sa cour, l'autre veut qu'elle ait lu et collectionné avidement les livres libertins les plus hardis. Les informations de fait que nous donnent MM. Pintard et Stolpe, ne les autorisent pas à avancer que Christine eût été athée ou libertine. MM. Pintard et Stolpe ne connaissent que trois Français, le grand philologue Claude Saumaise et deux poètes mineurs, Saint-Amant et Lacger, qui ont séjourné à la cour de Christine pendant les années 1650–1652, époque à laquelle Christine s'est convertie au catholicisme. En matières religieuses, Claude Saumaise n'était point libertin et il n'est pas connu que Christine ait subi l'influence de Claude Saumaise, qui était huguenot, ni des deux poètes. Les quelques renseignements que nous donne M. Pintard sur les lectures de Christine et sur ses achats de livres libertins ne nous éclairent aucunement sur son attitude religieuse. Christine lisait des livres de tous genres et, pendant ces années-là, elle en acheta des centaines, peut-être des milliers. On n'a pas été plus à même de prouver que, au cours des années que Christine passa encore en Suède, elle ait adopté les idées athées ou libertines de son époque. Les bruits sur son athéisme que Picques reproduit dans les dépêches qu'il envoya à Paris et qui figurent dans les *Mémoires de Chanut* sont désavoués par des déclarations contemporaines qui, elles, font autorité. On ne peut non plus trouver, ni dans les déclarations de Christine ni dans ses actions, des indications attestant qu'elle ait été athée et libertine. La thèse de MM. Pintard et Stolpe est une construction d'ordre littéraire qui ne s'appuie sur aucun fondement solide.

VI. Les dépêches qu'envoyèrent Picques et Chanut de Stockholm à Paris, ainsi que les récits de Casati et de Malines destinés à Rome, nous fournissent des témoignages contemporains des motifs de l'abdication de Christine. Ces témoignages s'opposent de façon absolue les uns aux autres. Les recherches ont montré qu'ici les dépêches de Picques et de Chanut ne nous apportent que fort peu de renseignements de valeur (voir aussi le chapitre II). Et les récits des deux jésuites sont aussi peu acceptables. Les chercheurs ne peuvent pas se borner à reproduire ou à tâcher d'accorder les descriptions contradictoires de deux diplomates français et de deux jésuites italiens. Ils ont à suivre d'autres chemins. Seules d'autres sources contemporaines peuvent nous garantir un résultat valable. D'après celles-ci, Christine n'aurait eu l'idée d'abdiquer qu'en 1651, ou, peut-être, dans la seconde partie de 1650. La conversion de Christine au catholicisme a lieu à la même époque. Ses propres paroles, à l'occasion des abdications de 1651 et de 1654, nous fournissent son opinion personnelle. Sa conversion aurait été la raison de son abdication. Cette constatation est importante, mais ne peut pas être acceptée telle quelle. L'opinion de Christine, qui correspond avec celle des jésuites, se voit cependant appuyée par l'évolution des événements. La conversion et l'abdication de Christine sont de la même époque et se préparaient simultanément. Et encore plus. La décision finale de l'une et de l'autre a été prise simultanément. Le samedi 2 août 1651, elle a chargé le père Macedo d'informer le général de l'ordre des jésuites de son désir d'embrasser la foi catholique. Cinq jours plus tard, dans le conseil du royaume, elle abdiqua la couronne. Immédiatement après l'abdication définitive de 1654, elle s'est rendue en pays catholique et s'est convertie au catholicisme. L'évolution même des événements montre que la conversion a été le motif décisif de son abdication.

VII. Immédiatement après son abdication, Christine est allée en toute hâte, et parfois déguisée, à Anvers. Elle s'enfuyait de Suède, selon ce qu'elle dit elle-même. Elle craignait qu'on ne l'empêchât de quitter le pays. A Anvers, elle travaillait à se libérer de toute dépendance économique de la Suède et tenait secrète sa conversion. Elle craignait de voir les Suédois confisquer ses revenus à cause de sa conversion. Elle voulait réaliser un plan qu'elle avait déjà formé en Suède : se faire médiatrice dans la guerre franco-espagnole et celle entre la France et le grand Condé. Mazarin déclina catégoriquement cette médiation de paix et se dressa contre Christine. Il ordonna de

la discréditer auprès de Charles X Gustave et en même temps, on attaqua furieusement Christine elle-même dans quatre pamphlets anonymes. Les dépêches de Picques conservées au Ministère des Affaires Étrangères de Paris ont fourni matière à un de ces pamphlets. Les quatre pamphlets sont, comme l'a si bien dit W. H. Grauert dès 1842, « des bourbiers d'ignominies sales et populacières ». M. Pintard est d'avis qu'ils sont confirmés par une des lettres du grand Condé. A tort pourtant : la lettre de Condé ne contient qu'un résumé des pamphlets. De ces ordures littéraires M. Pintard tire ses idées sur l'attitude religieuse de Christine.

L'exposé du séjour de Christine à Anvers et à Bruxelles n'a pas plus à se fonder sur des pamphlets et des anecdotes que sur des panégyriques, mais sur des sources d'une tout autre valeur : les dépêches envoyées de La Haye par Chanut, les dépêches envoyées de Bruxelles par le nonce apostolique et la description du premier voyage de Christine à Rome due à la plume du cardinal Sforza Pallavicino.

Dans ses dépêches, Chanut dément les bruits défavorables qui couraient sur le compte de Christine. Il esquisse aussi de la reine un portrait à la fois intime et parlant, un complément de son célèbre portrait de 1648. Il attribue ces bruits au goût excessif de Christine pour les paradoxes et à la trop grande liberté dont elle usait dans ses conversations. Les dépêches du nonce apostolique n'ont rien en commun avec les pamphlets diffamatoires. Elles montrent au contraire que Christine mettait tout en œuvre pour cacher sa conversion au catholicisme. Le nonce lui-même l'ignorait toujours pendant l'été de 1655. Comme Chanut, Sforza Pallavicino dément les bruits qui circulaient sur l'athéisme de Christine. Il rend compte de l'opinion qu'avaient de Christine le pape Alexandre VII et les personnages les plus importants de l'église catholique. Selon cette opinion, Christine était une catholique orthodoxe, avait une fermeté inébranlable dans sa foi catholique.

On peut dire avec certitude que Christine n'était point athée. Les bruits qui parlent de son athéisme, datent d'une époque nettement limitée qui va de 1653 à 1655, époque à laquelle Christine tenait secret qu'elle était catholique. Cette dissimulation et les astuces auxquelles Christine eut recours passèrent pour manque de religion. Christine n'était pas non plus libertine, ni avocate de la pensée libre en matières religieuses. Elle n'était pas la devancière de Voltaire. Bien des témoignages de toutes les époques de sa vie attestent qu'elle

était liée par les liens de la bible et de la théologie. Toute sa vie durant, elle garda l'intérêt passionné pour les questions religieuses et théologiques qu'elle avait manifesté dès sa jeunesse. Mais sa soumission aux commandements de l'église et du pape était aveugle et entière.